

ISSN 2307—4558 p
ISSN 2414—9489 e

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 31

2019

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2019

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, французької, китайської, турецької та ін. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журнале представлены исследования актуальных теоретических и прикладных проблем лингвистики на материале разных языков: украинского, русского, английского, французского, китайского, турецкого и др. Адресовано широкому кругу филологов: учёным, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, English, French, Chinese, Turkish and others. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступник головного редактора
Заместитель главного редактора
Vice-editor

Ірина Михайлівна КОЛЕГАЄВА
Ирина Михайловна Колегаева
Iryna M. Kolehayeva

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Олена Олександрівна ПОЖАРИЦЬКА
Елена Александровна Пожарицкая
Olena O. Pozharytska

Редакційна колегія:

д. філол. н. В. І. Аннушкін (Росія), д. філол. н. Р. Гусман Тирадо (Іспанія), д. філол. н. Т. І. Домброван (Україна), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. І. П. Лисакова (Росія), д. філол. н. Н. Б. Мечковська (Білорусь), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), к. філол. н. О. О. Пожарицька (Україна), к. філол. н. С. Славкова (Італія), д. філол. н. С. М. Стародубець (Росія), д. філол. н. Г. Хенчель (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), к. філол. н. Н. Чернева (Болгарія), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна)

Редакционная колегия:

В. И. Аннушкин (Россия), Р. Гусман Тирадо (Испания), Т. И. Домброван (Украина), В. Л. Иващенко (Украина), А. К. Каиржанов (Казахстан), И. П. Лысакова (Россия), Н. Б. Мечковская (Беларусь), И. Б. Морозова (Украина), Е. А. Пожарицкая (Украина), С. Славкова (Италия), С. Н. Стародубец (Россия), Г. Хенчель (Германия), А. Чапига (Польша), Н. Чернева (Болгария), О. В. Яковлева (Украина)

The editorial board:

Vladimir Annushkin (Russia), Rafael Guzmán Tirado (Spain), Tetiana Dombrovan (Ukraine), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Irina Lysakova (Russia), Nina Mechkovskaya (Belorussia), Iryna Morozova (Ukraine), Olena Pozharytska (Ukraine), Svetlana Slavkova (Italy), Svetlana Starodubets (Russia), Gerd Hentschel (Germany), Artur Czapiga (Poland), Nadia Cherneva (Bulgaria), Olga Yakovleva (Ukraine)

Рецензенти:

М. О. Вінтонів, д. філол. н., проф. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **В. Г. Долгов**, д. філології, доц. Бельцького держ. ун-ту ім. А. Руссо (Молдова); **Т. Ю. Ковалевська**, д. філол. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **В. О. Колесник**, д. філол. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Н. В. Кондратенко**, д. філол. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Н. Г. Лозова**, к. філол. н., викл. Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка (Україна); **О. В. Мальцева**, к. філол. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Т. Д. Полиця**, к. філол. н., викл. Вінницького нац. медичного ун-ту; **Т. В. Полковенко**, к. філол. н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **О. А. Росінська**, к. філол. н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **Т. М. Сукаленко**, к. філол. н., доц. Нац. ун-ту державної фіскальної служби (Україна); **Г. С. Яроцька**, д. філол. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<i>Гриня Н. О.</i> Функціоналізм і теорія опозицій як базові принципи дослідження засобів реалізації контрасту в англійськомовному художньому дискурсі.....	5
<i>Ковальська Н. А.</i> Експресивність як вираження суб'єктивного чинника в тексті.....	11
<i>Кравець І. В.</i> Українські складноскорочені ергоніми 1920–1930-х років у соціолінгвістичному аспекті.....	15
<i>Морозова І. Б., Єршова К. І.</i> Лінгвальні засоби вираження емотивності в жіночому романі.....	20
<i>Шумарина Т. Ф., Ма Синьюэ.</i> Фразеологізм как элемент суггестивного дизайна.....	26
<i>Stepanov Ye. N.</i> Some remarks on lingual and extra-lingual peculiarities of Odessa urban speech.....	32

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

<i>Михайленко-Зото Е. А.</i> Лингвокультурологические основы функционирования паронимов в русском языке.....	38
<i>Мурадян И. В.</i> Интертекстуальные собственные имена в повести А. С. Пушкина «Барышня-крестьянка».....	45
<i>Чаєнкова О. К.</i> Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів у процесі перекладу (на матеріалі української, турецької та англійської мов).....	49
<i>Чень Шаосюн.</i> Общее и различное в порядке слов китайского и русского предложения....	55
<i>Шандыба Е. В., Авдеенко Ю. И.</i> Словообразовательные варианты сложных прилагательных с двумя равноправными основами.....	61

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Гейна О. В.</i> Дидактичний апарат навчального посібника з наукового стилю мовлення для іноземних студентів-нефілологів.....	65
<i>Князян М. О., Панченко І. В.</i> Відображення особливостей поведінки та діяльності молодших школярів у творі Рене Госінні «Маленький Ніколя».....	69
<i>Купрата Н. Я.</i> Розвиток усного мовлення на уроках української мови як іноземної.....	75
<i>Мурадян И. В.</i> Русская антропонимная формула в современной коммуникации и её изучение в иностранной аудитории.....	79

CONTENTS

ISSUES OF GENERAL AND COMMUNICATIVE LINGUISTICS

Hrynya N. O. Functionalism and the theory of opposition as the main principles of studying the means of implementing contrast in the English-language artistic discourse 5
Kovalska N. A. Expressiveness as the subjective factor in text..... 11
Kravets I. V. Ukrainian complex-abbreviated ergonyms of the 1920–1930s in the sociolinguistic aspect 15
Morozova I. B., Yershova K. I. Lingual means of expressing emotivity in female novel 20
Shumarina T. F., Ma Xinyue. Phraseological unit as an element of suggestive design 26
Stepanov Ie. N. Some remarks on lingual and extra-lingual peculiarities of Odessa urban speech 32

ISSUES OF LEXICOLOGY, PHRASEOLOGY AND GRAMMATICS

Mykhailenko-Zoto O. O. Linguocultural basis of the functioning of paronyms in the Russian language 38
Muradian I. V. Intertextual proper names in A. S. Pushkin’s story “The Young Lady-Peasant” 45
Chaenkova O. K. Linguocultural specificity of phraseological units in translating process (on the material of the Ukrainian, Turkish, and English languages)..... 49
Chen Shaoxiong. Common and various in the word-order of Chinese and Russian sentences 55
Shandyba E. V., Avdeenko Yu. I. Word-forming options of complex adjectives with two equal stems 61

ISSUES OF METHODOLOGY OF LANGUAGE TEACHING AND LINGUODIDACTICS

Heina O. V. Didactic apparatus of the educational textbook on scientific style of speech for foreign students of non-linguistic specialities 65
Kniazian M. O., Pantchenko I. V. The display of the peculiarities of children’s behavior and activity in the work of Rene Goscinny “Le Petit Nicolas”..... 69
Kuprata N. Ya. Development of oral speech in lessons of the Ukrainian as foreign language 75
Muradian I. V. Russian anthroponymic formula in modern communication and its study in foreign audience 79

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178513>

УДК 811.111'42-116.3

ГРИНЯ Наталія Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна; тел.: +38 066 2279252; e-mail: nata.eng777@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0399-7008

ФУНКЦІОНАЛІЗМ І ТЕОРІЯ ОПОЗИЦІЙ ЯК БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРАСТУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі функціоналізму та теорії опозицій як основним принципам дослідження засобів реалізації контрасту в англійськомовному художньому дискурсі. *Мета* статті — здійснення лінгвопрагматичного аналізу функціоналізму та теорії опозицій як лінгвістичної основи аналізу засобів реалізації контрасту в англійськомовному художньому дискурсі. *Об'єкт* вивчення — функціоналізм та опозиції як базові принципи дослідження засобів реалізації такого контрасту. *Предметом* дослідження є засоби вираження контрасту в англійськомовному художньому прозовому дискурсі. Застосовано методику лексикографічного, структурно-синтаксичного, лексико-семантичного, функційного, контекстуально-ситуативного, інтерпретативного аналізу. *Результатом* нашого дослідження функціоналізму як лінгвістичного напрямку та аналізу його основних характеристик є *висновки* про те, що принцип протиставлення елементів є структуротвірною засадою композиційно-семантичної організації художнього прозового тексту. Опозиція в її різнорівневих, структурних, семантичних і смислових реалізаціях є також продуктивним методом аналізу подібностей і відмінностей її компонентів у різних комунікативних ситуаціях текстового контрасту. Доведено, що контраст реалізується в текстовому просторі за допомогою цілої низки взаємодіючих опозицій.

Ключові слова: контраст, функціоналізм, теорія опозицій, текст, протилежність, англійськомовний художній дискурс.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Лінгвістичний функціоналізм, що складає теоретично-методичне підґрунтя цього дослідження, напрямок у мовознавстві, котрий описує і пояснює властивості мови через її функції. Основна ідея функціоналізму — у поясненні мовної форми її функціями. Термін *функціональна / функційна лінгвістика* використовують у декількох значеннях. У вузькому сенсі його вживають стосовно Празької лінгвістичної школи. За телеологічним принципом (Р. О. Якобсон, М. С. Трубецької, С. О. Карцевський), мова як цілеспрямована знакова система засобів експлікації покликана виконувати функції (передусім — комунікативну). Такий погляд зумовив розвиток функційного підходу в описі різних мовних явищ — від фонології до семантики. Мета цієї статті — здійснення лінгвопрагматичного аналізу функціоналізму та теорії опозицій як лінгвістичної основи аналізу засобів реалізації контрасту в англійськомовному художньому дискурсі. Об'єкт вивчення — функціоналізм та опозиції як базові принципи дослідження засобів реалізації контрасту в англійськомовному художньому дискурсі. Предметом дослідження є засоби вираження контрасту в англійськомовному художньому прозовому дискурсі. Вивчення засобів реалізації контрасту досягнуто через застосування методики лексикографічного, структурно-синтаксичного, лексико-семантичного, функційного, контекстуально-ситуативного, інтерпретативного аналізу.

Функціоналізм як напрям у широкому сенсі виходить за рамки структуралізму і ґрунтується на положенні про те, що мовна система та її складові схильні до впливу і формуються під впливом функційних потреб. Відтак, завдання функціоналізму полягає в поясненні мовної форми (контрасту зокрема) через її функцію. У цьому сенсі функціоналізм, протиставлений формалізму, постулює мовну структуру незалежно від будь-яких функцій і заперечує вплив функцій і комунікативних цілей на систему мови. Основний недолік функціоналізму, на думку представників формальної граматики (Н. А. Хомський), полягає в нечіткості поняття *функція* в цілому і *комунікативна функція* зокрема. Фактично, під сумнів ставиться сам пріоритет комунікативної функції мови. Така критика не заперечує функційного підходу до аналізу засобів контрасту у художньому тексті, а лише показує його обмеженість і потребу розгляду інших мовних функцій. Отже, можна стверджувати, що:

- *функціоналізм* не заперечує існування самостійної мовної системи або мовної форми, а лише стверджує, що вона схильна до функційного впливу;
- *функціоналізм* не пурається формальних методів опису;
- ставлення до формальних методів не пов'язане з основним пунктом протистояння функціоналізму і формалізму — ставленням до ролі функції мови і до впливу функції на мовну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціоналізм як напрям має міждисциплінарну основу. Дослідження проводяться на стику з психологією (У. Чейф [17, с. 360], Р. Томлін [27, с. 455–479]), соціологією (С. Томпсон [26, с. 299–309]), статистикою (М. Драєр [19]), історією та природничими науками (Д. Ніколс [20, с. 202]). Ця тенденція характерна для багатьох гуманітарних парадигм ХХ–ХХІ століть. Він є принципово типологічно орієнтованою лінгвістикою та не формулює апріорних аксіом про структуру мови, а цікавиться усім обсягом фактів про функції лінгвальних одиниць природних мов — функційною специфікою контрасту, у нашому випадку, зокрема. Загальною характеристикою функціоналізму є емпіризм, тенденція до аналізу великих обсягів фактів, набутих під час спостереження за дієвістю мови у комунікативному просторі соціуму з активним використанням кількісних методів — від простих підрахунків (Т. Гівону [27, с. 363]) до статистики в повному обсязі (Р. Томлін [27, с. 455–479]).

Виклад основного матеріалу. Як лінгвістичний напрям функціоналізм вивчає мовну форму. Але в рамках своєї концептуальної специфіки дослідники вважають, що мовна форма в принципі мотивована мовними функціями, тобто, адаптована до функцій, виконуваних мовою. Словом, одне з ключових питань функціоналізму — це питання про автономність мовної форми. Утім, за рівнем радикальності можна виокремити три рівні відособлення функційного напрямку від формального, не хутяючи прив'язкою до аналізу засобів контрасту в художньому тексті.

- *консервативний рівень*, при якому функційний аналіз розглядають як додаток до формального аналізу;
- *помірний рівень*, при якому досліджується, здебільшого, граматику, що вважається відносно автономною структурою, вмотивованою певними функціями;
- *радикальний рівень*, у рамках якого функціоналісти вважають, що граматику може бути зведена до дискурсних чинників.

Розглянемо деякі концептуальні положення функційної лінгвістики, найбільш загальним постулатом якої є думка про те, що мова влаштована відповідно до своєї комунікативної функції. С. Томпсон, зауважує, що граматику мотивована значною мірою функційними обставинами. «Ключова риса функціоналізму — це визнання того, що принципи, що лежать в основі устрою мовної системи, похідні від 'екологічного контексту', в якому функціонує мова» [25, р. 93].

Принцип мотивації граматики дискурсним вживанням може бути проілюстрований такою цитатою: «Якщо ми хочемо зрозуміти, чому граматичні моделі працюють так, як вони працюють, ми повинні звернутися до того, як мова використовується мовцями у звичайному побутовому діалозі. З методологічної точки зору важливо відзначити, що до уваги не беруться чинники, котрі впливають на їхнє власне вживання. Тільки інтерпретуючи розмовний дискурс, можемо з'ясувати дистрибутивні моделі, безпосередньо пов'язані з питаннями про те, як виникають граматичні моделі, котрі нас цікавлять» [26, р. 250].

Важливим для функціоналізму є кореляція форми і прагматики. Так, принцип дискурсної мотивації може бути обґрунтований частотністю використання комунікантами конкретної форми. Дж. Хейман декларує принцип економії: при інших рівних умовах вибираються економніші, коротші форми. «Довільність граматичної структури здебільшого обумовлена існуванням мотивацій, таких, як іконізм і економія, які перебувають у відношенні конкуренції в рамках однієї і тієї ж мовної осі» [22, р. 781].

«Оскільки граматику народжується (*emerges*) з конкуруючих мотивацій, що вкорінені в когнітивній та прагматичній організації людської взаємодії, то найбільш валідний підхід до пояснення граматики, як здається, — намагатися зрозуміти когнітивні та прагматичні принципи, а також принципи «рутинізації», від яких залежать сили, що формують граматику» [25, р. 96]. Таким чином, звернення до прагматичної природи функціонування мови є визначальним у сучасних напрямках функційної лінгвістики.

Поняття *опозиція* в лінгвістиці — одне з понять структуралізму: істотне для смислорозпізнавання відмінностей між одиницями плану вираження і плану змісту. Проблему опозицій та контрасту досліджували віддавна: І. В. Арнольд [1966], І. Р. Гальперін [1981], Ф. де Соссюр [1999], М. С. Трубецької [1960] та ін. Наука зобов'язана першим вченням про «семантичні опозиції» передусім М. С. Трубецькому, який в його основу поклав тезу Ф. де Соссюра про використання лінгвального механізму на засадах тотожностей і суперечностей. М. С. Трубецької зробив висновок про те, що через наявність у кожній мові обмеженої кількості розрізнявальних засобів (набагато меншою за кількість слів), слова за потреби складаються з комбінацій розрізнявальних елементів «ознак» [15, с. 46].

Л. С. Виготський, запропонувавши психофізіологічну основу опозицій, показав, що в кожному художньому тексті закладена певна суперечність [5, с. 197]. Водночас Г. В. Андреева [1998], К. Н. Марченко [1995], Л. А. Новіков [1997] також вважають, що опозиції у прозовому тексті реалізуються на основі принципу контрасту. Серед лінгвістів висловлюється думка, що відносини тотожності і відмінності, аналогічності і неаналогічності є субінваріантними відносинами мови, «ядерним біном» [3, с. 32].

Запропонована класифікація опозицій М. С. Трубецького через її універсальність, з одного боку, та ізоморфності структури мови, з іншого, може розглядатися як загальна передумова для системної інтерпретації фактів не тільки у фонології та морфології [4, с. 328], але й в лексикології [7, с. 106; 12, с. 270], синтаксисі, тексті [8, с. 264–389] та поезії [13, с. 121–135]. Окрім цього, методика опозицій поєднується з методиками лінгвістичного аналізу, наприклад з дистрибутивним, компонентним та контекстологічним аналізом [2, с. 39; 21, с. 57–59; 24, с. 62–67].

Контраст з іншими принципами зв'язку явищ (суміжність, тотожність, подібність) може бути використаний для опису усього термінологічного «корпусу» мови в цілому — в його парадигматичному (взаємозв'язок лексичних значень слів у межах словотвірного гнізда, багатозначного слова, синонімічного ряду, антонімічної пари) і синтагматичному (відносини зчеплення, тотожності, подібності і відштовхування, що створюються мовцем) аспектах [3, с. 35]. Відтак, фонологічна концепція М. С. Трубецького, яка спирається на вчення Ф. де Сосюра, Бодуена де Куртене та Л. В. Щерби, є оригінальною й передовою, оскільки вона продовжує розвиток вчення про основні положення контрасту та його класифікаційні характеристики.

У свій час Ф. де Сосюр, підкреслюючи значення принципу комбінування в шахах і мові, дійшов висновку, що «мова є системою, виключно заснованою на протиставленні його конкретних одиниць» [14, с. 107], а «весь механізм мови ґрунтується виключно на тотожності і відмінності, причому ці останні є лише зворотним боком перших» [14, с. 108; див. також: 9, с. 47]. Проблема співвідношення двох фундаментальних типів відносин — ідентичності / опозиційності — і питання про примат одного з них при виборі шляхи побудови теорії опозицій мають кардинальний характер для лінгвістики. Вперше теорію опозицій для фонологічного рівня мови запропонував М. С. Трубецькою. Під фонологічною опозицією він розумів «таке протиставлення звуків, яке в даній мові може диференціювати інтелектуальні значення» [15, с. 41].

Згідно з його теорією, опозиції можуть бути одновимірними (двосторонніми) і багатовимірними (багатосторонніми). В системі М. С. Трубецького поняття опозиції використовується для найменування парадигматичного протиставлення. Пізніше в напрямках, близьких до Празької лінгвістичної школи, закріпилося два терміни — *опозиція* і *контраст* — для позначення двох видів протиставлення: парадигматичного і синтагматичного. Так, А. Мартіне [10, с. 366–566] трактує контраст як відносини між одиницями мовного ланцюга, а опозиції — як відносини між одиницями, що входять в одну парадигму, як протиставлення в системі. Наприклад, С. Огден і І. Річардс [23, с. 14] для позначення і синтагматичного, і парадигматичного протиставлення використовують один термін *контраст*. При вивченні мовних відносин категорія протиставлення або опозиції використовувалася активніше. М. С. Трубецькою, напрацьовуючи теорію опозицій для фонологічної системи мови, відзначав можливість її застосування для аналізу інших рівнів мови. Метод опозицій став широко застосовуватися в таких розділах лінгвістики, як морфологія, граматики, семасіологія.

Усі дослідники сходяться на думці, що в основі всякої граматичної категорії лежить опозиція форм і значень (наприклад, категорії роду, числа і часу). У відомій роботі «Поезія граматики і граматики поезії» Р. О. Якобсон писав: «Поезія, накладаючи схожість на суміжність, зводить еквівалентність в принцип побудови сполучень. Симетрична повторність і контраст граматичних значень стають тут художніми прийомами» [18, с. 531]. Ю. М. Лотман доповнює цей вислів твердженням про те, що граматичні значення можуть набувати в поетичному тексті незвичайну для них смисловою виразність, включаючись у незвичайні опозиції. Поезія, в розумінні Ю. М. Лотмана, — понятійна структура великої складності, в якій народжуються 'архісеми'. «Термін утворений за аналогією з 'архіфонемою' М. С. Трубецького для визначення на рівні значень одиниць, що включає всі загальні елементи лексико-семантичної опозиції. Архісема має дві сторони: вона вказує на загальне в семантиці членів опозиції і виділяє диференційні елементи кожного з них» [9, с. 135]. Вчений звертає увагу на те, що в поезії опозиція сприймається як смислова: виникають архісеми властиві саме цій поетичній структурі. «Надалі семантична структура будується вже на рівні архісем, які, вступаючи у взаємні опозиції, розкривають протиставлення свого змісту, утворюють архісеми вишого рівня, що, в кінцевому підсумку, провадить до осягнення одного з аспектів структури — ідеї твору» [9, с. 135–136].

Опозиції в семасіології, окрім Ю. М. Лотмана [1994], використовували також І. В. Арнольд [1966] і М. В. Нікітін [1996]. Так, І. В. Арнольд наголошує на наявності у семантичній опозиції часткових відмінностей між її компонентами [1966]. Вона виокремлює такі опозиції семантичні, приховані ↔ імплікаційні, гіперсеми ↔ гіпосеми, денотативні ↔ конотативні,

узуральні ↔ окаяіональні. В основу моделювання опозитивних відносин в семасіології І. В. Арнольд кладе семантичні зв'язки всередині слова [2, с. 36–37].

М. В. Нікітін акцентує семантичні зв'язки між словами і розглядає протилежності в мові системно. За М. В. Нікітіним, опозитиви (антоніми і конверсиви) — мовні одиниці з протилежним значенням; іншими словами, в основі опозитивних лежать протилежні (несумісні) ознаки, актуалізовані в значеннях слів і їхніх поєднань [11, с. 455, 460]. Тим самим явище і проблема понятійної протилежності трансформуються в мовне явище і лінгвістичну проблему протилежності семантичної [там само]. Принципово важливим для вивчення комунікативного простору англійськомовного художнього прозового тексту як складно організованого семантичного цілого є такий висновок вченого: «враховуючи всі протилежності значень, антоніми, безумовно, належать до тіснішого семантичним зближенням у лексичі» [11, с. 456]. У застосуванні до просторових відносин вчений оперує поняттями статичний контраст (контраст розташування) і динамічний контраст (контраст напрямку, руху) [11, с. 467]. На тимчасовій осі відзначаються двочленні опозиції (первинний / вторинний, тимчасовий / постійний, разовий / повторюваний) і тричленні (початок / середина / кінець, минуле / теперішнє / майбутнє) [11, с. 472–473]. У всіх випадках автор підкреслює можливість реалізації сильної і слабкої опозиції [11, с. 470].

Велике значення і функційну багатоплановість різних опозицій у структурно-семантичній організації англійськомовного художнього прозового тексту відзначає чимало дослідників. Продуктивно для наших студій є теза Л. А. Новікова, що опозиція — не тільки актуальне протиставлення мовних одиниць, а й ефективний метод аналізу подібностей і відмінностей її компонентів: «Опозиції як глибинні структури образів розкривають суть їхнього змісту та естетичної значущості, концентруючи увагу читача на головному, домінуючому в них і роблячи саме вивчення тексту більш визначеним і точним» [12, с. 270]. М. В. Нікітін справедливо наголошує, що опозитивно пов'язані ознаки є відображенням концептуальних зв'язків і когнітивних структур свідомості [11, с. 478]. Контраст реалізується в текстовому просторі за допомогою цілої низки взаємодіючих опозицій.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отож, функціональна парадигма дослідження передбачає розуміння контрасту (як універсального структуротвірного принципу композиційно-семантичної організації англійськомовного художнього прозового тексту) з позицій протиставлення його елементів. Опозиція в її різнорівневих, структурних, семантичних і смислових реалізаціях — це актуальне протиставлення мовних одиниць і продуктивний метод аналізу подібностей і відмінностей її компонентів у різних комунікативних ситуаціях художнього контрасту. Відтак принцип протиставлення елементів вважаємо структуротвірною засадою композиційно-семантичної організації художнього прозового тексту. Опозиція в її різнорівневих, структурних, семантичних і смислових реалізаціях — це не тільки актуальне протиставлення мовних одиниць, але й продуктивний метод аналізу подібностей і відмінностей її компонентів у різних комунікативних ситуаціях текстового контрасту. Проте, феномен контрасту не є однозначним для сучасного мовознавства і потребує подальшого дослідження.

Література

1. Андреева Г. В. Актуализация категории противоположности в художественном тексте. *Актуальные проблемы стилистики декодирования, теория интертекстуальности в семантике слова и высказывания*. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1998. С. 10–17.
2. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования. Москва: Просвещение, 1966. 192 с.
3. Бочина Т. Г. Контраст как лингвокогнитивный принцип русской пословицы: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Казань: Казанский госуниверситет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2003. 52 с.
4. Булыгина Т. В. Пражская школа. Основные направления структурализма. Москва: Наука, 1964. С. 46–126.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1999. 750 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 137 с.
7. Караулов Ю. Н. Общая и русская лексикография. Москва: Наука, 1976. 356 с.
8. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1978. 544 с.
9. Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии: анализ поэтического текста. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1996. 846 с.
10. Мартине А. Основы общей лингвистики. *Новое в лингвистике*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1963. Вып. 3. С. 366–566.
11. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Науч. центр диалога, 1996. 760 с.
12. Новиков Л. А. Опозитивный метод в поэтике. *Структура и семантика художественного текста*: доклады VII Междунар. конф. Москва: СпортАкадемПресс, 1997. С. 269–279.
13. Новиков Л. А. Поэтическое противоречие. *Вестник РУДН. Серия: Лингвистика*. 2002. № 3. С. 121–135.
14. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. 324 с.
15. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. Москва: Аспект Пресс, 2000. 352 с.
16. Хомский Н. Язык и мышление. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 123 с.

17. Чейф У. Данное, контрастивность, определённости, топики и точки зрения. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1982. Вып. 11: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. С. 116–147.
18. Якобсон Р. В поисках сущности языка. *Семиотика: антология*. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. С. 111–126.
19. Dryer R. L. *Elementary Statistics. Practical Data Analysis*. Iowa City: State University of Iowa, 1956.
20. *Dynamic Functionalism: Strategy and Tactics* / W. Chafe, J. Nichols (eds.). Paris: Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1985. 202 p.
21. Johnson K., Johnson H. *The Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics: A Handbook for Language Teaching*. Wiley-Blackwell Publishing, 1999. 400 p.
22. Haiman J. Iconic and economic motivation. *Language*. 1983. No. 59. P. 781–819.
23. Ogden C. K. *Oppositions*. Bloomington: Indiana University Press, 1968. 525 p.
24. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* / ed. D. Crystal. Cambridge: CUP, 1995. 489 p.
25. Thompson S. A. On Addressing Functional Explanations. *Linguistics, Language and Communication*. 1991. 11.1/2. P. 93–96.
26. Thompson S. A., Mulac A. J. The Discourse Conditions for the Use of Complementizer that in Conversational English. *Journal of Pragmatics*. 1991. No. 15. P. 237–250.
27. Thompson E. P. Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism. *Classes, Power, and Conflict*. London: The Macmillan Press Ltd, 1982. P. 299–309.
28. Tomlin R. Linguistic Reflectors of Cognitive Events. *Coherence and Grounding in Discourse*. Amsterdam: John Benjamin's, 1987. P. 455–479.

References

1. Andreeva, G. V. (1998), "Actualization of the category of opposites in a literary text", *Actual problems of decoding stylistics, intertextuality theory in a semantics of words and utterances* ["Aktualizatsiya kategorii protivopolozhnosti v khudozhestvennom tekste", *Aktual'nyye problemy stilistiki dekodirovaniya, teoriya intertekstual'nosti v semantike slova i vyskazyvaniya*], Publishing House of St. Petersburg State University, St. Petersburg, pp. 10–17.
2. Arnold, I. V. (1966), *The semantic structure of the word in modern English and the methodology of its research* [*Semanticheskaya struktura slova v sovremennom angliyskom yazyke i metodika yeyo issledovaniya*], Prosveshchenie, Moscow, 192 p.
3. Bochina, T. G. (2003), *Contrast as a linguistic-cognitive principle of the Russian proverb: Author's thesis* [*Kontrast kak lingvokognitivnyy printsip russkoy posloviцы: avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01*], Vladimir Ulyanov-Lenin Kazan State University, Kazan, 52 p.
4. Bulygina, T. V. (1964), "The Prague School", *The main areas of structuralism* ["Prazhskaya shkola", *Osnovnyye napravleniya strukturalizma*], Nauka, Moscow, pp. 46–126.
5. Vygotzky, L. S. (1999), *Thinking and speech* [*Myshleniye i rech'*], Labyrinth, Moscow, 750 p.
6. Galperin, I. R. (1981), *Text as an object of linguistic research* [*Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya*], Nauka, Moscow, 137 p.
7. Karaulov, Yu. N. (1976), *General and Russian lexicography* [*Obshchaya i russkaya leksikografiya*], Nauka, Moscow, 356 p.
8. Lyons, J. (1978), *Introduction to theoretical linguistics*, transl. from English [*Vvedeniye v teoreticheskuyu lingvistiku*, per. s angl.], Progress, Moscow, 544 p.
9. Lotman, Yu. M. (1996), *On poets and poetry: Analysis of a poetic text* [*O poetakh I poezii: analiz poeticheskogo teksta*], Iskusstvo-SPB, St. Petersburg, 846 p.
10. Martinet, A. (1963), "Fundamentals of General Linguistics", *New in linguistics* ["Osnovy obshchey lingvistiki", *Novoye v lingvistike*], Publ. house of foreign countries lit., Moscow, Issue 3, pp. 366–566.
11. Nikitin, M. V. (1996), *The course of linguistic semantics: textbook* [*Kurs lingvisticheskoy semantiki: ucheb. posobiye*], Scientific Center for Dialogue, St. Petersburg, 760 p.
12. Novikov, L. A. (1997), "Oppositive method in poetics", *The structure and semantics of a literary text: Reports of the 7th Intern. conf.* ["Oppozitivnyy metod v poetike". *Struktura i semantika khudozhestvennogo teksta: doklady VII Mezhdunar. konf.*], SportAcademPress, Moscow, pp. 269–279.
13. Novikov, L. A. (2002), "Poetic contradiction", *Bulletin of the RUDN University, Series: Linguistics* ["Poeticheskoye protivorechiye", *Vestnik RUDN, Seriya: Lingvistika*], RUDN University, Moscow, No. 3, pp. 121–135.
14. Saussure, F. de. (1998), *The course of foreign linguistics*, transl. from French [*Kurs zahalnoii linhvistyky*, per. z frants.], Osnovy, Kyiv, 332 p.
15. Trubetskoy, N. S. (2000), *Fundamentals of phonology* [*Osnovy fonologii*], Aspect Press, Moscow, 352 p.
16. Chomsky, N. (1972), *Language and Mind* [*Yazyk i myshleniye*], Moscow State University Publishing House, Moscow, 123 p.
17. Cheyfe, W. (1982), "Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view", transl. from English, *New in foreign linguistics* ["Dannoye, kontrastivnost', opredelonnost', topiki I tochki zreniya", per. s angl., *Novoye v zarubezhnoy lingvistike*], Progress, Moscow, Issue 11: *Modern syntactic theories in American linguistics* [*Sovremennyye sintaksicheskiye teorii v amerikanskoj lingvistike*], pp. 116–147.
18. Jacobson, R. (2001), "Quest for the Essence of Language", *Semiotics: anthology*, 2nd ed., rev. and add. ["V poiskakh sushchnosti yazyka", *Semiotika: antologiya*, 2 izd., ispr. i dop.], Yu. S. Stepanov (ed.), Academic project, Moscow & Business Book, Ekaterinburg, pp. 111–126.
19. Dryer, R. L. (1956), *Elementary Statistics. Practical Data Analysis*, State University of Iowa, Iowa City.
20. *Dynamic Functionalism: Strategy and Tactics* (1985), W. Chafe, J. Nichols (eds.), Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 202 p.
21. Johnson, K., Johnson, H. (1999), *The Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics: A Handbook for Language Teaching*, Wiley-Blackwell Publishing, 400 p.
22. Haiman, J. (1983), "Iconic and economic motivation", *Language*, No. 59, pp. 781–819.
23. Ogden, C. K. (1968), *Oppositions*, Indiana University Press, Bloomington, 525 p.

24. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (1995), D. Crystal (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 489 p.

25. Thompson, S. A. (1991), “On Addressing Functional Explanations», *Linguistics, Language and Communication*, issue 11, vol. 1/2, pp. 93–96.

26. Thompson, S. A., Mulac, A. J. (1991), “The Discourse Conditions for the Use of Complementizer that in Conversational English”, *Journal of Pragmatics*, No. 15, pp. 237–250.

27. Thompson, E. P. (1982), “Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism”, *Classes, Power, and Conflict*, The Macmillan Press Ltd, London, pp. 299–309.

28. Tomlin, R. (1987), “Linguistic Reflectors of Cognitive Events”, *Coherence and Grounding in Discourse*, John Benjamin’s, Amsterdam, pp. 455–479.

ГРБНЯ Наталия Александровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков для гуманитарных факультетов Львовского национального университета имени Ивана Франко; ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина; тел.: +38 066 2279252; e-mail: nata.eng777@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0399-7008

ФУНКЦИОНАЛИЗМ И ТЕОРИЯ ОППОЗИЦИЙ КАК ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СРЕДСТВ РЕАЛИЗАЦИИ КОНТРАСТА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. Статья посвящена проблеме функционализма и теории оппозиций как основным принципам исследования средств реализации контраста в англоязычном художественном дискурсе. Цель статьи — осуществить лингвопрагматический анализ функционализма и теории оппозиций как лингвистической основы анализа средств реализации контраста в англоязычном художественном дискурсе. Объект изучения — функционализм и оппозиция как базовые принципы исследования средств реализации такого контраста. Предметом исследования являются средства выражения контраста в англоязычном художественном прозаическом дискурсе. Применена методика лексикографического, структурно-синтаксического, лексико-семантического, функционального, контекстуально-ситуативного, интерпретативного анализа. Результатом исследования функционализма как лингвистического направления и анализа его основных характеристик стали выводы о том, что принцип противопоставления элементов является структурообразующей основой композиции семантической организации художественного прозаического текста. Оппозиция в её разноуровневых, структурных, семантических и смысловых реализациях является также продуктивным методом анализа сходств и различий её компонентов в различных коммуникативных ситуациях текстового контраста. Доказано, что контраст реализуется в текстовом пространстве с помощью целого ряда взаимодействующих оппозиций.

Ключевые слова: контраст, функционализм, теория оппозиций, текст, противоположность, англоязычный художественный дискурс.

Nataliya O. HRYNYA,

PhD, Associate Professor of English of the Department of Foreign Languages for the Humanities, the Ivan Franko Lviv National University; 1, Universitetska Str., Lviv, 79000, Ukraine; Phone number: +38 066 2279252; e-mail: nata.eng777@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0399-7008

FUNCTIONALISM AND THE THEORY OF OPPOSITION AS THE MAIN PRINCIPLES OF STUDYING THE MEANS OF IMPLEMENTING CONTRAST IN THE ENGLISH-LANGUAGE ARTISTIC DISCOURSE

Summary. The article is devoted to the problem of functionalism and the theory of opposition as the main principles of studying the means of implementing the contrast in the English-language artistic discourse. Functionalism as a linguistic direction is investigated and its main characteristics are analyzed. It has been found out that the contrast can be used to describe the whole terminology of the “body» of the language in its paradigmatic and syntagmatic aspects. On the material of the works of domestic and foreign linguists it is proved that the contrast is realized in the text space with the help of a number of interacting opposition.

Key words: contrast, functionalism, the theory of opposition, text, contradiction, the English-language artistic discourse.

Статтю отримано 19.03.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178515>

УДК 811.161.2'373.47'367.7

КОВАЛЬСЬКА Наталя Аркадіївна,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету; вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, Україна;
тел.: +38(048)723-85-48; e-mail: talachka2015@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0003-1837-4708; Researcher ID: K-1844-2017

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ЧИННИКА В ТЕКСТІ

Анотація. *Мета* статті полягає в дослідженні поняття модальності та виокремленні мовної експресивності як різновиду модальності. *Об'єктом* дослідження є категорія модальності як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Предметом* дослідження є експресивність як окрема мовна категорія суб'єктивної модальності. У роботі використано такі традиційні *методи*, як методи теоретичного аналізу й синтезу для систематизації й узагальнення зібраного матеріалу; метод спостереження — для виявлення експресивних засобів вираження суб'єктивної модальності. *Результатом* роботи є визначення ролі експресивності у набутті висловлюванням суб'єктивного характеру за допомогою відповідних мовних засобів. *Висновки.* Експресивізація в мовленні виражається через суб'єктивне сприйняття реальної дійсності. Спроможність мовного знака виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне ставлення до предметів і явищ дійсності формують експресивну функцію як одну з його основних функцій. Тісний зв'язок експресивної функції з номінативною й комунікативною, у свою чергу, сприяють адекватному вираженню та сприйняттю заданого смислу. Наразі експресивність є важливою умовою реалізації прагматичної функції. Відповідно, доцільним, на нашу думку, є виокремлення експресивності від інших різновидів модальності, оскільки це модальне явище має відповідні мовні засоби реалізації, а також тісно переплітається з суміжними поняттями (емоційність, оцінність, інтенсивність та ін.). *Перспективним* убачаємо поглиблене вивчення експресивних засобів суб'єктивної модальності в наукових текстах економічного дискурсу.

Ключові слова: модальність, авторська модальність, суб'єктивна модальність, експресивність, суб'єктивність.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом сучасної лінгвістики є антропоцентричність філологічних досліджень, спрямованих на вивчення тексту як продукту активної мовної діяльності людини [2, т. 40, с. 359; 3, с. 246; 5, т. 1, с. 4–13]. Людський фактор вимагає переосмислення традиційних поглядів на різні мовні явища. Дослідження тексту обов'язково передбачає розгляд основних текстових і текстотвірних семантичних категорій. Найбільш досліджуваною в сучасному мовознавстві останніх десятиліть можна назвати категорію модальності, що пронизує всі рівні мовної системи для характеристики усіх мовних творів. Ця комплексна багатоаспектна лінгвістична категорія ставала об'єктом великої кількості наукових досліджень. Зокрема, популярним на сьогоднішній день є вивчення модальних відношень і засобів їх реалізації на формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, комунікативно-функціональному та текстовому рівнях. Відсутність наукової систематизації категорії модальності і засобів її вираження зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Поняття модальності було введено в обіг Аристотелем стосовно розмежування логіки суджень за онтологічної та гносеологічної ознаками [17, с. 75]. Уживав у своїх працях це поняття і І. Кант. Потім поняття «модальність» почали використовувати у лінгвістиці та математичній логіці. Не зважаючи на те, що модальність у логіці і лінгвістиці постає як відношення до дійсності, відмінним залишаються певні аспекти досліджуваного об'єкта.

Дослідженню модальності як однієї із найактуальніших і суперечливих у сучасному мовознавстві категорії було присвячено чимало розвідок. Так, вагомий внесок у вивчення даної категорії зробили такі видатні науковці: В. Г. Адмоні, Ш. Баллі, О. І. Беляєва, В. В. Виноградов, О. В. Гулига, З. К. Долгополова, Л. С. Єрмолаєва, Г. О. Золотова, Г. П. Немець, Ф. Р. Палмер, В. З. Панфілов, Н. Ю. Шведова та ін. Проте питання категорії модальності й досі залишається невирішеним й актуальним і навіть навпаки — набуває ще більших обертів. На нашу думку, влучною є думка В. З. Панфілова, який стверджує: «Напевно, немає іншої категорії, про мовну природу й склад часткових значень якої висловлювалася така кількість різноманітних і суперечливих думок, як про категорію модальності» [14, с. 37].

Постановка завдання. Мета нашої роботи полягає в дослідженні поняття модальності та виокремлення мовної експресивності як різновиду модальності. Об'єктом дослідження постає категорія модальності як багатоаспектна лінгвістична категорія. Предметом дослідження є експресивність як окрема мовна категорія суб'єктивної модальності.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві існують різні підходи до розгляду сутності категорії модальності. Згідно з першим модальність позначає «ступінь реальності чи

нереальності змісту висловлення» [17, с. 75]; згідно з другим (ширшим) — виражене мовними засобами ставлення мовця (з можливою емоційно-експресивною оцінкою) до навколишньої дійсності, до змісту висловлювання, до співрозмовника й до самого себе, до оточення й до форми мовлення [17, с. 75].

Загальноприйнятим і традиційним можна вважати тлумачення поняття «модальність» (від лат. *modus* — міра, спосіб) як функційно-семантичної категорії, що репрезентує різні види відношення висловлення до дійсності, різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлюваного, є мовною універсалиєю та за одним із аспектів поділяється на об'єктивну та суб'єктивну [19, с. 303].

Різними лінгвістами категорія модальності визначається як синтаксична (Л. С. Єрмолаєва, О. В. Зверєва), семантична (В. Г. Адмоні, В. В. Виноградов, Г. В. Колшанський, І. Б. Хлебнікова), граматична (Р. А. Будагов, В. В. Гуревич, Ф. М. Березін, В. В. Виноградов), логічна (С. М. Амелина, Е. Я. Мороховська), реченнева категорія «суб'єктивного семантико-синтаксичного спрямування» тощо [9, с. 28–29; 17, с. 76].

Основні положення концепції мовної модальності (модальності речення) були сформовані ще академіком В. В. Виноградовим [8]. Вони отримали ґрунтовне тлумачення й подальший розвиток у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, що побудовані на функціональному підході до аналізу мовних фактів [6; 7; 12]. Спробу визначення модальності як текстової категорії уперше зробив І. Р. Гальперін, запропонувавши для її розуміння ряд ознак: суб'єктивна модальність у тексті має не граматичний, а функційно-семантичний характер, має нерівномірний прояв у різних текстових фрагментах та вираження через характеристику героїв, розподіл текстових відрізків, сентенції автора, актуалізацію окремих частин тексту тощо [10, с. 115]. Тому цілком зрозумілим є функціонування в лінгвістичних дослідженнях модальності таких ключових понять як:

1) «авторська модальність» — розуміється як лише авторська інтенція, що, на наш погляд, обмежує спектр оцінних смислів тексту до інтенціонально емотивних смислів у структурі авторського образу;

2) «суб'єктивна модальність» — реалізується, на відміну від авторської, не лише в тексті, але й на рівні речення-висловлювання, у межах якого розкривається суб'єктивне ставлення мовця до будь-якої ситуації.

У сучасному мовознавстві помітною є тенденція до поєднання об'єктивної та суб'єктивної модальності в одну монолітну категорію, основу якої становить суб'єктивне ставлення мовця. Свої міркування щодо такого розуміння модальності ще на початку минулого століття висловлював російський лінгвіст О. М. Пешковський. Учений трактує модальність як категорію, що відображає лише ставлення мовця до наявного зв'язку між змістом висловлювання та дійсністю, який він сам і встановлює [16, с. 107]. Тобто, об'єктом лінгвістичної модальності є не суб'єкт дії з його ставленням до процесу й не відношення змісту висловлювання до навколишньої дійсності, а, в першу чергу, мовець і його вербалізоване ставлення до дійсності.

Варто наголосити, що невід'ємним компонентом усіх модальних відношень (відношення висловлювання до дійсності з позиції мовця, ставлення мовця до змісту висловлювання, ставлення суб'єкта дії до самого процесу) виступає ставлення мовця. Тому, беручи за основу міркування М. В. Зайнулліна про поєднання цих понять та монолітність досліджуваної категорії, ми трактуємо модальність як синтез позицій мовця, ставлення мовця до співвідношення змісту висловлювання й дійсності [11, с. 120].

Суб'єктивність у мові (за Е. Бенвеністом) — це спроможність мовця привласнювати собі мову в процесі її використання, яка має своє відображення у мові у вигляді особливості мовного устрою [4, с. 293–294]. Суб'єктивний характер мови пояснюють, у першу чергу, тим, що «в мові виражаються або цілком суб'єктивні сприйняття людини, або у сполученні з деякою об'єктивною інформацією одночасно й елементи суб'єктивної оцінки цієї інформації» [13, с. 116].

Аналізуючи модальність стосовно тексту, доцільно використовувати тлумачення Г. Я. Солганика, згідно з яким модальність — це «ставлення до дійсності — суб'єктивно-об'єктивне, пряме, оцінювальне й аналізуюче, ускладнене існуючими філософськими, політичними, соціально-ідеологічними теоріями» [18, с. 371].

У процесі творення й сприйняття тексту за допомоги певних мовних засобів (вставних слів та словосполучень, вставлених конструкцій тощо) суб'єкт надає об'єктивно-модальному значенню суб'єктивної тональності. Відповідно, висловлювання набуває суб'єктивності за наявності суб'єктивно-оцінного моменту, тобто вираження ставлення суб'єкта мовлення до змісту висловлювання. Це може відбуватися за допомоги різних графічних, лексичних, синтаксичних та інших стилістичних прийомів (курсив, лапки, метафора, порівняння, антитеза, паралельні конструкції тощо). Головною причиною використання цих засобів, на нашу думку, є намагання зацікавити, здійснити емоційно-психологічний вплив на цільову аудиторію задля сприйняття й усвідомлення сформованої автором інформації.

Отже, і модально-оцінні значення різних форм та засобів вираження модальності, і психологічний механізм виникнення емоцій, емоційного ставлення, тісний взаємозв'язок емоційності й експресивності та наявність морфологічних форм їх вираження сприяють виділенню та-

кого модального явища як експресивність, яке є невіддільним від інших різновидів модальності [15, с. 101–102].

Під експресивністю розуміють властивість тексту чи частини тексту передавати значення зі збільшеною інтенсивністю для вираження внутрішнього стану мовця. Результатом такої інтенсивності є емоційне чи логічне підсилення, яке може бути чи не бути образним [1, с. 15].

Експресивізація в мовленні виражається через суб'єктивне сприйняття реальної дійсності, тобто експресивність можна тлумачити як ставлення суб'єкта до того, що висловлюється з можливою наявністю ще й емоційності та оцінності. Відповідно, спроможність мовного знака виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне ставлення до предметів і явищ дійсності формують експресивну функцію як одну з його основних функцій. Тісний зв'язок експресивної функції з номінативною й комунікативною, у свою чергу, сприяють адекватному вираженню та сприйняттю заданого смислу. Наразі експресивність є важливою умовою реалізації прагматичної функції.

Висновки. Отже, ми вважаємо доцільним виокремлення експресивності від інших різновидів модальності, оскільки дане модальне явище має відповідні мовні засоби реалізації, а також тісно переплітається з суміжними поняттями — емоційністю, оцінністю, інтенсивністю та ін. **У подальших дослідженнях** вважаємо за потрібне зупинити свою увагу на більш детальному дослідженні експресивних засобів суб'єктивної модальності в наукових текстах економічного дискурсу.

Література

1. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста: типы выдвижения и проблемы экспрессивности. *Экспрессивные средства английского языка: сб. науч. тр. ЛГПИ им. А. И. Герцена. Ленинград: ЛГПИ, 1975. С. 11–20.*
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. Москва: Наука, 1981. Т. 40, № 4. С. 356–367.*
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва: Прогресс, 1974. 446 с.
5. Бондарко А. В. Лингвистика текста в системе функционально-семантических категорий. *Текст. Структура и семантика. Москва: Наука, 2001. Т. 1. С. 4–13.*
6. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Ленинград: Наука, 1990. 263 с.
7. Ваулина С. С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (XI–XVII вв.). Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. 143 с.
8. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Труды Ин-та русского языка АН СССР. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1950. Т. 2. С. 38–79.*
9. Войналович Л. П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Філологічні науки. Ніжин, 2013. Кн. 3. С. 28–32.*
10. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 140 с.
11. Зайнуллин М. В. Модальность как функционально-семантическая категория: на материале башкирского языка. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1986. 123 с.
12. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973. 351 с.
13. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. Москва: Наука, 1975. 231 с.
14. Панфилов В. З. Категория модальности и её роль в конструировании структуры предложения. *Вопросы языкознания. Москва, 1977. № 4. С. 37–48.*
15. Петров Н. Е. О содержании и объеме языковой модальности. Новосибирск: Наука, 1982. 161 с.
16. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении: учеб. пособие. 6-е изд. Москва: Учпедгиз, 1938. 451 с.
17. Сафонова Н. Еволюція поглядів на суб'єктивну модальність. *Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філологія». 2004. Вип. 34, ч. I. С. 74–80.*
18. Солганик Г. Я. О текстовой модальности как семантической основе текста. *Структура и семантика художественного текста: доклады VII Междунар. конф. МГОПУ. Москва, 1999. С. 364–372.*
19. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. Н. В. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2000. 688 с.

References

1. Arnold, I. V. (1975), "Interpretation of the artistic text: types of nomination and problems of expressiveness", *Expressive means of English: Collection of proceedings of the LSPU A. I. Herzen* ["Interpretatsiya khudozhestvennogo teksta: tipy vydvizheniya i problem ekspressivnosti"], *Ekspressivnyye sredstva angliyskogo yazyka: sb. nauch. tr. LGPI im. A. I. Gertsena*, Leningrad, pp. 11–20.
2. Arutyunova, N. D. (1981), "The addressee's factor", *Proceedings of the USSR Academy of Sciences, Series: Literature and language* ["Faktor adresata", *Izvestiya Akademii nauk SSSR, Seriya Literatury i yazyka*], Nauka, Moscow, vol. 40, No. 4, pp. 356–367.
3. Bakhtin, M. M. (1979), *Aesthetics of verbal creativity [Estetika slovesnogo tvorchestva]*, Iskusstvo, Moscow, 424 p.
4. Benveniste, E. (1974), *Problems in General Linguistics [Obshchaya lingvistika]*, Progress, Moscow, 446 p.
5. Bondarko, A. V. (2001), "Text linguistics in the system of functional semantic categories", *Text. Structure and semantics* ["Lingvistika teksta v sisteme funktsional'no-semanticheskikh kategoriy", *Tekst. Struktura i semantika*], Nauka, Moscow, vol. 1, pp. 4–13.
6. Bondarko, A. V. (1990), *Theory of the functional grammar. Temporality. Modality [Teoriya funktsional'noy grammatiki. Temporal'nost'. Modal'nost']*, Nauka, Leningrad, 263 p.

7. Vaulina, S. S. (1988), *The evolution of the means of expressing modality in the Russian language (XI–XVII centuries)* [*Evolutsiya sredstv vyrazheniya modal'nosti v russkom yazyke (XI–XVII vv.)*], Leningrad, 143 p.
8. Vinogradov, V. V. (1950), "On the category of modality and modal words in the Russian language", *Proceedings of the USSR Academy of Sciences* ["O kategorii modal'nosti i modal'nykh slovakh v russkom yazyke", *Trudy Instituta russkogo yazyka AN SSSR*], Moscow, Leningrad, vol. 2, pp. 38–79.
9. Voynalovich, L. P. (2013), "Modality as a multidimensional linguistic category", *Proceedings of Nizhyn Mykola Gogol State University, Series: Philology* ["Modal'nist' yak bahatoaspektna linhvistychna katehoriya", *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya, Seriya: Filolohichni nauky*], Nizhyn, Book 3, pp. 28–32.
10. Galperin, I. R. (1981), *Text as an object of linguistic research* [*Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya*], Nauka, Moscow, 140 p.
11. Zainullin, M. V. (1986), *Modality as a functional and semantic category: on the material of the Bashkir language* [*Modal'nost' kak funktsional'no-semanticheskaya kategoriya: na materiale bashkirskogo yazyka*], Saratov University Publishing house, Saratov, 123 p.
12. Zolotova, G. A. (1973), *The sketch of functional syntax of the Russian language* [*Ocherk funktsional'nogo sintaksisa russkogo yazyka*], Nauka, Moscow, 351 p.
13. Kolshansky, G. V. (1975), *The ratio of subjective and objective factors in the language* [*Sootnosheniye sub'yektivnykh i ob'yektivnykh faktorov v yazyke*], Nauka, Moscow, 231 p.
14. Panfilov, V. Z. (1977), "The category of modality and its role in constructing the structure of the sentence", *Research Questions in Linguistics* ["Kategoriya modal'nosti I yeyo rol' v konstruirovani struktury predlozheniya", *Voprosy yazykoznaniiya*], Moscow, No. 4, pp. 37–48.
15. Petrov, N. E. (1982), *The content and scope of language modality* [*O sodержanii i ob'yome yazykovoy modal'nosti*], Nauka, Novosibirsk, 161 p.
16. Peshkovsky, A. M. (1938), *Russian syntax in scientific coverage: textbook*, 6th ed. [*Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii: ucheb. posobiye*, 6 izd.], Uchpedgiz, Moscow, 451 p.
17. Safonova, N. (2004), "Evolution of the views on subjective modality", *Visnyk of the Lviv University, Series: Philology* ["Evolutsiya pohlyadiv na sub'yektivnu modal'nist'"], *Visnyk L'vivskoho universytetu, Seriya: Filolohiya*], Lvov, vol. 34, part 1, pp. 74–80.
18. Solganik, G. Ya. (1999), "On textual modality as a semantic basis of text", *The structure and semantics of literary text*. Reports of the 7th International conference ["O tekstovoy modal'nosti kak semanticheskoy osnove teksta", *Struktura i semantika khudozhestvennogo teksta: doklady VII Mezhdunarodnoy konferentsii MGOPU*], Moscow, pp. 364–372.
19. *Linguistics. Great Encyclopedic Dictionary* (2000) [*Yazykoznaniiye. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar'*], Great Russian Encyclopedia, Moscow, 688 p.

КОВАЛЬСКАЯ Наталья Аркадьевна,

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры языковой и психолого-педагогической подготовки Одесского национального экономического университета; ул. Преображенская, 8, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: +38(048)7238548; e-mail: talachka2015@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1837-4708; Researcher ID: K-1844-2017

ЭКСПРЕССИВНОСТЬ КАК ВЫРАЖЕНИЕ СУБЪЕКТИВНОГО ФАКТОРА В ТЕКСТЕ

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании понятия модальности и выделении языковой экспрессивности как разновидности модальности. Объектом изучения является модальность как многоаспектная лингвистическая категория. Предмет исследования — экспрессивность как отдельная языковая категория субъективной модальности. В работе использованы такие традиционные методы, как теоретический анализ и синтез для систематизации и обобщения собранного материала; метод наблюдения — для выявления экспрессивных средств выражения субъективной модальности. Результатом работы является определение роли экспрессивности в приобретении высказыванием субъективного характера соответствующих языковых средств. Выводы. Экспрессивизация в речи выражается через субъективное восприятие реальной действительности. Способность языкового знака выражать эмоциональное состояние говорящего, его субъективное отношение к предметам и явлениям действительности формируют экспрессивную функцию как одну из его основных функций. Тесная связь экспрессивной функции с номинативной и коммуникативной, в свою очередь, способствует адекватному выражению и восприятию заданного смысла. К тому же, экспрессивность является важным условием реализации прагматической функции. Соответственно, целесообразно отделять экспрессивность от других разновидностей модальности, поскольку данный феномен имеет соответствующие языковые средства реализации, а также тесно переплетается со смежными понятиями (эмоциональность, оценочность, интенсивность и др.). Перспективным считаем углублённое изучение экспрессивных средств субъективной модальности в научных текстах экономического дискурса.

Ключевые слова: модальность, авторская модальность, субъективная модальность, экспрессивность, субъективность.

Natalia A. KOVALSKA,

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Language, Psychological and Pedagogical Training of Odessa National Economic University; 8, Preobrazhenskaya str., Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38(048)7238548; e-mail: talachka2015@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1837-4708; Researcher ID: K-1844-2017

EXPRESSIVENESS AS THE SUBJECTIVE FACTOR IN TEXT

Summary. The purpose of the article is to study the concept of modality and the distinction of verbal expressiveness as a kind of modality. The object of this research is the category of modality considered as

a multidimensional linguistic category. The *subject* of this study is the expressiveness as a separate language category of subjective modality. The traditional methods, such as: methods of theoretical analysis and synthesis for systematization and synthesis of the collected material, the method of observation — the identification of expressive means of subjective modality have been used in this article. The *result* of the research is to determine the role of expressiveness in acquiring a subjective expression by means of appropriate linguistic means. *Conclusion*. Expressiveness in the speech is shown through the subjective perception of the reality. The ability of the language sign to express the emotional state of the speaker as well as his subjective attitude to real objects and phenomena develop an expressive function as one of its main functions. The close connection of the expressive function with a nominative and communicative ones, in turn, contribute to the adequate expression and perception of the given meaning. Thus, expressiveness is an important condition for the realization of pragmatic function. Therefore, in our opinion, it is necessary to distinguish expressiveness from other varieties of modality, since this modal phenomenon has appropriate linguistic means of realization, and is closely intertwined with related concepts (emotionality, appreciation, intensity, etc.). The *perspective* of the research is the in-depth study of the expressive means of subjective modality in the scientific texts of the economic discourse.

Key words: modality, author's modality, subjective modality, expressiveness, subjectivity.

Статтю отримано 02.04.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.154340>

УДК 811.161.2'373.2'272"19"

КРАВЕЦЬ Інна Вікторівна,

ст. викладач кафедри українознавства Національного університету «Одеська морська академія»;
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна;
тел.: +38 066 9486395; e-mail: kovrova@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-3462-2882

УКРАЇНСЬКІ СКЛАДНОСКОРОЧЕНІ ЕРГОНИМИ 1920–1930-Х РОКІВ У СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Анотація. *Метою* цього дослідження є вивчення соціолінгвістичних особливостей виникнення й функціонування складноскорочених ергонімів у добу революційних суспільно-політичних і економічних перетворень 1920–1930-х років. *Об'єктом* вивчення є ергоніми, які функціювали в українській мові 1920–1930-х років і мали не лише повні, а й складноскорочені форми. *Предмет* вивчення — соціолінгвістичний аспект виникнення або зміни таких назв. *Матеріал* для вивчення вибрано з довідника «Вся Одеса на 1930 рік». Картотека вибраних і проаналізованих ергонімів складає 775 одиниць. У процесі дослідження було використано методику соціолінгвістичних досліджень, *методи* семантичного, словотвірного, компонентного та лінгвокультурологічного аналізу, описовий та кількісний методи. *Результатом* аналізу складноскорочених ергонімів, представлених у довіднику «Вся Одеса на 1930 рік», є виявлення низки особливостей утворення та функціонування мови епохи революційної перебудови соціально-економічного життя суспільства.

Висновки. В українській мові 1920–1930-х років відбулося різке збільшення ергонімів, компоненти яких фіксували докорінну зміну ідеологічних і політико-економічних пріоритетів. Кожний багатокомпонентний ергонім мав повну та скорочену форми. Провідною в процесі утворення складноскорочених ергонімів за різними моделями була тенденція до обов'язкового використання ключових компонентів. Компонентний склад ергонімів на позначення установ свідчить про домінування державної монополії на гуманітарну політику та промислове виробництво в країні і про ситуацію негативного ставлення суспільства до приватної власності на засоби виробництва. Зміна офіційної повної назви не завжди вимагала зміни складноскороченої назви підприємства. Це привидило до так званої «ієрогліфізації» таких назв, перетворення їх на традиційні.

Ключові слова: ергонім, повна назва, складноскорочена назва, українська мова 1920–1930-х років, соціолінгвістичні особливості, політико-економічні зміни.

Постановка проблеми. Власні назви ділових об'єднань людей, тобто фірм, організацій, установ, підприємств, суб'єктів виробничої сфери прийнято називати ергонімами. Існує думка, що ергоніми являють собою економічно-географічні урбаноніми [6, с. 1], проте вони називають об'єкти, розташовані де завгодно: не лише в містах, а й у селах, поза населеними пунктами край доріг, уздовж берегів річок і морів тощо. Однак можна погодитися з тим, що виникнення об'єктів ергонімії та самих ергонімів зумовлено розвитком економічних і політичних стосунків у суспільстві. Найбільша концентрація ергонімів представлена в містах як сучасних центрах розвитку цивілізації [5]. Вивченню українського ергонімікону приділяють увагу як відомі науковці, так і молоді дослідники. Серед них О. Белей, А. Беспалова, Б. Букчина, Л. Дубровіна, І. Зимовець, Н. Кутуза, Н. Лесовець, М. Полосіна, О. Селіванова, О. Хрушкова, М. Цілина та ін. Наше попереднє вивчення моделювання ергонімів свідчить про недостатню увагу з боку наукової спільноти до соціолінгвістичного аспекту виникнення та еволюції українського ергонімікону, зокрема складноскорочених моделей ергонімів. На нашу думку, слова, які є «динамічним ономастичним

розрядом, способи утворення одиниць якого зазнають змін у залежності від епохи, наявних моделей називання та особливостей типу підприємств» [3, с. 78] потребують серйозного вивчення саме в соціолінгвістичному аспекті. Саме ергоніми віддзеркалюють соціально-економічні, культурні, цивілізаційні, політичні процеси, що відбуваються в певну епоху в певному суспільстві. Ергонімікон зазнає стрімких змін, якщо у суспільстві відбуваються соціально значущі процеси. Це стосується, в першу чергу, епох, які в історії називають переламними з тих причин, що відбувається злам старої соціальної системи та відбудова нової. Дослідження соціолінгвістичного аспекту української ергонімії 1920–1930-х років є актуальним і важливим у сенсі неупередженого вивчення соціальних процесів тієї епохи є актуальним, бо дає змогу правдиво розглянути ці процеси, знявши пелену ідеологічних фальсифікацій різних режимів. Результати аналізу можуть бути цінними для істориків, соціологів, політологів, економістів, культурологів.

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Українці неодноразово привертала увагу до ергонімів аббревіатурного типу, однак предметом їх вивчення, здебільшого, є структурні та морфологічні особливості таких складноскорочень. У цьому сенсі показовим є дослідження Ю. Деремени [2]. Утім, у дисертаційній роботі одеської дослідниці Н. Кутузи представлено структурно-семантичні моделі сучасних українських ергонімів. Дослідниця робить висновок, що українські ергоніми утворено від різноманітних типів онімів (відантропонімних, відтопонімних, відтеонімних, деяких інших), від загальних назв (відапелативний тип), додаванням до аббревіатури цифри (комбінований тип). Утворення ергонімів супроводжують процеси онімізації, трансонімізації, аббревіації. Дослідниця поділяє ергонімні моделі на ті, що утворилися за традиційними, усталеними моделями та ті, які виглядають як інноваційні утворення: європеїзовані форми, де відбувається нанизування називних відмінків, тричленних антропонімних формул, цифрових комбінацій тощо. Внутрішня вмотивованість ергонімів зумовлює їх поділ на нейтральні та конотовані [4, с. 11–12]. І. Зимовець має іншу думку щодо структури ергонімів. Вона вважає, що «у структурному плані всі ергоніми є словосполученнями, які містять позначення типу підприємства і власне вирізняльно-ідентифікаційний компонент» [3, с. 79]. Отже, те, що Н. В. Кутуза та багато інших науковців розглядає як ергоніми, І. Зимовець вважає вирізняльно-ідентифікаційними компонентами ергонімів.

Постановка завдань дослідження. Зважаючи на викладене вище, об'єктом нашого дослідження є ергоніми, які функціювали в українській мові 1920–1930-х років і мали не лише повні, а й складноскорочені форми. На момент утворення всі ці ергоніми були конотативно нейтральними. Метою наразі стало вивчення соціолінгвістичних особливостей виникнення й функціонування складноскорочених ергонімів у добу революційних суспільно-політичних і економічних перетворень 1920–1930-х років. Матеріал для вивчення вибрано з довідника «Вся Одеса на 1930 р.» [1]. Картотека вибраних і проаналізованих ергонімів складає 775 одиниць. У процесі дослідження було використано методику соціолінгвістичних досліджень, методи семантичного, словотвірного та лінгвокультурологічного аналізу, описовий та кількісний методи.

Виклад основного матеріалу. Абсолютна кількість складноскорочених ергонімів, які було включено до довідника «Вся Одеса», виникли та затвердилися в комунікативному просторі України протягом десяти років революційної перебудови суспільного життя. Більше 50 найменувань віднесено до групи державних і громадських установ, тобто до тих установ, які були хребтом радянської влади. Проте діяльність усіх цих установ здійснювалася в різних галузях: державне управління (*Міськрада, Окрадмінвідділ, Окрвиконком, ОДПУ* — Об'єднана Державна Політична Управа¹ та ін.), судова та карна системи влади (*Трудсуд, Окрсудземкомісія, БУПР* — Будинок Примусових Робіт, *АК* — Арбітражна комісія та ін.), регулятивні установи засобів виробництва (*Окрземвідділ, Окрплян, Окрстатбюро* та ін.), установи соціальної допомоги та виховання (*Держстрах, Кустстрахкаса, Комонеп* — Комісія у справах Неповнолітніх, *Окрсоцзабез, Окрпрофрада, Окріко* — Одеська Окружна Інспектура Народної Освіти, *ЧКВО* — Чорноморський Краєвий Відділ Освіти, *Окрдас* — Окружний Дитячий Адресовий Стіл, *Цаб* — Центральне Адресове Бюро та ін.), установи життєзабезпечення міста і його мешканців (*Держхлібінспектура, Житлоспілка, Водканкомбінат* — Водогінно-Каналізаційний Комбінат, *МКВ / Міськкомунвідділ, УМНМ* — Управа міського нерухомого майна, *Укрмет* — Чорноморський відділ української метеорологічної служби та ін.), установи державної торговельної монополії (*Близсхіддержторг, Держторг, Біржком* — Одеська Товарова Біржа, *Обринком* — Об'єднаний Ринковий Комітет, *УОМПТ* — Управа Одеського Морського Торговельного Порту та ін.), державні установи, що регулювали науково-виробничі відносини (*Держплемкнига, ВМТС* — Всесоюзний Машиново-Технічний Синдикат, *ОВМП* — Окружний Відділ Місцевої Промисловості, *Окрінж* — Управа Окружного Інженера, *ОНТУ* — Одеська Філія Науково-Технічної Управи та ін.).

Окремою групою подано ергоніми, що називають установи правлячої партії ВКП(б). Ці ергоніми є неологізмами 1910–1930-х років. Отже, провідним у виникненні всіх цих склад-

¹ Правопис тлумачень, представлених у роботі, дано за правописом довідника «Вся Одеса на 1930 р.».

носкорочених ергонімів можна вважати фактори соціальної перебудови громадського життя після революції 1917 року, громадянської війни та встановлення нового курсу на будівництво соціалізму та комунізму на підставі панівної ідеології більшовиків. Розглянемо механізми відображення цих факторів у конкретних ергонімах. Найчастотніші серед них — неологізми-аббревіатури *райком* (районний комітет), *партком* (партійний комітет), *КПБУ* (Комуністична Партія Більшовиків України), *ЛКСМУ* (Ленінська Комуністична Спілка Молоді України), *комсомол* (від рос. коммунистический союз молодёжи), *окрпартком* (окружний партійний комітет). Останній ергонім проіснував недовго. Сьогодні його не пам'ятають навіть люди старшого покоління, бо в 1930-ті роки функції *окрпарткомів* виконували вже *обкоми* (обласні комітети [КПБУ та ЛКСМУ]).

Нові політико-ідеологічні засади громадського устрою зумовили докорінні зміни економічного життя. Відомо, що судинною системою будь-якої економіки, яка намагається конкурувати з іншими економіками світу, є фінансова система. Складноскорочені ергоніми, які називають установи нової радянської системи, представлено одразу після групи назв партійних установ. Наприклад: *Одміськбанк* — Одеський Міський Банк, *Будкредит* — Одеське Будівельне Т-во Взаємного Кредиту, *Держбанк* — Державний банк, *Комерцбанк* — Одеське Комерційне Т-во Взаємного Кредиту (у тлумаченні відсутній другий елемент аббревіатури, який ужито як стрижневе функційне слово), *Сільбанк* — Одеське Товариство сільськогосподарського Кредиту, *Ощадкаса* — Одеська Центральна Округна Державна Трудова **Ощадна каса**. Більшість компонентів повного ергоніму, який ми наводимо як останній приклад, не представлено у складноскороченому його варіанті, що вказує лише на функцію установи, залишаючи поза увагою мовців політико-економічний статус установи в умовах уже здійсненої державної монополізації фінансово-економічної сфери життя. У повних назвах деяких фінансових установ, які у складноскороченому варіанті містять компонент *банк*, відсутнє родове слово *банк*. Ідеологічні стандарти початкового періоду розбудови соціалізму у другій половині 1920-х років пропонували замість слова *банк* гіперонім *товариство* у сполученні зі словом *кредит* або похідними від нього. Отже, спостерігаємо процес «ієрогліфізації» деяких складноскорочених назв фінансових установ, який полягає в перетворенні таких назв на традиційні ергоніми, що за мотивацією відриваються від змінених офіційних повних назв, втрачаючи слова з коренями, від яких походить певна складноскорочена назва.

Найбільшу й цікаву групу складноскорочених ергонімів, з огляду словотвірної специфіки, становлять назви одеських і всеукраїнських промислових і торговельних установ і підприємств 1930 року. У цей час нова економічна політика (неп) припиняє своє існування. Державна монополія поширюється не тільки на великі промислові підприємства, а й на середні. Крім того, запроваджується державна монополія на всю закордонну торгівлю, а також на внутрішню торгівлю абсолютною більшістю товарів. Про такі процеси свідчать численні аббревіатури-ергоніми, різні за своєю структурою.

Майже половину з них становлять двохкомпонентні словесні ергоніми з повною родовою назвою, яка позначає тип підприємства, установи, і частиною основи слова, яке позначає вирізняльно-ідентифікаційний компонент. Наприклад: *Держзавод*, *Держвагарня*, *Держмлин № 53*, *Бумсиндикат*, *Гумотрест*, *Донвугіль*, *Олійтрест*, *Укрм'ясо*, *Харчотрест*, *Центроспирт*, *Шкіртрест* і под. У більшості таких назв вирізняють об'єкт виробництва або торгівлі (*гума*, *вугілля*, *олія*, *м'ясо*, *спирт*, *шкіра* тощо). У небагатьох вирізняють статусну (*держ-*, *центрo-*) або просторову (*укр-*, *дон-*) характеристики. Ергонім *Бумсиндикат* запозичений з російської мови без перекладу, оскільки називає не самостійне підприємство, а філію *Всесоюзного Синдикату паперової промисловості*. Підпорядкованість загальнодержавній монополії на вироблення та продаж алкоголю віддзеркалює складноскорочений ергонім *Центроспирт*, утім його тлумачення в довіднику вуалює всесоюзну монополію: *Одеська Спирто-гуральня*. Тут же є запис про те, що *Центроспирт* має в Одесі 9 роздрібних крамниць, що свідчить про монополізацію як виробництва, так і реалізації алкоголю державою. Наявність складноскорочення *держзавод*, яке повторюється як родове слово у назвах десятка підприємств (*Держзавод № 1, ім. Хворостіна*; *Держзавод «Електрошнур»*; *Держзавод № 8, ім. Петровського*), свідчить про те, що в той проміжок часу ще існували виробничі підприємства з іншою формою власності або такі, до державної форми власності яких громадяни ще не звикли, називаючи їх за прізвищами колишніх власників. Назви таких підприємств теж представлені в довіднику «Вся Одеса на 1930 р.», проте не скорочуються. Наприклад, експропрійовані підприємства, які мають колективних орендарів — робітничі артілі: *Фабрика ланцюгів, кол. бр. Слупецьких, орендар Отрємас*; *1-й машинобудівельний завод, кол. бр. Нудельман, орендар — арт. «Кузовмеханик»*; *Завод шворнів та гайок, орендар — кол. «Болтовщик»* і под.

Серед складноскорочених ергонімів на позначення промислових і торговельних підприємств, які функціювали в Одесі в 1930 р., майже третина таких, які мають три і чотири компоненти. Вирізняльно-ідентифікаційний компонент у таких складноскорочених ергонімах є більш змістовним, ніж у двохкомпонентних, бо надає дві характеристики щодо діяльності підприємства. На-

приклад: *Рудметальторг* — Акційне товариство торгівлі рудою, металами, мінералами й брухтом, *Обринком* — Об'єднаний Ринковий Комітет, *Одскоопспілка* — Одеська спілка кооператорів, *Одессуконопром* — Одеський Окружний Трест Суконної Промисловості, *Одремас* — Одеський Трест Масового Виробництва Металових речей, *Коркізолінолеум* — Одеська філія Всеукраїнського Державного Тресту корково-лінолеумної та ізоляційної промисловості, *Близьхід-держторг* — Одеська Експортно-Імпортна контора Торгівлі з Туреччиною та Близьким Сходом, *Одесхемсільтрест* — Одеський Окружний Трест хемічної й соляної промисловості, *Кавмікрозлив* — Державний склад Натуральних Кавказьких Мінеральних вод і под.

Серед назв промислових і торговельних підприємств ми нарахували 5 ергонімів, які представлено буквеними абрєвіатурами, утім вони, здебільшого, називають головні підприємства розташованих в Одесі філій: *ВУФКУ* — Всеукраїнська Фото-кіно-управа, *ВМТС* — Всесоюзний Машиново-технічний синдикат, *ОВМП* — Окружний Відділ Місцевої Промисловості, *ОНТУ* — Одеська Філія Науково-Технічної Управи *ВРНГ*.

Соціолінгвістичний аналіз представлених ергонімів свідчить, по-перше, про різноманітний характер господарювання одеситів, а по-друге, про різні форми власності щодо підприємств промисловості та торгівлі в 1930 році. Утім, зіставний аналіз складноскорочених і повних форм ергонімів свідчить про державну монополію на розпорядження фінансами, оскільки лише функційно ключові компоненти повних назв більшості таких установ представлено у складноскороченому варіанті їхніх назв (див. приклади вище), та про тенденцію до державної монополізації промислового виробництва й торгівлі. Так, ціла низка назв містить компонент *державний / держ-* як у повній, так і складноскороченій формах (*Держшитвомашина*, *Держсвидав* і под.). Такі нові поняття господарювання, як *кооперація / кооперативний, спілка / спільний* з'являються у повних назвах підприємств і знаходять вираження у їхніх складноскорочених варіантах (*Одскоопспілка*, *Чайцентроспілка* і под.). Проте така форма капіталістичного господарювання, як *акційне товариство* залишається тільки в повних формах. Скорочених компонентів від цих слів уникають складноскорочені форми назв акційних підприємств.

Певну групу ергонімів становлять назви професійних організацій (профспілок) і організацій допомоги, які утворювалися завдяки соціалістичним настановам на гуманізацію громадського життя. У повних назвах зустрічаємо компоненти *Рада, Радянський*, які трансформуються у складноскорочених ергонімах у компонент *рад-*, а в буквених абрєвіатурах — у літеру *Р*. Наприклад: *Профспілка радторгслужбовців* — Професійна Спілка Радянських та Торговельних Службовців, *Окрпрофрада* — Окружна профспілкова Рада. Зустрічаємо також багато мішаних абрєвіатур типу: *Комзет* — Комітет Землепорядження Євреїв Трудящих, *Тозет* — Товариство Земельного Упорядження Трудящих Євреїв, *Торті* — Товариство робітничо-технічної ініціативи тощо.

У назвах окремих профспілок яскраво віддзеркалюється спосіб трансформації повних назв установ у складноскорочені за допомогою лише ключових слів. Усі або переважну більшість родових слів у таких абрєвіатурах навіть не згадують. Наприклад: *Робмис* — Одеський окружний Відділ Спілки Робітників Мистецтва (робітники мистецтва); *Робітос* — Одеський Окрвідділ Спілки Робітників Освіти (робітники освіти); *Соцвих* — установи соціального виховання; *Нархарч* — Одеський Окрвідділ Спілки Робітників Народнього Харчування й спільно житла (народне харчування); *Місцутран* — Одеський Окружний Відділ Спілки Робітників Місцевого Транспорту (місцевий транспорт) і под.

Висновки. Аналіз складноскорочених ергонімів, наведених у статті, та інших абрєвіатур-ергонімів, представлених у довіднику «*Вся Одеса на 1930 р.*», свідчить про таку особливість мови епохи революційної перебудови соціально-економічного життя суспільства, як різкий вибух нових ергонімів, компоненти яких фіксують докорінну зміну ідеологічних і політико-економічних пріоритетів. Кожний із таких багатокомпонентних ергонімів має повну та скорочену форми. Скорочені варіанти утворювалися за різними моделями, однак провідною у процесі їх утворення була тенденція до обов'язкового використання ключових компонентів. Цікавим є факт того, що компонентний склад ергонімів на позначення більшості установ, зафіксованих у 1930 році, свідчить про домінування державної монополії на гуманітарну політику та промислове виробництво в країні. Утім, деякі промислові підприємства ще залишалися акційними товариствами їхніх спільних володарів — акціонерів. Вважаємо, що відсутність у складноскорочених ергонімах, які називали такі підприємства, компонентів на позначення форми власності, відображає ситуацію негативного ставлення суспільства тієї епохи до приватної власності на засоби виробництва. Досліджений матеріал свідчить також про процес так званої «ерголіфізації» деяких складноскорочених назв, який полягав у перетворенні таких назв на традиційні ергоніми, що за мотивацією відриваються від підданих зміні офіційних повних назв. У цьому процесі повна назва втрачає деякі слова, включаючи деякі ключові, від яких пішла складноскорочена назва. Це є одним із свідчень віддзеркалення в українській мові 1920–1930-х рр. активних економіко-політичних процесів, які відбувалися в суспільстві.

Література

1. Вся Одеса: довідник на 1930 рік. Провідник у місті й на курортах та медичний покажчик. Одеса: Чорноморська комуна, 1929. 152 с.
2. Деремента Ю. Назви аббревіатурного типу як структурно-морфологічний різновид ергонімів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб наук. пр. Дрогобич: Посвіт, 2012. С. 110–116.
3. Зимовець І. В. Структурно-семантичні та лінгвопрагматичні особливості комерційних назв у сучасних слов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ: Київський ун-т, 2010. Вип. 12. С. 78–85.
4. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2003. 20 с.
5. Степанов Є. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. Вип. 38, ч. 2. С. 65–71.
6. Хрушкова О. А. Структура та функційне навантаження писемних носіїв інформації сучасного міста: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпро: Дніпровський національний ун-т ім. Олеся Гончара, 2016. 23 с.

References

1. *All Odessa: a guide to 1930. City and resort guide and medical index (1929)* [Vся Одеса: довідник на 1930 рік. Провідник у місті й на курортах та медичний покажчик], Chornomors'ka komuna, Odessa, 152 p.
2. Deremenda, Yu. (2012). "Names-abbreviations as a structural-morphological variety of ergonyms", *Native word in the ethno-cultural dimension: collection of scientific works* ["Nazvy abreviaturnoho typu yak strukturno-morfologichnyy riznovyd erhonimiv", *Ridne slovo v etnokul'turnomu vymiri*: zb. nauk. pr.], Posvit, Drohobych, pp. 110–116.
3. Zymovets', I. V. (2010). "Structural-semantic and linguistic-pragmatic features of commercial names in modern Slavic languages", *Comparative studies of Slavic languages and literatures* ["Strukturno-semantychni ta lnhvoprahmatychni osoblyvosti komertsyinykh nazv u suchasnykh slov'yans'kykh movakh", *Komparatyvni doslidzhennya slov'yans'kykh mov i literatur*], Kyiv University Press, issue 12, pp. 78–85.
4. Kutuza, N. V. (2003). *Structural-semantic models of ergonyms (based on the material of Odessa ergonomikon)*: author's abstract [Strukturno-semantychni modeli erhonimiv (na materiali erhonimikonu m. Odesy): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 20 p.
5. Stepanov, Ye. M. (2006), "Language of city as a sociolinguistic problem", *Visnyk of L'viv University, Series philological* ["Mova mista yak sotsiolinhvistychna problema", *Visnyk L'viv's'koho universytetu, Seriya filolohichna*], Lviv Ivan Franko National University, vol. 38, part II, pp. 65–71.
6. Khrushkova, O. A. (2016), *Structure and functional load of written information carriers of modern city*: author's abstract [Struktura ta funktsiynne navantazhennya pysemnykh nosiyiv informatsiyi suchasnoho mista: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk], Oles' Honchar National University, Dnipro, 23 p.

КРАВЕЦ Інна Викторовна,

ст. преподаватель кафедры украиноведения Национального университета «Одесская морская академия»; ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина; тел.: +38 066 9486395; e-mail: kovrova@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-3462-2882

УКРАИНСКИЕ СЛОЖНОСОКРАЩЁННЫЕ ЭРГОНИМЫ 1920–1930-Х ГОДОВ В СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Аннотация. Целью данного исследования является изучение социолінгвістических особенностей возникновения и функционирования сложносокращённых эргонимов в эпоху революционных общественно-политических и экономических преобразований 1920–1930-х годов. Объектом изучения являются эргонимы, которые функционировали в украинском языке того периода и имели полные и сложносокращённые формы. Предмет изучения — социолінгвістический аспект возникновения или изменения таких названий. Материал для изучения выбран из справочника «Вся Одеса на 1930 рік». Картотека избранных и проанализированных эргонимов составляет 775 единиц. В процессе исследования были использованы методы лингвокультурологического, семантического, словообразовательного, компонентного анализа, описательный и количественный методы, методика социолінгвістических исследований. Результатом анализа сложносокращённых эргонимов, представленных в указанном справочнике, является выявление ряда особенностей образования и функционирования языка эпохи революционной перестройки социально-экономической жизни общества.

Выводы. В украинском языке 1920–1930-х годов произошло резкое увеличение эргонимов, компоненты которых фиксировали коренное изменение идеологических и политико-экономических приоритетов. Каждый многокомпонентный эргоним имел полную и сокращённую формы. Ведущей в процессе образования сложносокращённых форм по различным моделям была тенденция к обязательному использованию ключевых компонентов. Компонентный состав эргонимов, именующих учреждения, свидетельствует о доминировании государственной монополии на гуманитарную политику и промышленное производство в стране и о ситуации негативного отношения общества к частной собственности на средства производства. Изменение официальных полных названий не всегда требует изменения сложносокращённых названий предприятий. Это приводит к так называемой «иероглифизации» таких названий, превращению их в традиционные.

Ключевые слова: эргоним, полное название, сложносокращённое название, украинский язык 1920–1930-х годов, социолінгвістические особенности, политико-экономические изменения.

Inna V. KRAVETS,

Senior Lecturer, Department of Ukrainian Studies, National University “Odessa Maritime Academy”; 8, st. Didrikhson, Odessa, 65029, Ukraine; tel.: +38 066 9486395; e-mail: kovrova@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-3462-2882

UKRAINIAN COMPLEX-ABBREVIATED ERGONYMS OF THE 1920–1930S IN THE SOCIOLINGUISTIC ASPECT

Summary. The *purpose* of this study is to research the sociolinguistic features of the emergence and functioning of complex-abbreviated ergonyms in the era of revolutionary socio-political and economic transformations of the 1920–1930s. The *object* of study is ergonyms that functioned in the Ukrainian language of this period and had full and abbreviated forms. The *subject* of study is the sociolinguistic aspect of the emergence and evolution of such names. The *material* for study was selected from the reference book “All Odessa on 1930”. The catalog of selected and analyzed ergonyms has 775 units. In the course of the study, methods of linguoculturological, semantic, word-formation, component analysis, descriptive and quantitative methods, sociolinguistic research methods were used. The *result* of the analysis of these ergonyms is the identification of the formation and functioning features of the language of revolutionary restructuring era on the socio-economic life.

Conclusions. In the Ukrainian language of the 1920–1930s, there was a sharp increase of ergonyms, the components of which recorded a radical change in ideological and political-economic priorities. Each multicomponent ergonym has a full and abbreviated forms. The tendency to the mandatory use of elements from the key components of full forms in complex abbreviated forms was leading in the formation of different abbreviated models. The component composition of ergonyms, naming institutions and enterprises, indicates the dominance of the state monopoly on humanitarian policy and industrial production in the country and the situation of a negative attitude of society towards private ownership of the production means. Changing official full names does not always require changing abbreviated names of institutions and enterprises. This leads to the so-called “hieroglyphization» of such names and their transformation into traditional ones.

Key words: ergonym, full name, abbreviated name, Ukrainian language of the 1920–1930s, sociolinguistic features, political and economic changes.

Статтю отримано 06.05.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178517>

УДК 811.111-13'371:821.111-311.2/.4

МОРОЗОВА Ірина Борисівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна;
e-mail: morpho@ukr.net; тел.: +38 050 6572043; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

ЄРШОВА Ксенія Ігорівна,

студентка факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна;
e-mail: kseniyer@gmail.com; тел.: +38 063 7508541

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В ЖІНОЧОМУ РОМАНІ

Анотація. *Мета* статті полягає у виокремленні лінгвальних засобів передачі емотивності у романі Джейн Остен «Sense and Sensibility», а також у відтворенні системи вербальних чинників емотивності художнього тексту. *Об'єктом* аналізу є авторський нарратив і партії персонажів у зазначеному романі. *Предметом* є встановлення лінгвальних шляхів кодування емоцій у романі Джейн Остен «Sense and Sensibility». У результаті роботи визначено теоретичну базу, окреслено основні напрями наукового пошуку об'єктивації емотивності у романі «Sense and Sensibility», охарактеризовано гендерні ознаки жіночого роману як особливого художнього жанру, розглянуто категорії емотивності як специфічного психолінгвістичного феномену, виокремлено основні засоби вираження емотивності у тексті роману. *Висновки.* У художньому творі «Sense and Sensibility» автор вербалізує емоції на рівні персонажного діалогу героїнь і авторського нарративу, де емоційна напруженість дійових осіб маніфестуються шляхом окреслення їхньої невербальної поведінки: рухів, міміки, зміни кольору обличчя тощо, а також, за допомогою прямого найменування почуття героїнь. Робиться висновок, що головною текстовою сферою об'єктивації емоцій є саме персональний діалог, де почуття героїнь вербалізуються на різних мовних рівнях.

Ключові слова: гендер, жіночий роман, емотивність, авторський нарратив, персональний діалог.

Постановка проблеми. Статтю присвячено проблемі віддзеркалення емотивного навантаження партій персонажів і авторського нарративу роману Джейн Остен «Sense and Sensibility». Дослідження художнього тексту в останнє десятиріччя характеризується багатовимірністю ана-

лізу, а також постійним розширенням обсягу об'єкта наукового зацікавлення. У фокусі безперечного інтересу науковців завжди перебували й перебувають проблеми кодування чуттєвої сфери у вербальні знаки, бо висловлюючи будь-яке повідомлення, людина не байдужа до того, що говорять.

Питання вербальної модифікації у відображенні емоцій та почуттів у мові вивчалось ще в класичних працях з мовознавства. В. фон Гумбольдт, В. Вундт, О. О. Потебня, Ш. Балі. Протягом ХХ ст. науковці досліджували емотивність у художніх творах. Ці розробки поширилися та набули нових ознак в аспекті мовного, різнорівневого відображення емоцій. Дослідження саме роману Джейн Остен «Sense and Sensibility» (укр. «Розум і почуття») мотивоване як назвою роману, так і тим чинником, що, за визначенням М. М. Бахтіна жіночий роман «є згущенням емоцій та яскравим прикладом їхнього відображення» [1, с. 456].

Питання віддзеркалення емоцій і почуттів у художньому тексті розробляються також сучасними дослідниками в семантичному (Б. Волек, Я. В. Гнезділова, К. Годар), функційно-комунікативному (С. Фасел, І. І. Шахновська, В. І. Шаховський), когнітивному (С. В. Гладько, А. П. Мартинюк), лінгвокультурологічному (А. Вежбицька, О. В. Дімітрова, А. Огаркова), психолінгвістичному (Н. В. Вітт, В. М. Грідін, О. Ю. Кабановська) та інших аспектах.

Однак, віддаючи належне науковим здобуткам зазначених та інших мовознавців, звернемо увагу на те, що багато параметрів об'єктивації емотивності у мовних знаках потребують подальшого розгляду.

Актуальність проведеної роботи впливає із загальної лінгво-гносеологічної важливості, проблеми розкриття природи емотивності, а також зумовлена практичною необхідністю аналізу художнього тексту та ступеню його емоційного впливу на гіпотетичного читача.

Формулювання завдання. Мета дослідження полягає у виокремленні лінгвальних засобів передачі емотивності в романі Джейн Остен «Sense and Sensibility», а також у відтворенні системи вербальних чинників емотизації художнього тексту. Об'єктом аналізу є авторський наратив і партії персонажів у зазначеному романі. Предметом є визначення лінгвальних шляхів кодування емоцій у цьому романі. Із поставленої в роботі мети впливають завдання, які необхідно вирішити для її досягнення: визначити теоретичну базу, окреслити основні напрями дослідження об'єктивації емотивності в романі «Sense and Sensibility», охарактеризувати гендерні ознаки жіночого роману як особливого художнього жанру, розглянути категорії емотивності як специфічного психолінгвістичного феномену, виокремити основні засоби вираження емотивності в зазначеному творі. Матеріалом дослідження є 452 речення авторського наративу та 637 емотивно навантажених реплік Маріанни та Еліно́р, дібраних способом суцільної вибірки із тексту дослідженого роману.

Предмет, мета і завдання роботи визначають методи проведення наукової розвідки, які забезпечують холістичний розгляд проблеми, що досліджується. Крім загальнонаукових методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція), у роботі застосовано специфічні лінгвістичні методи контекстуального, поверхнево-структурного, комунікативно-інтерпретативного аналізу, а також метод лінгвістичного спостереження.

За словами Е. Косеріу, «...без урахування емоційного чинника від притаманного людині первинного досвіду від його живого тіла залишиться тільки скелет» [3, с. 252]. К. Шнайдер та деякі інші сучасні лінгвісти вважають, що будь-якому висловлюванню притаманне вираження емоцій, тобто повідомлення мовця може бути позитивно емоційно-забарвленим, негативним або індиферентним. Інакше кажучи, емоції присутні в будь-якому висловлюванні людини. Зазначимо, що в Швейцарії є відома спеціальна дослідницька організація, яка вивчає емоції в галузі мовознавства: International Society for Research on Emotions (ISRE), — а також функціонує психолінгвістичний центр: The International Grid Research Consortium (2005). Отже, вивчення емоцій людини та категорії емотивності залишається актуальною мовознавчою проблемою. У наступній роботі емотивність розуміють у загальноприйнятному для психології сенсі: як «суб'єктивну реакцію, що характеризується процесом збудження нервової діяльності людини» [7, с. 124]. Попри велике розмаїття наукових підходів до проблеми об'єктивації емотивності та емоційності в художньому творі, зазначимо певні прогалини, що спостерігаються у вивченні емоцій крізь призму гендеру.

Сьогодні термін «гендер» вживають для опису всіх перетворень у суспільстві та державі, оскільки саме на них якраз впливають особистості чоловіка й жінки та їхні стосунки [5, с. 11].

Гендерні ознаки мовної картини світу — це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого й жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку. Гендерні відношення у мові зафіксовано у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на людину, в тому числі й на її мовленнєву особистість, а також на процеси її мовної соціалізації. Зрозуміло, що жінка та чоловік внутрішньо переживають і зовнішньо виражають емоції по-різному. Відомо, що навіть у побутовій комунікації прийняті певні гендерні стереотипи проявів емоцій. Вивчаючи гендерну поведінку дітей молодшого шкільного віку, дослідники окреслюють

орієнтири, згідно з якими виховують хлопчиків і дівчат. Сльози, бурхливий сміх дозволяють і не засуджують у дівчат, утім, така поведінка призводить до різкої критики вихователів щодо виявлення емоцій у хлопчиків. Головним аргументом при цьому виступає така теза: «Ти ж майбутній чоловік, ось і поведься відповідно» [11, с. 45].

Різноманітні переживання почуттів зовнішньо проявляються у специфічному виразі обличчя, так званій емоційній масці, позі, інтонації голосу. Таких емоційних станів багато, а кожному з них властивий свій набір психологічних характеристик і особливостей зовнішніх ознак. Проте психологи вирізняють, залежно від аспекту розгляду, фундаментальні або базові емоції, кількість яких варіюється. До основних емоційних станів, згідно з думкою К. Ізарда, варто відносити інтерес, радість, здивування, страждання, гнів, страх, сором та ін. [2, с. 340]. Наприклад, емоція здивування є короткочасною емоційною реакцією на раптові події, вона не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення. У момент виникнення здивування гальмує всі попередні емоції та спрямовує увагу на подію, яка її спричинила [4, с. 63]. Водночас, на думку А. Калімуліної, доцільно диференціювати більше двадцяти видів фундаментальних емоцій: «жах, гнів, лют, відраза, радість, здивування, печаль, любов, бажання, презирство, сором'язливість, страждання, горе, ненависть, цікавість, щастя тощо» [6, с. 4]. У нашому дослідженні ми не фокусуємо увагу на окремих видах емоційного стану людини, а концентруємо її на засобах лінгвальної репрезентації емоцій у художньому творі взагалі.

Вибір жіночого роману Джейн Остен «Sense and Sensibility» як дослідницької платформи дає прекрасну можливість розглянути жіноче авторське бачення об'єктивізації емоцій у жіночих партіях. Загальновідомо, що Джейн Остен посідає почесне місце фундатора «жіночої прози» разом із Шарлотою Бронте й кількома менш відомими письменницями. Джейн Остен ввела в літературу Британії «жіночу тему», пишучи про жінок і для жінок. «Жіночий» роман епохи Вікторіанства є дзеркалом взаємин чоловіка й жінки і являє собою значну форму самовираження його творців. Своєрідність формування та втілення жіночої теми в англійському вікторіанському романі значною мірою зумовила творчість Дж. Остен. Не підпадаючи під хронологічні межі вікторіанської епохи, письменниця, тим не менш, досить органічно вписується в її соціокультурний та літературний контекст. Її творчість зіграла ключову роль у формуванні «жіночої» прози вікторіанської епохи, зробивши помітний вплив на твори послідовниць [10, с. 45].

Сюжет роману Джейн Остен «Sense and Sensibility» побудований навколо любовних історій двох сестер Елінор і Маріанни. Коли батько вмирає, маєток переходить до Джона і родина залишається з вельми скромними засобами для існування. Роман розповідає про подальше життя сестер Дешвуд у маєтку далекого родича, де кожна переживає сердечну драму. Життєві події, зображені в романі, Елінор і Маріанна переживають по-різному, бо по-різному сприймають навколишній світ. Старша — кризь призму розумності і стриманості, Маріанна — віддаючись силі почуттів. Контраст характерів сестер зменшується, коли обидві вони знаходять любов і сімейне щастя.

Першу чернетку твору у формі роману в листах (епістолярна форма) авторка написала ще на початку 1795 року, коли їй було 19 років. Назва книги мала бути «Елінор і Маріанна». Однак пізніше вона змінила форму розповіді і назвала твір «Розум та Почуття», використовуючи антитезу, з одного боку, і фонетичну гру слів — з іншого. Якщо «sense» (розум) символізує холодний розрахунок, логіку, здоровий глузд, то «sensitivity» (почуття) позначає чуттєвий аспект життя персонажів, їх закоханість, приязнь, ненависть тощо. Отже, головний конфлікт роману відбувається внаслідок боротьби розуму і серцець головних героїв. Елінор — старша із сестер — орієнтована як розумна, стримана Вона розуміє суспільний обов'язок і має відчуття турботи за життя близьких до неї людей. Маріанна, молодша, репрезентує риси чуттєвості, емоційної імпульсивності юнацького романтизму. У той час, як Елінор приховує свої почуття до Едварда, Маріанна, не соромлячись, показує свою любов. Героїні Джейн Остен відповідають традиційному вікторіанському ідеалу жіночності: вони добре виховані, освічені, здатні глибоко відчувати, вірні й постійні, наділені любов'ю до природи та читання, мають приємну зовнішність, лагідний характер. Вони усвідомлюють і приймають свій підлеглий статус, соціальну та статеву перевагу чоловіків, домінуючих у суспільстві.

У комунікативній ситуації нарративної структури художнього тексту аналогом мовця є не сам автор-письменник, а образ автора, точніше — наратор. Художній дискурс, представлений в романі, об'єктивується на двох рівнях у вигляді авторського нарративу і персонажних партій дійових осіб. Зрозуміло, що розгляд емотивного навантаження образів головних героїв обов'язково потребує аналізу не тільки саме мовленнєвих зразків Маріанни й Елінор, але й дослідження авторського нарративу, за допомогою якого читач знайомиться не лише з головними подіями роману, а також із почуттями та переживаннями героїнь. Таким чином, читач сприймає відображення сюжету й емоційну атмосферу твору кризь призму авторського світобачення. Саме автор у своєму монолозі прямо або імпліцитно окреслює переживання дійових осіб. Очами автора читач бачить, що герої перебувають у конфлікті, обуренні, дуже задоволені або здивовані. Наприклад: «*Oh that they would! cried Marianne, her eyes sparkling with animation, and her cheeks glowing with the delight of such imaginary happiness*» [9, с. 111].

З наведеного прикладу зрозуміло, що Маріанна дуже радіє. Джейн Остен описує її очі, які сяють від радісного збудження, її щоки червоніють від радощів і щастя. Звідси, дізнаємося про те, що Маріанна відчуває емоцію щастя: «*Elinor's lips had moved with her mother's, and, when the moment of action was over, she wished that she had shaken hands with him too. But it was then too late, and with a countenance meaning to be open, she sat down again and talked of the weather*» [9, с. 430]. Тут емоція розчарування показана у поєднанні прямого зображення невисловлених Елінор слів і авторського опису її розчарування.

Таким чином, саме автор є центром системи просторово-часових координат твору, а також механізму сюжетного руху.

У своєму дослідженні лінгвальне відтворення емотивності у романі Джейн Остен «Розум та Почуття» розглянуто за наступним принципом. Усі засоби передачі почуттів героїв умовно розподілено на *вербальні* та *невербальні*. Оскільки йдеться про художній дискурс для читача, вищенаведені засоби будуть вербальними. Запропонований підхід залучено для практичних цілей відокремлення немовленнєвих дій віртуальних співрозмовників, як це показано автором (почервоніла, руки тремтіли, очі розширилися) і мовленнєвих подій, які ми розуміємо як персональний діалог і авторське пряме найменування емоцій (здивувалася, прогнівалася, вибухнула щастям тощо).

Система художніх образів у романі «Sense and Sensibility» має дзеркальний характер і зображена так, як її бачить наратором-автор. Читач знайомиться із двома молодими жінками: Елінор та Маріанною — та їхніми партнерами чоловіками. Елінор — та сама героїня, яка постійно відчуває величезну відповідальність за свою сім'ю і друзів. Вона ставить їхній добробут та інтереси вище власних і пригнічує свої сильні почуття таким чином, що оточуючі вважають її байдужою та нездатною на сильні почуття. Маріанна — предмет поклоніння полковника Брендона і містера Віллоубі. Їй подобається молодий, привабливий і романтичний Віллоубі, і вона не приділяє особливої уваги більш зрілому та стриманому полковнику. З усіх героїв емоції Маріанни розкрито найглибше протягом розгортання сюжетних ліній роману. Пізніше вона вирішує, що її поведінка має бути схожою з поведінкою старшої сестри. Зрозуміло, що обидві дівчини не індиферентні у своїх судженнях, і авторка не байдужа до них.

Розглянемо, яким чином зображено в романі віддзеркалення емоцій, які переживають героїні. У цьому дослідженні проведено аналіз об'єктивації емоцій в *персональному діалозі* твору, тобто емотивні висловлювання за принципом їхнього функціонування в діалозі та авторському наративі. Окремо розглянуто умовно-невербальні засоби репрезентації емоцій: як це робить авторка в аспекті окреслення жіночих рухів, міміки, зміни кольору обличчя тощо. Таким чином, мова йде про кінетико-таксемний рівень вираження емоцій головними героїнями роману. Засоби вираження емоцій в романі розглянуто в наступних текстових сферах функціонування: в персональному діалозі героїнь і в авторському наративі, які, між іншим, розглянуто як *прямі* найменування емоцій, що переживають героїні (гнів, здивування, щастя тощо) та *опосередковане* (шляхом зображення невербальних рухів дійових осіб) (див. рис. 1).

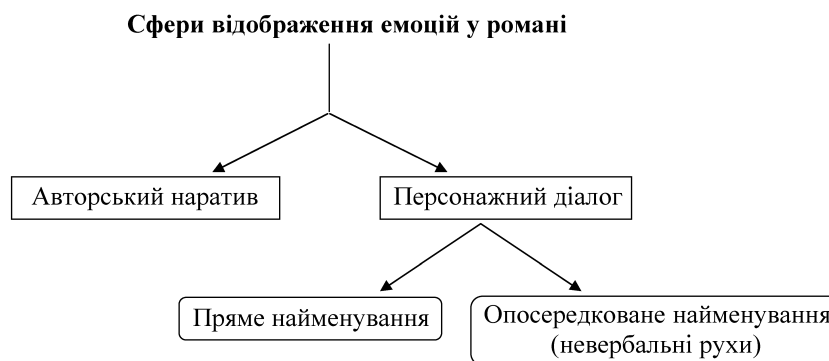

Рис. 1. Функціонування емотивності в персональному діалозі та авторському наративі

Приклади до рис. 1:

1. Персональний діалог

1.1. *Esteem him! Like him! Cold-hearted Elinor! Oh! worse than cold-hearted! Ashamed of being otherwise. Use those words again, and I will leave the room this moment* [9, с. 23];

1.2. *Marianne, cried her sister, how can you say so? How can you be so unjust?* [9, с. 108];

1.3. *Oh! beyond anything great! What brother on earth would do half so much for his sisters, even if REALLY his sisters! And as it is — only half blood! — But you have such a generous spirit!* [9, с. 10].

У репліках сестер, спрямованих від одної до іншої, Маріанна вибухає обуренням, що передають чотири окличних речення, організованих у ланцюжок. Усі зазначені речення прості, еліптичні, лінійно короткі; вони вказують на високу ступінь збудження головної героїні.

2. Авторський наратив. Пряме найменування

2.1. «*What felt Elinor at that moment? Astonishment, that would have been as painful as it was strong, had not an immediate disbelief of the assertion attended it. She stood firm in incredulity, and felt in no danger of an hysterical fit, or a swoon*» [9, с. 156];

2.2. «*Her feelings were strong; but she knew how to govern them*» [9, с. 6];

2.3. «*She was sensible and clever; but eager in everything: her sorrows, her joys, could have no moderation*» [9, с. 6].

Автор прямо вказує на тип емоцій, які переживає сестра Еліно́р. Це здивування, яке є болючим і сильним. Вона, за словами наратора, перебуває на межі істерики та ледве не втрачає свідомість.

3. Опосередковане відображення емоцій

3.1. «*“Oh that they would!” cried Marianne, her eyes sparkling with animation, and her cheeks glowing with the delight of such imaginary happiness*» [9, с. 111];

3.2. *Elinor’s lips had moved with her mother’s, and, when the moment of action was over, she wished that she had shaken hands with him too. But it was then too late, and with a countenance meaning to be open, she sat down again and talked of the weather* [9, с. 430];

3.3. *He wished her good morning and her hands trembled* [9, с. 78].

У наведених прикладах зображені очі, які палають збудженням; щоки, які червоніють від радощів; уста, що рухаються у невисловленій журбі; руку дівчини, що тремтить соромлячись у присутності закоханого в неї чоловіка. Вони вказують на підсвідомі імпульси, що виникають у героїні як результат переживання емоцій.

Уже наведені вище приклади маніфестують вербальні засоби вираження емотивності в аналізованому романі. Гіпотетичний читач переймається емоціями героїнь на трьох рівнях. По-перше, в персонажному діалозі, де дівчини прямо висловлюють свої почуття, це емоційні вигуки типу — “*Oh!*”, “*My God!*”, ланцюжком заперечувальних чи стверджувальних реплік тощо. Авторський наратив наводить пряме найменування почуттів: *anger, joy, happiness* тощо. Крім того, окреслюючи невербальну поведінку своїх героїнь, автор опосередковано кваліфікує їхні емоції. Характеристики кінетики, таксемики, колористики обличчя дівчат підсилюють емоційність художнього твору, надаючи вірогідність почуттям Маріанни й Еліно́р.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що домінуючою текстовою сферою об’єктивації емоцій у романі Джейн Остен «*Sense and Sensibility*» є персональний діалог. Емотивні репліки героїнь загалом складають 76,8 % порівняно до інших засобів вираження емотивності у творі — 23,2 %. Пряме найменування автором емоцій не перевищує 14 % усіх емотивних висловлювань, а опосередкована характеристика почуттів, які відчувають героїні, є мінімальною — 9,2 % з усіх емотивних висловлювань у тексті.

Автор у своєму наративі прямо й опосередковано називає тип емоцій, які відчувають героїні. Однак головною сферою ескалації емоційного напруження художнього твору виступає персональний діалог. Герої роману обмінюються не тільки інформаційно-навантаженими повідомленнями, але й передають один одному своє ставлення до подій роману, залучуючи до цього вербалізатори різних мовних рівнів: лексичного, фонетичного, синтаксичного. Отже, перспективу цього дослідження вбачаємо в аналізі лінгвальних засобів відображення емоцій на вказаних мовних рівнях із встановленням питомої ваги, яка серед них є панівною.

Література

1. Бахтин М. М. Собрание сочинений: в 7 т. Москва: Языки славянских культур, 2012. Т. 3. Теория романа (1930–1961 гг.). 880 с.
2. Большой психологический словарь. 4-е изд., расшир. Москва: Прайм-Еврознак, 2008. 857 с.
3. Косериу Э. Синхрония, диахрония, история. *Новое в лингвистике*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1963. Вып. III. С. 143–346.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва: Гнозис, 2003. 280 с.
5. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: монографія. Одеса: Друкарський дім, 2009. 384 с.
6. Основы теории тендера: навч. посіб. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
7. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
8. Толковый словарь психиатрических терминов: около 3000 терминов / ред. С. Н. Боков. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 496 с.
9. Austen J. *Sense and Sensibility* / with an introd. by S. Perkins. London, 1978. 459 p.
10. Jary D., Jary J. *Sociology: Web-Linked Dictionary*. Mishawaka: Collins, 2000. 285 p.
11. Grice H. P. *Logic and conversation. Syntax and semantics* / ed.: P. Cole, J. L. Morgan. New York: Academic Press, 1975. Vol. 3: Speech Acts. P. 41–58.
12. Schultz D. *Theories of personality*. Monterey: Brooks / Cole Publishing Company, 1976. 372 p.

References

1. Bakhtin, M. M. (2012) *Collected works*: in 7 vol. [*Sobranie sochineniy*: v 7 t.], Languages of the Slavic cultures Publishing House, Moscow, vol. 3, 880 p.
2. *Large psychological dictionary*, 4th ed., extend. (2008) [*Bol'shoy psikhologicheskii slovar'*, 4-oe izd., rasshir.], Prime-Euroznak, Moscow, 857 p.
3. Coseriu, E. (1963), "Synchrony, diachrony, and evolution", *New in linguistics* ["Sinkhroniya, diahroniya, istoriya", *Novoye v lingvistike*], Foreign literature Publishing House, Moscow, vol. 3, pp. 143–346.
4. Makarov, M. L. (2003), *Basics of discourse theory* [*Osnovy teorii diskursa*], Gnozis Publishing House, Moscow, 280 p.
5. Morozova, I. B. (2009), *Paradigmatic analysis of the structure and semantics of elementary communicative units in the light of Gestalt theory in contemporary English*: monograph [*Paradyhmatychnyi analiz struktury ta semantyyky elementarnykh komunikatyvnykh odynyts u svitli heshtalt-teorii v suchasni anhliskii movi*: monohrafiia], Printing House, Odessa, 384 p.
6. *Fundamentals of the theory of gender*: Study guide (2004) [*Osnovy teorii genderu*: navch. posibnyk], K.I.C. Publishing House, Kiev, 536 p.
7. Sedov, K. F. (2004), *Discourse and personality: the evolution of communicative competence* [*Diskurs i lichnost: evolyutsiya kommunikativnoy kompetentsii*], Labyrinth, Moscow, 320 p.
8. *Explanatory Dictionary of Psychiatric Terms* (1996) [*Tolkovyy slovar' psikiatricheskikh terminov*], ed. S. N. Bokov, Phoenix Publ. House, Rostov-on-Don, 496 p.
9. Austen, J. (1978), *Sense and Sensibility*, Oxford UP, London, 459 p.
10. Jary, D., Jary, J. (2000), *Sociology: Web-Linked Dictionary*. Mishawaka: Collins, 2000.
11. Grice, H. P. (1975), "Logic and conversation", *Syntax and semantics* / ed.: P. Cole, J. L. Morgan, Academic Press, New York, vol. 3 (Speech Acts), pp. 41–58.
12. Schultz, D. (1976), *Theories of personality*, Brooks / Cole Publishing Company, Monterey, 372 p.

МОРОЗОВА Ирина Борисовна,

доктор филологических наук, профессор кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: morpho@ukr.net; тел.: +38 050 6572043; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

ЕРШОВА Ксения Игоревна,

студентка факультета романо-германской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: kseniyer@gmail.com; тел.: +38 063 7508541

ЛИНГВАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОТИВНОСТИ В ЖЕНСКОМ РОМАНЕ

Аннотация. Цель статьи заключается в определении лингвальных средств передачи эмотивности в романе Джейн Остен «Sense and Sensibility», а также в воссоздании системы вербальных факторов эмотивизации художественного текста. Объект анализа — авторский нарратив и партии персонажей в указанном романе. Предметом является установление лингвальных путей кодирования эмоций в тексте этого романа. В результате проведённой работы определена теоретическая база, обозначены основные направления научного поиска объективации эмотивности в романе «Sense and Sensibility», охарактеризованы гендерные признаки женского романа как особого художественного жанра, рассмотрены категории эмотивности как специфического психолингвистического феномена, выделены основные средства выражения эмотивности в данном произведении. Выводы. В романе «Sense and Sensibility» автор вербализует эмоции на уровне персонажных диалогов героинь и авторского нарратива. Эмоциональное напряжение действующих лиц манифестируется путём определения их невербального поведения: движений, мимики, изменения цвета лица и другого, — а также с помощью прямого наименования чувств героинь. Главной текстовой сферой объективации эмоций является именно персонажный диалог, где чувства героинь вербализуются на разных языковых уровнях.

Ключевые слова: гендер, женский роман, эмотивность, авторский нарратив, персонажный диалог.

Iryna B. MOROZOVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand PhD), Full Professor; Chair of English Grammar; Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +380506572043; e-mail: morpo@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1905-7563

Ksenia I. YERSHOVA,

Student of Faculty of Romance and Germanic Philology; Odessa I. I. Mechnikov National University;
24/26 Frantsuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +380637508541; e-mail: kseniyer@gmail.com

LINGUAL MEANS OF EXPRESSING EMOTIVITY IN FEMALE NOVEL

Summary. The presented work looks at the problem of the gender aspect of objectivizing emotions on different language levels in the novel by Jane Austen «Sense and Sensibility». The main objective of the presented investigation consists in singling out different lingual means of conveying emotivity in the novels studied. The author has also analyzed the system of characters as depicted in the novel as well as the verbal and non-verbal factors of emotisation of the literally text. The object of an investigation is the author's narrative and personages' parties in the given novel. The subject of analysis is defining linguistic ways of codifying emotions in the novel by Jane Austen «Sense and Sensibility». The authors concretize the term «emotivity» in the aspect of the stated problem characterized the gender peculiarities of the feminine novel as a special psycho-linguistical phenomenon. In the process of analysis, the main means of expressing emotivity are found with establishing the dominant type among them. The actual corpus of material for research counts 637 emotions loaded remarks of Marianna and Elinor

selected consecutively from the novel «Sense and Sensibility» and accompanied samples of the author's narrative emotionally loaded. The carried out investigation *results* in the *conclusion* as to dominating sphere of the emotions representation. There are also found out other ways of conveying emotions.

Key words: gender, female novel, emotivity, author's narrative, personage's dialogue.

Статтю отримано 12.03.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178522>

УДК [811.161.1+811.581]'373.74:316.776.33:747.012:643

ШУМАРИНА Татьяна Фёдоровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;

e-mail: shumarina2010@mail.ru; тел.: +38 067 3779936; ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

МА Синьюэ,

бакалавр филологического факультета Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;

e-mail: 2716591206@gg.com; моб.: +38 073 290925

ФРАЗЕОЛОГИЗМ КАК ЭЛЕМЕНТ СУГГЕСТИВНОГО ДИЗАЙНА

Аннотация. В статье описана русская и китайская гастрономическая фразеология в лингвокультурологическом и прикладном аспектах. *Объект* исследования: национально-культурная специфика фразеологии русского и китайского языков. *Предмет* исследования: национально-культурное своеобразие суггестивной гастрономической фразеологии в этническом дизайн-проекте. *Целью* является демонстрация суггестивных возможностей гастрономических фразеологизмов в качестве составляющей дизайн-проекта на примере оформления русско-китайского предприятия общественного питания в этническом стиле. В работе используется описательный и сопоставительный *методы*. В *результате* исследования была установлена перспективность изучения фразеологических единиц в качестве элементов суггестивного интерьера. *Выводы.* Гастрономический фразеологизм как элемент суггестивного дизайна может использоваться в целом ряде суггестивных приёмов и рассматриваться как составляющая проектируемого неформального обучения языку. *Практическая ценность* результатов исследования заключается в возможности оказать помощь слушателям и студентам технологических и лингвистических учебных заведений.

Ключевые слова: фразеологизм, суггестия, дизайн, неформальное обучение.

Постановка проблемы. Характеризуя современные манипуляционные технологии, Г. Г. Почепцов замечает, что, когда была обнаружена восприимчивость человеческой психики к внушению, информация в форме пропаганды и агитации стала главным рычагом управления людьми [2, с. 120]. В современной лингвистике приёмы внушения (суггестия) и убеждения (аргументация) именуются манипулятивными, а процесс и результат их воздействия — манипуляцией. Путём внушения вызываются ощущения, эмоциональные состояния и поведение, адекватные манипулятивной цели, то есть достигается прогнозируемый перлокутивный эффект. Суггестивность широко распространена в политике, педагогике, в рекламе, а также в экономике, в психологии и медицине. В середине XX века появилась теория суггестивного сервиса. В настоящее время суггестивный сервис, то есть действия персонала, основанные на знании социально-психологических закономерностей взаимодействия с клиентом, умении управлять им посредством речевого воздействия с целью стимулирования к дополнительному заказу в интересах предприятия индустрии питания, широко известен и популярен. Суггестивные лингвистические средства актуальны и в сфере инжиниринга меню — это целая область, где языковые приемы используются как средство интенсификации внушаемого воздействия. Описание блюда в меню способствует увеличению продаж. Шрифт (округлый ассоциируется со сладким), слова определённых тематических групп, например «Дом», «Семья», вызывающие ностальгические воспоминания (*бабушкин хлеб, домашний кекс, старый добрый «хворост»*), длина слова имеют огромное влияние на выбор блюда. Таким образом, лингвистическая составляющая суггестивного сервиса в сфере общественного питания разрабатывается, хотя нельзя не отметить крайнюю малочисленность теоретических лингвистических работ по данной проблематике (в отличие от многочисленных практических суггестивных техник). А вот очевидно находящаяся в той же плоскости и связанная с гастрономическим суггестивным сервисом проблема суггестивного дизайна предприятий питания не получила развития в сфере манипуляционных технологий. Не раскрыты и манипулятивные возможности языковых единиц как элементов суггестивно ориентированного ин-

терьера. А между тем, как представляется, грамотное и профессиональное использование языковых приемов в суггестивном дизайне, обладающих повышенной способностью воздействия на сознание и поведение суггеренда (в нашем случае клиента), может способствовать повышению эффективности предприятий индустрии питания.

Постановка исследовательских задач. В современном мире формирование интернациональных и национально специфических гастрономических ценностей происходит в социализированной среде (кафе, ресторан, бар, закусочная). При оформлении их в национальном стиле лингвистическая составляющая, которая зачастую игнорируется создателями интерьера, является не только мощным средством внушения при формировании пищевых предпочтений потребителя, но и экспликаторм этнокультурного гастрономического кода. Цель данной работы — попытаться продемонстрировать суггестивные возможности одного типа языковых единиц в качестве составляющей дизайна — фразеологизмов с компонентом «еда» — на примере оформления русско-китайского предприятия общественного питания. Предметом исследования является национально-культурное своеобразие суггестивной гастрономической фразеологии в данном этническом дизайн-проекте. В работе используется описательный и сопоставительный методы исследования.

Изложение основного материала. В дизайне интерьера письменными знаками внушения могут стать даже мельчайшие структурные элементы: знаки препинания (например, кавычки, многоточие), графика (например, строчная буква вместо ожидаемой прописной или наоборот). Однако этнокультурная (в нашем случае русско-китайская) стилистика интерьера предопределяет обращение к более выразительным и действенным языковым средствам. По мнению С. Г. Тер-Минасовой, основную культурную нагрузку выполняют единицы с номинативной функцией: слова и словосочетания. «Из них складывается языковая картина мира, определяющая восприятие мира носителями языка. Особенно наглядно и ярко этот аспект представлен устойчивыми выражениями, фразеологизмами, идиомами, пословицами, поговорками — то есть тем слоем языка, в котором непосредственно сосредоточена народная мудрость или, вернее, результаты культурного опыта народа» [4, с. 147]. Фразеологизм в интересующем нас аспекте может быть интерпретирован как гетеросуггестивное средство (то есть воздействующее со стороны), реализуемое методом косвенного внушения. Содержание косвенного внушения включено в языковую единицу в замаскированном виде и характеризуется неосознанностью его усвоения.

Преимущество фразеологизма в качестве элемента суггестивного дизайна очевидно, доказательством чему может послужить целый ряд психолингвистических аргументов.

1. Фразеологизм — импликатура. Декодировав его, посетитель вынуждается применять дедукцию. Дедукция позволяет из уже имеющегося знания получить новые истины с помощью чистого рассуждения. А, как известно, психика человека устроена таким образом, что выводы и решения, которые он получил путём собственной рациональной деятельности, и собственные аксиологические заключения ценны для него особенно сильно.

Фразеологизмы с компонентом «еда» в своём лексическом составе содержат указание на кулинарно-гастрономический фрагмент сферы материальной культуры — кисель, щи, блины, репа т. д. В подавляющем большинстве русские фразеологизмы формировались на основе первоначально свободных сочетаний слов с учётом экстралингвистической специфики семантики этих лексем. Экстериоризация имплицитной информации посредством анализа внутренней формы фразеологизма — это процесс продуцирования всех умозаключений и предположений, которые посетитель может построить, опираясь на разнообразие сферы человеческой жизни: общедоступно-эмпирический опыт народа, сферу материальной культуры, историю и язык народа. Фразеологическая парадигма способна сформировать целостное представление о свойствах и полезности продукта: один фразеологизм характеризует консистенцию, другой — лёгкость еды, третий — качество и вкус, например, фразеологизмы *киселём брюха не испортишь* (полезные свойства); *и то зубы, что кисель едят; кисель зубов не испортит; больному и киселя в рот не вотрёшь* (консистенция); *сыт до зела, не хочу и киселя; киселю да царю всегда место есть* (исключительно приятный вкус); *за семь вёрст киселя хлебать* (структура: вязкая, полужидкая масса); *как масло на сковороде* (масло при высоких температурах издаёт звук, напоминающий шипение); *как по маслу* (скользкое); *дешевле пареной репы, задаром отдают* (стоимость); *в Москве калачи, как огонь горячи; всякий подьячий любит калач горячий* (температура). Таким же образом может быть извлечена информация и о других продуктах и блюдах русской кухни: *щи* — простая, исключительно народная пища; способ приготовления *блинов* быстр и незатейлив и т. д.

Аналогичным образом посетитель способен восстановить свойства гастрономических реалий из фразеологизмов китайского языка: *生米做成熟饭* — буквально: *сырой рис уже сварен* (рис следует варить); *巧妇难为无米之炊* — *даже хорошая хозяйка не может ничего приготовить без риса* (рис — обязательный компонент в китайской кулинарии). Таким образом, импликатура, реализуемая фразеологизмом с компонентом «еда», это средство манипуляции сознанием посетителя на основе стимулирования личностных когнитивных процессов, что, в свою очередь, обеспечивает реализацию запрограммированного покупательского поведения. Эффективность им-

пликатур заключается в том, что имплицитные манипуляционные элементы воздействуют на психику и поведение реципиента сильнее, чем прямые.

2. Фразеологизм — своеобразная загадка, то есть вид энигматического текста. Признаки, оптимально характеризующие тип текста, правомерно, на наш взгляд, претендующего на вхождение в круг «энигматических», описаны в словарной дефиниции лексемы «загадка», сформулированной В. И. Далем: «что-либо *загадочное, сомнительное, неизвестное, возбуждающее любопытство; иносказание* или намёки, *окольная речь, обиняк*» [1, с. 566]. Данное описание в полной мере может быть отнесено и к фразеологизму. Коррелируют вышеназванные тексты и по признаку «структура». Текст, через который происходит загадывание (кодирующая часть), — энигматор; объект действительности, который загадан, — энигмат; (терминология Е. А. Денисовой); отгадка. В загадке энигмат не всегда равен отгадке, равно как и в «манипулятивном фразеологизме». Цель включения фразеологизмов в суггестивный интерьер — не в толковании семантики русских или китайских фразеологизмов, а ресемантизация фразеологизма. Следовательно, именно энигмат, а не его метафорическая отгадка являются здесь целью использования фразеологизма. Входящие в его состав лексемы, называющие блюда, овощи, фрукты, напитки, становятся теми эталонными представлениями, которые вызывают в сознании клиента наглядные образы, яркие картины, что способствует идеализации потребительской ценности того или иного продукта. Таким образом, являясь по своей сути загадкой, смысл которой в её телеологичности, а именно: побуждении адресата к декодированию, интенсификации внимания, желании достичь успеха в её отгадывании — фразеологизм в той же мере, но в более лаконичной форме, способен сфокусировать внимание, оказать эмоциональное воздействие с целью провокации потребительского азарта, внушить мысли о превосходных свойствах продукта.

3. Фразеологизм — языковая игра. Привлекательность фразеологизма для суггестивного дизайнера связана с возможностью воздействия на восприятие клиента в развлекательной форме. Механизм подобного действия заключается в активации нового смысла, не осознаваемого ранее адресатом и не ожидаемого им. Языковая игра с участием фразеологизмов, как правило, основывается на образности. С потерей её «суггестивный» фразеологизм получает дополнительные возможности для воздействия на суггерента: интригуя, порождает любопытство и удивление и, развлекая, воздействует на эмоциональную сферу адресата.

Гастрономический фразеологизм как элемент суггестивного дизайна может использоваться в целом ряде манипулятивных приёмов.

Заметим, что цель создания подобного интерьера может не ограничиваться лишь прагматическим аспектом — простимулировать клиента заказать больше и вернуться в заведение вновь. Оформление студенческого или языкового кафе (которые, кстати, в настоящее время успешно функционируют в Литве) должно зиждиться и на иных принципах, в частности на лингвострановедческой основе, и быть нацелено на ознакомление посетителей с кулинарной и лингвистической культурой народов и их традициями в области кулинарии, то есть рассматриваться в аспекте проектируемого неформального обучения языку. Не претендуя на охват всех возможных языковых элементов интерьера, рассмотрим манипулятивные приёмы на примере использования фразеологизмов, включающих компонент «еда», в дизайне интерьера кафе, ресторана и т. д., оформляющегося в русском, китайском или русско-китайском стиле. Конкретные формы реализации суггестивных возможностей фразеологизмов — область приложения креативных способностей специалиста-дизайнера; мы же остановимся на языковом воплощении суггестии.

Следует отметить, что воздействие исследуемого языкового материала на посетителя оказывается возможным в силу естественных причин, в частности глоттонии, то есть потребления пищи с целью поддержания жизнедеятельности человека. В этой связи эффективной может стать апелляция к примитивным чувствам клиента: голоду, физическому, умственному самочувствию. Внушение положительных установок по принципу «вредно» — «полезно» может быть произведено посредством, например, следующих фразеологизмов. Русских: *Хлеб всему голова. Хлеб да вода — здоровая еда. Хлеб да вода — богатырская еда. Чай попил — орлом летаю, водку пью — свиньёй лежу. Ешь вполсыта, пей вполпьяна, проживёшь век до полна. Ешь с голоду, а женись молоду. Ешь больше, проживёшь дольше.* Китайских: *冬吃萝卜夏吃姜, 不劳医生开药方 — Зимой ешь редьку, а летом имбирь, и врачу не придётся выписывать тебе рецепт. 吃了萝卜菜, 啥病都不害 — Съел редьку — и никакая болезнь не страшна. 萝卜出了地, 郎中没生意 — Редька возшла — врач лишился доходов. 萝卜响, 咯嘣脆, 吃了能活百来岁 — Ешь хрустящую редьку — и будешь жить более 100 лет.*

Особенно эффективен этот приём на фоне внушения этнокультурного авторитета нации. И в этом фразеологии нет равных. Ведь, как известно, «система образов, закреплённых во фразеологическом составе языка, служит своего рода нишей для кумуляции мировидения и так или иначе связана с материальной, социальной или духовной культурой данной языковой общности, а потому может свидетельствовать о её культурно-национальном опыте и традициях» [3, с. 215]. Опыт и мудрость китайского и русского народов, традиции китайской медицины и фармакологии, воплощенные в национальной фразеологии, могут обрести новое поле реализа-

ции в области суггестивного дизайна. 大蒜是个宝，常吃身体好。 **Чеснок** — сокровище, часто есть — полезно для здоровья. 朝吃三片姜，胜喝人参汤。 Утром съест три кусочка **имбиря**, лучше, чем есть **женьшень**. 要想身体好，天天吃红枣。 Часто есть **красный финик** — защита от рака и старости. В качестве русского материала могут быть представлены фразеологизмы, где блюда русской кухни описываются как источник здоровья, долголетия, удовлетворительного самочувствия: *мать наша, гречневая каша: не перцу чета, не прорвёт живота; не наша еда орехи, наша — каша; молод, кости гложу, стар, кашу ешь; мал, кашу едал, а вырос, и сухари в честь; кровь с молоком (здоровый, с румяным лицом); мало каши съел; гречневая каша — матушка наша, а хлебец ржаной — отец наш родной; чеснок да репка — так и на живот крепко*. В сравнении с китайскими русские сентенции эксплицируются в завуалированной форме, они не столь прямолинейны и потому сложнее для восприятия.

Эффективным представляется использование в дизайне приёма презентации фразеологии в форме парадигмы. Подача фразеологического материала этой группы предполагает реализацию в два этапа. Сначала достигается понимание дословного смысла этих единиц (реализация основной суггестивной цели) и потенциальных смыслов: **Щи** — *всему голова; щи да каша — мать наша* (блюдо, являющее основным источником энергии, основное первое блюдо). *Без капусты щи не густы; щей с мясом, а нет — так хлеб с квасом* (способ приготовления, компоненты: капуста, мясо). *Щей поел, словно шубу надел. Эти щи из Царьграда пеши шли* (нормативная температура). *Нет щей, так хоть чего пожизже влей. Щи — хоть порты полощи!* (консистенция — густой продукт). *Щи капустою пригожи, солью вкусны. Были б щи солоненьки да горченьки — вот те и вкус* (главные вкусовые компоненты блюда). *Ешь щи, будет шея бела, голова кудревата* (оздоровительный эффект). Использование на первом этапе приёма разрушения конвенциональных структур и связанных с ними стереотипов речевого восприятия позволяет обратить внимание посетителя на разнообразие и полезность качеств потребляемого продукта. Затем, опираясь на языковую догадку, клиентам предоставляется возможность проникнуть в их переносное значение (дополнительная суггестивная лингвокультурологическая цель). Второй этап факультативен и социально ориентирован: адресатами его являются студенты, курсанты и прочие посетители, изучающие русский (китайский) язык. Еженедельная смена фразеологизмов может способствовать росту посещаемости предприятия за счет увеличения числа постоянных посетителей, причем как русскоязычных, так и носителей китайского языка (в полилингвальном заведении).

Существенно усиливается эффект внушения вследствие применения ещё одного средства — приёма конкретности и образности ключевых слов, то есть в нашем случае суггестивность фразеологизма оптимизируют конкретные «гастрономические» лексемы, яркий чувственно-наглядный образ которых формируется в сознании клиента. В каждом языке в ключевых словах представлены особенности менталитета нации. К таким ключевым гастрономическим ценностям русской культуры относятся лексемы *хлеб, каша, щи, мёд: щи да каша — пища наша; хлеб всему голова*. В китайской фразеологии языковая картина мира наиболее широко представлена наименованием растительной пищи: *рис, тыква, редька, фрукты: 萝卜白菜各有所爱 — Некоторые люди любят редьку, другие любят капусту. 不熟的葡萄, 酸得很 — Зелен виноград не вкусен, млад человек не искусен*.

Не противопоставлен в суггестивном дизайне и приём юмористической манипуляции. Юмористическая составляющая фразеологической суггестии, которая способствует возникновению эмоциональной реакции, может презентоваться в невербальной форме в виде визуального видеоряда и оказывать дополнительное влияние в суггестивных процессах. Так, иллюстрация фразеологизма «ни рыба, ни мясо», состоящая в изображении змеи на фоне осетрины и говяжьей туши и рекламирующая экзотические блюда, стимулирует посетителей, озабоченных своими умственными способностями (в представлении китайцев змея может сделать умнее и хитрее). Или, например, фразеологизм «хлебом не корми» с адекватной юмористической иллюстрацией у входа в фитнес-кафе. Нарочитая демонстрация суггестивного сервиса, практикуемого в заведении, в виде шутки может быть облечена в форму китайского фразеологизма *卖瓜的不说瓜苦, 卖盐的不说盐甜 — Продавец тыкв не говорит, что тыквы горькие, продавец вина не говорит, что вино кислое*.

В конструировании интерьера русско-китайского кафе, ресторана, закусочной может оказаться полезной комплексная гастрономическая классификация двуязычного фразеологического материала на «пищевой» суггестивной основе. Группировка материала должна отвечать идее прагматизма и быть нацеленной на рекламу заведения и его продукции.

Фразеологизмы с компонентом «еда» многочисленны и способны охватить разнообразные сферы пищевого бизнеса — от этического до физиологического. В качестве примера могут быть приведены следующие тематические группы:

— Приветствие, пожелание приятного аппетита: **Хлеб** — *соль, Хлеб да соль!*

— Рекламная характеристика предприятия, гостеприимство заведения и высокая оценка его клиентов: *Не красна изба углами, а красна пирогами. Без хлеба, без соли худая беседа*.

Пуд соли съесть (с постоянным посетителем). *От щей* добрые люди не уходят. *Кипятите щи*, чтобы гости шли. **Медовый** месяц (акционный период). 炊金爨玉 — готовим на золоте и нефрите, 人多吃饭香 — чем больше людей, тем вкуснее еда.

— Антиреклама конкурентов: *Ни за какие коврижки. Несолоно* нахлебавши. *И калачом не заманишь. Сидеть на хлебе и воде.* 萝卜花了肉价钱 — Купить **редьку** по цене мяса. 画饼充饥 — Утолять голод нарисованным **печеньем**.

— Потребительная ценность продукта: **Щи** — всему голова, *Жизнь без борща, что уха без леща.*

— Способ его поедания: **Кашу маслом** не испортишь. **Выжатый лимон.** Щелкать как **семечки**.

— Степень насыщения: *Русского мужика без каши* не накормишь. *Ел, ел капусту, а в брюхе всё пусто.* 用一万字不能测量同一天被吃掉的大米 — Имея и десять тысяч полей, нельзя съесть в день больше мерки **риса**.

— Способ приготовления: *Проще пареной репы.* *Заварил кашу* — не жалея масла. *Не разбивши яиц, не сделаешь яичницы.* *Удастся — квас, а не удастся — кислые щи.* 豆腐 — Мели **бобы** для приготовления **доуфу**. 冻豆腐 — 拌(办)不开 — **Замёрзший бобовый творог** не размешаешь.

— Характеристика блюд: — общая характеристика: *Пища богов. Манна небесная. Сахарок* крепок на зубок. 小葱拌豆腐 — 清二白 — **Доуфу с луком** — отдельно зелёное, отдельно белое;

— изобилие: *Только птичьего молока нет.* 大鱼大肉 — **Много рыбы** и много мяса (обильное угощение);

— разнообразие: *Один любит щи наварные, другой жену нарядную. Молочные реки, кисельные берега. Ешь щи с мясом, а нет — так хлеб с квасом.* 萝卜白菜各有所爱 — кто-то любит **редьку**, кто-то — **капусту**. Следует заметить, что одоративная специфика продукта, как правило, оценивается в мелиоративном аспекте. Негативные характеристики крайне редки, однако всё же встречаются, причём как в русском, так и в китайском языках: **Брюквенная похлебка** и сладка, да вонюча. 臭豆腐 — 闻着臭, 吃着香 — **Вонючий доуфу** неприятно пахнет, но очень вкусный;

— эффект от потребляемой в заведении пищи: *Щей поел* — словно шубу надел. 秋后萝卜赛人参 — **Зимой редька** может соперничать с **женьшенем**. 要想人长寿, 多吃豆腐少吃肉 — *Хочешь долголетия* — надо больше есть **соевый творог** и меньше есть **мясо**. 荤素搭配, 长命百岁 — *Ешь мясо и овощи вместе* — будешь долго жить. 小小黄瓜是个宝, 减肥美容少不了 — **Огурец** — сокровище, помогает похудеть и даёт красоту.

Выводы. Таким образом, рассмотрев некоторые аспекты относительно нового направления в прикладной лингвистике — суггестивного дизайна, — на примере даже одного типа единиц можно утверждать, что лингвистический суггестивный дизайн, как и уже успешно функционирующий лингвистический суггестивный сервис, имеет право на существование. Перспективность равноуровневых языковых единиц в качестве элементов манипулятивного интерьера очевидна. Однако проблема многогранна и требует тщательного и глубокого изучения в психолингвистическом, лингвокультурологическом и других аспектах. Результаты же данного исследования носят частный характер и могут найти применение в качестве элементов при создании рекламного продукта русско-китайских предприятий общественного питания; в сфере русской и китайской медицины и фармакологии; оказать помощь слушателям и студентам гастрономических и лингвистических учебных заведений.

Литература

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Русский язык, 1978. Т. 1. 699 с.
2. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. Москва: Рефл-бук, 2000. 348 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово, 2000. 624 с.

References

1. Dal' V. I. (1978), *Explanatory dictionary of the living Great Russian language: in 4 vol. [Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka: v 4 t.]*, Russkiy yazyk, Moscow, vol. 1. 699 p.
2. Pocheptsov, G. G. (2000), *Communication technologies of the twentieth century [Kommunikativnye tekhnologii dvadtsatogo veka]*, Raffle-book, Moscow, 348 p.
3. Telia, V. N. (1996), *Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects [Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty]*, Languages of Russian culture, Moscow, 288 p.
4. Ter-Minasova, S. G. (2000), *Language and intercultural communication [Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikaciya]*, Slovo, Moscow, 624 p.

ШУМАРИНА Тетяна Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна; e-mail: shumarina2010@mail.ru;
тел.: +38(048)683539; моб.: +38-0673779936; ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

МА Сіньюе,

бакалавр філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна; e-mail: 2716591206@gg.com; моб.: +38-0732290925

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЯК ЕЛЕМЕНТ СУГЕСТИВНОГО ДИЗАЙНУ

Анотація. У статті описується російська та китайська гастрономічна фразеологія в лінгвокультурологічному та прикладному аспектах. *Мета* статті: продемонструвати сугестивні можливості гастрономічних фразеологізмів як частини дизайн-проекту на прикладі оформлення російсько-китайського підприємства громадського харчування в етнічному стилі. *Об'єктом* дослідження є національно-культурна специфіка фразеології російської та китайської мов. *Предмет* дослідження: національно-культурна своєрідність сугестивної гастрономічної фразеології в етнічному дизайн-проекті. У роботі використано описовий і порівняльний *методи*. У *результаті* дослідження виявлена перспективність вивчення фразеологічних одиниць як елементів сугестивного інтер'єру. *Висновки.* Гастрономічний фразеологізм як елемент сугестивного дизайну може використовуватися у цілій низці сугестивних засобів і трактуватися як складова інформального навчання мови. *Практична цінність* результатів дослідження полягає в можливості надати допомогу слухачам і студентам технологічних і лінгвістичних навчальних закладів.

Ключові слова: фразеологізм, сугестія, дизайн, інформальне навчання.

Tatiana F. SHUMARINA,

Associate Professor of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: shumarina2010@mail.ru;
tel.: +38(048)683539; моб.: +38 067 3779936; ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

MA Xinyue,

Bachelor of Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: 2716591206@qq.com;
моб.: +38 073 2290925; ORCID ID: 0000-0003-3758-7346

PHRASEOLOGICAL UNIT AS AN ELEMENT OF SUGGESTIVE DESIGN

Summary. The article describes the Russian and Chinese gastronomic phraseology in linguoculturological and applied aspects. *Object of study:* national and cultural specificity of the phraseology of the Russian and Chinese languages. *Subject of research:* national and cultural identity of suggestive gastronomic phraseology in the ethnic design project. The *purpose* is to demonstrate the suggestive possibilities of gastronomic idioms as part of a design project using the design of a Russian-Chinese catering company in an ethnic style as an example. The work uses descriptive and comparative *methods*. As a *result* of the study, the prospect of studying phraseological units as elements of a manipulative interior was established. *Findings.* Gastronomic phraseologism as an element of suggestive design can be used in a number of suggestive techniques and be considered as part of the designed informal language learning. The *practical value* of the research results is the ability to students of technologic and linguistic educational institutions.

Key words: idiom, suggestion, design, informal learning.

Статтю отримано 30.03.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178510>

UDC 811.161.1'276'362'373.45/.613(477.74-25)

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philology, Head of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; Frantsuzskiy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

SOME REMARKS ON LINGUAL AND EXTRA-LINGUAL PECULIARITIES OF ODESSA URBAN SPEECH

Summary. This article is a fragment of lingual and cultural interaction research in humanitarian space of Odessa. The *purpose* of this study is to show some results of different foreign languages influence on the Russian language in multicultural region based on the Odessa shibboleths that arose due to inter-language interaction. *Methods* of sociolinguistic, etymological, semantic and comparative analysis were used in the work. The *finding* of our analysis suggests that lexical, phraseological and grammatical borrowings of ordinary discourse are the most tenacious in urban vernacular. The use of regional shibboleths has usually the territorial and social dimension and affects the formation of the regional peculiarities of speech rules. The *practical value* of the article is the ability to use its results in training courses dealing with issues of intercultural and translingual relations, language evolution, translation. The *results* of the study indicate that the functioning of Odessa shibboleths of Ukrainian, Yiddish, French, German and other origin has certain recognizable features in the Russian urban speech of Odessa.

Key words: urban speech of Odessa, urban koine, shibboleth-odessism, language and cultural interaction.

Problem-setting and recent papers survey. From the 19th century Features of Russian urban speech in Odessa attracted the attention of researchers, writers, journalists, and artists. These features caused conflicting reviews. Then two attempts at scientific recognition of the processes that took place in the Russian speech of Odessa were made: the work of Konstantin Zelenetsky, the professor of Richelieu Lyceum “On the Russian language in New Russia province” (1855) [6] and the work of Vladimir Dolopchev “Experience of the Dictionary of Errors in Russian colloquial speech (mainly in southern Russia)” (1886, 1909) [3; 4]. At that time, usually the Russian language of multilingual cities and regions was considered as a result of mixing the Russian literary language and “pure” rural dialect, as a variegated set of violations of language norms that could not be systematized. The cause of this condition was called the mosaic resettlement of different languages speakers in this territory. Homogeneous and heterogeneous languages influenced the Russian language. At the beginning of the 20th century, the aggravation of socio-political processes, the processes of nations of Russia self-determination, the prohibition of the urban speech active study, based on Soviet linguistics of the 1920–1930s, on the stratification differences of city and village residents (Victor Vinogradov [2, p. 457–482], Vitaly Zhirmunsky [5], Boris Larin [9; 10], Yevgeniy Polivanov [13], etc.), excessive centralization of language policy and the work on speech culture introduction in the Soviet era made impossible an objective study of the issues of Odessa speech specificity.

Since the 1960s, the features of Russian urban speech in Odessa and the language of Odessa writers works have become the subject of scientific research in Ukraine. These are the works of Natalya Bardina, Oksana Barmenkova, Lina Gukova, Nicolay Zubov, Yuriy Karpenko, Valentina Kolesnik, Aleksandr Ostashko and Aleksey Stetsyuchenko, Lyubov Romanets, Olga Romanova, Ievgenii Stepanov, Tatyana Tulina, Lyudmila Fomina, Marina Kharitonova, Victor Shishov [e. g.: 1; 7; 8; 24; 14; 15; 16; 17; 21; 25; 27; 28] and others. The phenomenon of more than two hundred years of multilingualism of the city of Odessa and the Russian urban koine of its inhabitants is the subject of scientific research in Germany (Erwin Wedel [29; 30]), Finland, Poland, Switzerland, Italy, the USA, Israel, Russia, Belarus [e.g.: 11; 12]. Most studies in the field of linguistic odessics have the purpose to identify specific features of the Russian urban speech of Odessa (RUSO), less often — to analyze individual facts of its lexical, grammatical or phonetic systems. Sometimes such studies are subjective [e. g.: 26, v. 4, p. 206] or contain erroneous conclusions that make it impossible to establish any patterns in the appearance and functioning of the subsystem facts of RUSO [e. g.: 24, p. 7]. Thus, linguistics has long overdue the need for a comprehensive analysis of the lingual and extra-lingual features of RUSO and the phenomenon of Odessa multilingual culture. It is important to determine the place and role of RUSO in the Russian-speaking communicative space, to establish the ways and patterns of interaction of the Russian language with other languages in a multilingual urban space.

Task-setting. The purpose of this study is to show some results of different foreign languages influence on the Russian language in multicultural region based on the Odessa shibboleths that arose

due to inter-language interaction. The object of study is the Russian urban speech of Odessa. The subject of this research is the ways and causes of appearance, functioning and evolution of specific speech traits in RUSO under the conditions of multiculturalism and multilingualism of Odessa communicative space. We use the methods of sociolinguistic, etymological, semantic and comparative analysis in this research.

The basic material presentation. The Russian urban speech of Odessa (RUSO) has lingual and extralingual peculiarities. Territorial peculiarities of the RUSO are objectivized by the Odessa urban koine, social characteristics — by a system of sociolects [22, c. 48–58, 525–526].

From the beginning of the 19th century, the rapid settlement of Odessa by different languages native speakers, representatives of various social groups led to the formation and following evolution of phonetic, prosodic, lexical, grammatical, idiomatic, morphological, and syntactic features of the Odessa urban koine. The main features of this idiom, which became Odessa shibboleths and are known for many literary works, appeared in the 19th — the first half of the 20th century in the speech of multicultural and multilingual Odessa as the most significant cosmopolitan city of the Russian Empire in the era of the new time. Today many of these features are peripheral or completely forgotten. However, during the second half of the 20th century and two decades of the 21st century, the Odessa urban koine has been supplemented with new shibboleths, the formation of which is determined by the historical, economic, social and other pragmatic living conditions of Odessa citizens. Most of them are based on precedent events, situations, names that are important in the historic, economic, social and cultural life of Odessa, in the everyday life of its citizens.

The emergence and preservation of many lexical and phraseological derivatives, specific grammatical forms in the Odessa urban koine are caused, on the one hand, by the innovation in the promotion through Odessa of a number of civilizational processes in the economic, industrial, cultural areas; on the other hand, by the internationalization of the ethnic and social characteristics of different citizens groups with respect for the language, traditions and habits of each of them, as well as the implantation of the most necessary of them into the culture and behavioral traditions of the established urban society [20]. There is also a process of active dissemination of many civilizational, and in parallel with them, linguistic, cultural innovations to the multinational society of the Black Sea and other regions, the whole country [19]. The peak of this process falls on the 2nd half of the 19th — the 1st half of the 20th century. The result of this process is borrowing from different traditional national and social idioms of Odessa citizens to all levels of the system of the RUSO.

We define and characterize some tendencies in the interaction of the Russian language with Ukrainian, Yiddish, Greek, Italian, French, Polish, Moldavian and other languages in the course of Odessa history.

So, in native languages of Greeks, Jews, Germans, Armenians, Italians, French the grammatical category of the verb aspect is absent, the verbs of movement do not differ in direction of action, and active and passive meanings do not always coincide with those of the Russian language in the way of demonstration. By the end of the 19th century, it was the reason for emergence of such grammatical RUSO shibboleths: mixing of perfective and imperfective, unidirectional and multidirectional movement forms of verbs, the replacements of active verbs with related passive verbs. For example: *perestan'te skazat'* (instead of *perestan'te govorit'*) [stop saying // stop talking]; *budem skazat'* (instead of *skazhem*) [we will say]; *vopil on, letaya vniz* (instead of *vopil on, letya vniz*) [he cried, flying down]; *ne sokhnite zdes' bel'yo* (instead of *ne sushite zdes' bel'yo*) [do not dry your laundry here]; *ne moikni pal'to* (instead of *ne mocha pal'to*) [do not soak the coat // do not wet the coat]. Compare: Fr. *sécher*; Germ. *trocknen, dorren*; Yidd. טריקענען [trikenen] — “sokhnut’” and “sushit’” [to dry]; Fr. *tremper* — “moknut’” and “mochit’” [to soak and to wet]; “mochit’” either *mouiller, humecter*; Germ. *naßwerden, (ein)weichen*; Yidd. נאס ווערן [nasvern], זייקן זיך [veykn zikh] — “moknut’” (literally “*stanovit'sya mokrym*” [getting wet]; Germ. *naßmachen*; Yidd. נאס מאכן [nas makhn], זייקן [veykn] — “mochit’” (literally “*delat' mokrym*” [to wet]).

The Russian language is a “to be”-language, and the above languages are “to have”-languages. Therefore, in constructions of possessive, possibility and responsibility meanings the verb *byt'* [to be] is often replaced by the verb *imet'* [to have] in the RUSO. For example: *Yeyo kukharka imeyet* [has] *ukhazhora* (instead of *U yeyo kukharki yest'* [is] *ukhazhor*) [Her cook woman has a boyfriend]. *My imeyem poteryat' mnogo deneg* (instead of *My mozhem poteryat' mnogo deneg*) [We have to lose a lot of money // We may lose a lot of money]. *Ya imeyu vam skazat' paru slov* (instead of *Ya dolzhen vam skazat' neskol'ko slov*) [I have a few words for you // I have to say / must say a few words for you]. Compare: Ukr. *Ya mayu / mushu vam skazaty kil'ka sliu.* — Germ. *Ich habe Ihnen ein paar Worte zu sagen.* — Yidd. איך האָבע אײַך א פאַר וואָרט צו זאָגן [ikh góbe aykh a por vort tsu zogn] [18, c. 434–436].

The result of different languages influence is a number of regionally normative variants of case government: *skazat' o Dyuke* // *skazat' za Dyuka* [to say about Duke]; *skuchat' po teatru* //

skuchat' za teatrom [miss the theater]; *smeyatsa nad soboy* // *smeyatsa s sebya* [laugh at yourself]; *myt' mylom* // *myt' s mylom* [to wash with soap]; *pisat' karandashom* // *pisat' s karandashom* [to write with a pencil] (compare: Fr. *J'écris avec le crayon*. — Germ. *Ich schreibe mit dem Bleistift*. — Yidd. אין שרייב מיט דעם בלייטער [ikh shrayb mit dem blayer]).

From the middle of the 19th century, Odessa writers use the RUSO shibboleths as symbols of Odessa citizens social solidarity [16], as a way of representing the opposition “self–other». Already at that time, aubergine was called *siniy* [blue], small mackerel — *chirus*, a funny story — *khokhma*, a cabman of big cargo cart — *bindyuzhnik*, a harbor dock for the homeless — *barzhan*. The verb *zanyat'* is used not only in the meaning “to borrow», but also “give in debt»; all the best is metaphorically called tsymes (< Yidd. צימעס); merchant — *negotsiant* < Ital. *negoziante*; a device for checking grain containers (a lot) — *skandal* < Ital. *scandaglio*; beggar, tramp — *kaptsan* < Heb. קבצן [cabtsn]; *so ves' rost* = “in full swing” — translation loan-word from Yiddish אין רעד גאנצער הייך [in der gantser heikh]; *brat' na khap-gevolt* — “frighten”, “take on fear” < Yidd. כאפן אין געוואלט [hapm in gevolt], etc. The peculiar names of the inhabitants with social connotations by areas of residence are already used: *moldovanskiye* (*aristokraty*); *bozhenyaya peresypskie*; *slobodskie*; *mel'nitskie*; *fontanskiye* and others. In the RUSO, there was a huge variety of specific names of people according to the method of earning money: *birzhevoy zayats* — “hare of burse” — “the one who sells information overheard on the burse”; *burzhennik* — “intermediary in the exchange transaction” < Fr. *bourgeois* — “growth on a tree», “pimple», etc. + Russ. suffix *-nik*; *lapetutnik* — “stock market player on the rise” < Ital. *l'appettuto* — “horse with a load on the rise up”, an analogue of *stock bull*; *makher* (< Yidd. מאכער) — “a merchant with several points of sale”; *gesheftmakher* (< Yidd. געשעפטמאכער) — “businessman”; *fortsovschik* — “speculator”, and in the 19th century a *forts* was “a merchant who had the talent to bring down the wholesale price of goods for retail” < Yidd. פארץ [forts] — “intestinal gas” and פארץן [fortsn] — “to fart”). Often, Odessa poets use the method of metaphorization of marine terms. Eg.: *Na traverse* — *akatsii v stroyu, Ya lagom k Deribasovskoy stoyu* (I. Gordon, “Paluba” / “Deck”) [*Acacia trees are on the traverse in the row, I stand sideways to Deribasovskaya*].

The social and historical identity of Odessa has determined many urban linguaculturhemes that are rarely understood outside this city. They represent different sections of multinational Odessa mentality [23]. In the middle of the 19th century linguistic culturheme *khaper* < Yidd. כאפער [catcher, hunter] — “an intermediary who helped to send Jews without passports to the army instead of rich Jews’ children” — appeared in Odessa and other regions of the Pale of Settlement. In the 1860s the word *purits* < Yidd. פארעץ [porets] — “landowner” — acquired in Odessa metaphorical meanings with negative connotations: “boastful”, “haughty”, “arrogant”, “insolent”, “envious”, etc. It seems that real scenario of this metaphor is due to the fact that few Jews managed to take advantage of Alexander’s II Decree on allowing the Jews to be landowners (1862). In 1864, a ban on the purchase of agricultural land by the Jews was again introduced. Linguaculturheme “acne on the head of the bride” could occur only in Jewish communities, which follow the custom of shaving a bride before her wedding. So, Madame Kaplun in the story “Otets” / “Father” by I. Babel answers Froem Hrach: *I don't want you, as the bride doesn't want acne on her head*. In the 1960–1970s, phraseological units *pyataya grafa* [the fifth column]; *imet' grafu* [have a column]; *kommunist s grafoy* [communist with the column] entered into the RUSO from jargons of state security and party-state officials. These units have covert seme ‘Jewish’. There was the place to indicate the nationality of citizen in the fifth column of Soviet passport. These idioms testify to the discrimination of Jews on a national characteristic. At the same time, the style of dwelling rehabilitation *mestechkovoye barokko* — “shady baroque” (architectural bad liking combined with poor quality work, hack-work) — appears in Odessa.

Today in the Russian coarse popular language, the units of words family with new root *-bukh-* are well known: *bukhat'* [to get drunk], *bukhoy* [drunk], *bukhalo* [booze], *bukhar'* [drunkard], *zabukhanny* [very drunk], *podbukhanny* [a little drunk], etc. Our study establishes that etymology basis of these words is the Chinese word form 不喝 [bu khe] = *I don't drink* (*I can't drink anymore; drink enough*). In 1865–1870, after the opium wars with Great Britain and France, when China began to actively trade with Russia and chose Odessa as the main port for trade, 不喝 first entered RUSO from the speech of Chinese sailors and was assimilated into Russian. Sino-Russian single-root hybrids spread by sailors, loaders and traders to the territory of the entire Russian Empire. The word *bodega* began to be used by Odessa citizens at the beginning of the 19th century as Spanish loan word in the meanings of “wine cellar” and “warehouse of goods in the port”. In the 1940s, the influence of the Romanian *bodegă* led to a change in the meaning of this odessism. At the beginning of the 21st century in RUSO, this word is used as “catering point with poor service”: snack bar, pub, wine-glass, bar, cafe, restaurant and the like.

Conclusions. In this way, we examined fragmentarily some linguistic phenomena characterizing the specific speech shibboleths of Odessa and determined a complex of extralingual (pragmatic) factors that affect the formation of RUSO specific features (ethnic, economic, social, civilizational,

geographical, historical and chronological). There are established mechanisms of formation and the significance of urban precedent phenomena in the system of the RUSO. All in all, urban speech is a systematically organized structural integrity, each element of which has its functional value.

References I

1. Барменкова О. П. Компаративна модель світу в російській мові та її реалізація у творах І. Бабеля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 2003. 19 с.
2. Виноградов В. В. Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX веков: учебник. 3-е изд. Москва: Высш. шк., 1982. 529 с.
3. Долопчев В. П. Опыт словаря неправильностей в русской разговорной речи (преимущественно в Южной России). Одесса: Одес. Вестник, 1886. 180 с.
4. Долопчев В. П. Опыт словаря неправильностей в русской разговорной речи: Замечания о произношении в Южной России. 2-е изд., пересмотр. и доп. Варшава: К. Ковалевский, 1909. 332 с.
5. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград: Худож. лит., 1936. 300 с.
6. Зеленецкий К. П. О русском языке в Новороссийском крае. Одесса, 1855. 34 с.
7. Карпенко Ю. А. Ономастические загадки В. П. Катаева. *Русская речь*. Москва, 1984. № 4. С. 9–14.
8. Колесник В. А., Степанов Е. Н. Способы словообразовательной и синтаксической компрессии в рассказах и фельетонах И. Ильфа и Е. Петрова. *Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова*: сб. науч. тр. Киев: УМК ВО, 1991. С. 141–144.
9. Ларин Б. О. Мовний побут міста. *Червоний шлях*. Харків, 1928. № 5/6. С. 190–199.
10. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города. К лингвистической характеристике города (несколько предпосылок). *История русского языка и общее языкознание*: избранные работы. Москва: Просвещение, 1977. С. 175–199.
11. Мечковська Н. Б. Рецензія: Є. М. Степанов Російське мовлення Одеси: монографія / ред. Ю. О. Карпенко; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2004. 496 с. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2005. № 10. С. 179–182.
12. Мечковская Н. Б. Русский язык в Одессе: вчера, сегодня, завтра: рецензия: Степанов Е. М. Російське мовлення Одеси: монографія. За редакцією д-ра філол. наук, проф. Ю. О. Карпенка. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2004. 496 с. *Russian Linguistics*. Göttingen: Springer, 2006. № 2. P. 263–281.
13. Поливанов Е. Д. Задачи социальной диалектологии русского языка. *Родной язык и литература в трудовой школе*. Москва, 1928. № 2, 4–5.
14. Романец Л. А. Прецедентные феномены в стихотворениях Измаила Гордона об Одессе. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2009. № 14. С. 47–52.
15. Романец Л. А. Характеристика концепта <Одесса> в поэтическом военно-историческом дискурсе Великой Отечественной войны. *Наукові записки Кіровоградського пед. ун-ту. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*: у 2 ч. Кіровоград: РВВ КПДУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95, ч. 1. С. 265–270.
16. Романова О. К. Язык Одессы как явление социальной солидарности. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2003. № 8. С. 215–217.
17. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии. *Записки з ономастики*. Одеса: Астропринт, 2000. Вип. 4. С. 12–22.
18. Степанов Е. М. Російське мовлення Одеси: монографія / ред. Ю. О. Карпенко; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2004. 496 с.
19. Степанов Е. Н. Язык города в социальном и цивилизационном процессе. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2006. № 11. С. 44–54.
20. Степанов Е. Н. Социальные аспекты городского прецедентного феномена и его статус в системе феноменов. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2008. № 13. С. 5–10.
21. Степанов Е. Н. Национальные варианты русского языка или русские территориальные койне? *Мова*. Одеса: Астропринт, 2011. № 16. С. 9–14.
22. Степанов Е. Н. Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы: дис. ... д-ра фил. наук: 10.02.02. Одесса: Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова, 2013. 596 с.
23. Степанов Е. Н. Сценарная специфика региональной фразеологии. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2017. № 28. С. 30–36. doi: 10.18524/2307-4558.2017.28.115857.
24. Стецюченко А., Осташко А. Самоучитель полуживого одесского языка с комментариями, дополнениями, толковым словарём. Москва; Одесса: Новое время, 1999. 92 с.
25. Тулина Т. А. Особенности произношения русских согласных у лиц, владеющих русским и украинским языками. *Развитие фонетики современного русского языка*: сб. ст. / ред. С. С. Высотский; АН СССР, Ин-т русского языка. Москва: Наука, 1966. С. 118–124.
26. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / пер. с нем. О. Н. Трубачёв; ред. Б. А. Ларин. 2-е изд. Москва: Прогресс, 1986–1987.
27. Язык и стиль произведений В. П. Катаева, К. Г. Паустовского и Л. И. Славина: сб. науч. тр. Одесса: ОГУ, 1987. 152 с.
28. Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: сб. науч. тр. Киев: УМК ВО, 1991. 236 с.
29. Wedel E. «Одессин» — Bemerkungen zum heutigen Russisch von Odessa. *Ars transferendi Sprache, Übersetzung, Interkulturalität: Festschrift für Nikolai Salnikow zum 65: Geburtstag*. Sonderdruck, 1997. S. 247–259.
30. Wedel E. Rezension: Stepanov, J. M.: Rosijs'ke movlennja Odesy. Monohrafija. Odessa: "Astroprint", 2004. 496 S. *Zeitschrift für Slavische Philologie*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2006. Band 64, Heft 2 (2005/2006). S. 420–427.

References II

1. Barmenkova, O. P. (2003), *The comparative model of the world and its realization in I. Babel's works: Author thesis [Komparatyvna model svitu v rosiiskii movi ta ii realizatsiia u tvorakh H. Babelia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.02]*, Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, 21 p.
2. Vinogradov, V. V. (1982), *Essays on the history of Russian literary language of the 17th–19th centuries*. 3rd ed. [*Ocherki po istorii russkogo literaturnogo yazyka XVII–XIX vekov: uchebnik, 3-ye izd.*], Vysshaya shkola, Moscow, 529 p.
3. Dolopchev, V. P. (1886), *Experience of the dictionary of errors in Russian colloquial speech (mainly in Southern Russia) [Opyt slovarya nepravil'nostey v russkoy razgovornoy rechi (preimushchestvenno v Yuzhnoy Rossii)]*, Odesskiy Vestnik, Odessa, 180 p.
4. Dolopchev, V. P. (1909), *Experience of the dictionary of errors in Russian colloquial speech: Comments on pronunciation in Southern Russia*. 2nd ed. with revised suppl. [*Opyt slovarya nepravil'nostey v russkoy razgovornoy rechi: Zamechaniya o proiznoshenii v Yuzhnoy Rossii*. 2-ye izd., peresmotr. i dop.], K. Kovalevsky (ed.), Warsaw, 332 p.
5. Zhirmunsky, V. M. (1936), *National language and social dialects [Natsional'nyy yazyk i sotsial'nyye dialekty]*, Khudozhestvennaya literatura, Leningrad, 300 p.
6. Zelenetskiy, K. P. (1855), *On the Russian language in New Russia province [O russkom yazyke v Novorossiyskom kraye]*, Odessa, 34 p.
7. Karpenko, Yu. A. (1984), “Onomastic riddles by V. P. Kataev”, *Russian Speech* [“Onomasticheskiye zagadki V. P. Katayeva”, *Russkaya rech'*], Moscow, No. 4, pp. 9–14.
8. Kolesnik, V. A., Stepanov, Ie. N. (1991), “Methods of word-formation and syntactic compression in the stories and feuilletons of I. Il'f and Ye. Petrov”, *Language and style of the works of I. E. Babel, Yu. K. Olesha, I. A. Il'f and Ye. P. Petrov: collection of scientific articles* [“Sposoby slovoobrazovatel'noy i sintaksicheskoy kompressii v rasskazakh i fel'yetonakh I. Il'fa i Ye. Petrova”, *Yazyk i stil' proizvedeniy I. E. Babelya, Yu. K. Oleshi, I. A. Il'fa i Ye. P. Petrova: sb. nauch. tr.*], Odessa I. I. Mechnikov National University, UMK VO, Kiev, pp. 141–144.
9. Larin, B. O. (1928), “Urban language life”, *The Red Way* [“Movnyi pobut mista”, *Chervonyi shliakh*], Kharkiv, No. 5/6, pp. 190–199.
10. Larin, B. A. (1977), “On the linguistic study of the city”, “To the linguistic characteristics of the city (several prerequisites)”, *History of the Russian language and general linguistics: selected works* [“O lingvisticheskom izuchenii goroda”, “K lingvisticheskoy kharakteristike goroda (neskol'ko predposylok)”, *Istoriya russkogo yazyka i obshcheye yazykoznaniiye: izbrannyye raboty*], Prosveshchenie, Moscow, pp. 175–199.
11. Mechkovskaya, N. B. (2005), “Ie. M. Stepanov. The Russian Speech of Odessa: monograph / ed. Yu. O. Karpenko; Odessa Mechnikov National Univ., Odessa: Astroprint, 2004. 496 p.”: review, *Mova / Language* [“Ie. M. Stepanov. Rosiiske movlennia Odesy: monohrafiia / red. Iu. O. Karpenko; ONU im. I. I. Mechnykova, Odesa: Astroprint, 2004. 496 s.”: retsenziya, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 10, pp. 179–182.
12. Mechkovskaya, N. B. (2006), “The Russian language in Odessa: yesterday, today, tomorrow. Stepanov, Ie. M. The Russian Speech of Odessa: monograph / ed. Yu. O. Karpenko; Odessa Mechnikov National Univ., Odessa: Astroprint, 2004. 496 p.”: review, *Russian Linguistics* [“Russkiy yazyk v Odesse: vchera, segodnya, zavtra. Stepanov Ie. M. Rosiiske movlennia Odesy: monohrafiia, za red. d-ra filol. nauk, prof. Iu. O. Karpenka. Odesa: Odeskiy natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova, 2004, 496 str.”: retsenziya, *Russian Linguistics*], Springer, Göttingen, No. 2, pp. 263–281.
13. Polivanov, Ye. D. (1928), “Tasks of the Russian social dialectology”, *Native language and literature in a labor school* [“Zadachi sotsial'noy dialektologii russkogo yazyka”, *Rodnoy yazyk i literatura v trudovoy shkole*], Moscow, No. 2, 4–5.
14. Romanets, L. A. (2009), “Precedent phenomena in poetry of Ishmael Gordon about Odessa city”, *Mova / Language* [“Pretsidentnyye fenomeny v stikhotvoreniyakh Izmaila Gordona ob Odesse”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astroprint, Odessa, No. 14, pp. 47–52.
15. Romanets, L. A. (2011), “Description of the concept «Odessa» in the poetic military-historical discourse of the Great Patriotic War”, *Scientific Notes of Kirovohrad State Pedagogical Univ., Series: Philology (language studies)*: in 2 parts [“Kharakteristika kontsepta <Odessa> v poeticheskom voyenno-istoricheskom diskurse Velikoy Otechestvennoy voyny”, *Naukoví zapysky Kirovohradskoho ped. un-tu. Seriya: Filologični nauky (movoznavstvo)*, u 2 ch.], V. Vynnychenko KPSU Press, Kirovohrad, Issue 95, Part 1, pp. 265–270.
16. Romanova, O. K. (2003), “Language of Odessa as a phenomenon of social solidarity”, *Mova / Language* [“Yazyk Odesy kak yavleniye sotsial'noy solidarnosti”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 8, pp. 215–217.
17. Stepanov, Ie. N. (2000), “Factors of Odessa urban toponymy formation”, *Opera in Onomastica* [“Faktory formirovaniya odesskoy urbanotoponimii”, *Zapysky z onomastyky*], Odessa I. I. Mechnikov National University, AstroPrint, Odessa, vol. 4, pp. 12–22.
18. Stepanov, Ie. M. (2004), *The Russian Speech of Odessa: monograph [Rosiiske movlennia Odesy: monohrafiia]*, Yu. Karpenko (ed.); Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, 496 p.
19. Stepanov, Ye. N. (2006), “Urban language at the social and civilize process”, *Mova / Language* [“Yazyk goroda v sotsial'nom i tsivilizatsionnom protsesse”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 11, pp. 44–54.
20. Stepanov, Ye. N. (2008), “Social aspects of urban precedential phenomenon and it's status in system of phenomena”, *Mova / Language* [“Sotsial'nye aspekty gorodskogo pretsidentnogo fenomena i yego status v sisteme fenomenov”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 13, pp. 5–10.
21. Stepanov, Ye. N. (2011), “National versions of the Russian language or Russian territorial contact vernaculars?”, *Mova / Language* [“Natsional'nyye varianty russkogo yazyka ili russkiye territorial'nyye koyne?”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 16, pp. 9–14.
22. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian urban speech in the multilingual space of Odessa: Thesis for a Doctoral degree in Philology [Russkaya gorodskaya rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odesy: dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.02 — russkiy yazyk]*, Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 596 p.

23. Stepanov, Ie. N. (2017), “Scenariious specificity of regional phraseology”, *Mova / Language* [“Stsenarnaya spetsifika regional'noy frazeologii», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astroprint, Odessa, No. 28, pp. 30–36. URL: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.115857>.

24. Stetsyuchenko, A., Ostashko, A. (1999), *A self-taught tutorial of half-living Odessa language with comments, additions, and explanatory dictionary* [*Samouchitel' poluzhivogo odesskogo yazyka s kommentariyami, dopolneniyami, tolkovym slovaryom*], Novoye Vremya, Moscow, Odessa, 292 p.

25. Tulina, T. A. (1966), “Features of pronunciation of Russian consonants by persons fluent in the Russian and Ukrainian languages”, *The development of the modern Russian language phonetics: collection of articles* [“Osobennosti proiznosheniya russkikh soglasnykh u lits, vladayushchikh russkim i ukrainskim yazykami”, *Razvitiye fonetiki sovremennogo russkogo yazyka: sb. st.*], S. S. Vysotsky (ed.); USSR Academy of Sciences, Institute of the Russian language, Nauka, Moscow, pp. 118–124.

26. Vasmer, M. *Etymological Dictionary of the Russian Language: in 4 vol., 2nd ed., transl. from German by O. N. Trubachev* [*Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka: v 4 t., 2-ye izd., per. s nem. O. N. Trubachov; red. B. A. Larin*], B. A. Larin (ed.), Progress, Moscow, 1986–1987.

27. *Language and style of works by V. P. Kataev, K. G. Paustovsky and L. I. Slavina: proceedings* (1987) [*Yazyk i stil' proizvedeniy V. P. Katayeva, K. G. Paustovskogo i L. I. Slavina: sb. nauch. tr.*], V. F. Shishov (ed.), Odessa I. I. Mechnikov State University, Odessa, 152 p.

28. *Language and style of the works by I. E. Babel, Yu. K. Olesha, I. A. Ilf, and Ye. P. Petrov: proceedings* (1991) [*Yazyk i stil' proizvedeniy I. E. Babelya, Yu. K. Oleshi, I. A. Il'fa i Ye. P. Petrova: sb. nauch. tr.*], Yu. A. Karpenko (ed.), UMK VO, Kiev, 236 p.

29. Wedel, E. (1997), “«Odessish» — Bemerkungen zum heutigen Russisch von Odessa”, *Ars transferendi Sprache, Übersetzung, Interkulturalität: Festschrift für Nikolai Salnikow zum 65: Geburtstag. Sonderdruck*, SS. 247–259.

30. Wedel, E. (2006), “Stepanov, J. M.: Rosijs'ke movlennja Odesy. Monohrafija. Odesa: “Astroprint”. 2004. 496 S.”: Rezension, *Zeitschrift für Slavische Philologie*, Universitätsverlag WINTER, Heidelberg, Band 64, Heft 2 (2005/2006), SS. 420–427.

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ЩОДО ЛІНГВАЛЬНИХ І ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОДЕСЬКОГО МІСЬКОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. Представлена стаття є фрагментом вивчення мовної та культурної взаємодії в гуманітарному просторі Одеси. *Мета* дослідження — показати окремі результати впливу різних іноземних мов на російське мовлення в мультикультурному регіоні на основі одесизмів, що виникли внаслідок міжмовної взаємодії. У роботі використано *методи* соціолінгвістичного, етимологічного, семантичного та порівняльного аналізу. *Результати* дослідження дають змогу вважати, що лексичні, фразеологічні та граматичні запозичення буденного дискурсу є найбільш живучими в міському мовленні. Використання регіоналізмів зазвичай має територіальний і / або соціальний вимір і впливає на формування регіональних особливостей мовленнєвої норми. *Практична цінність* статті полягає у використанні її результатів у навчальних курсах, присвячених вивченню питань міжкультурних і міжмовних відносин, мовної еволюції, перекладу. *Висновки* свідчать про те, що функціонування одеських шиболетів українського, єврейського, французького, німецького та ін. походження має певні оригінальні риси в російському міському мовленні Одеси.

Ключові слова: міське мовлення Одеси, шиболети-одесизми, мовна взаємодія.

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua;
ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ОДЕССКОЙ ГОРОДСКОЙ РЕЧИ

Аннотация. Данная статья является фрагментом изучения языкового и культурного взаимодействия в гуманитарном пространстве Одессы. *Цель* данного исследования — показать отдельные результаты влияния различных иностранных языков на русский язык в мультикультурном регионе на основе одесских шиболет, возникших в результате межязыкового взаимодействия. В работе использованы *методы* социолингвистического, этимологического, семантического и сравнительного анализа. *Результаты* нашего анализа позволяют предположить, что лексические, фразеологические и грамматические заимствования быденного дискурса являются наиболее живучими в городской речи. Использование региональных шиболет обычно имеет территориальное и/или социальное измерение и влияет на формирование региональных особенностей речевой нормы. *Практическая ценность* статьи заключается в использовании её результатов в учебных курсах, посвящённых вопросам межкультурных и межязыковых отношений, языковой эволюции, перевода. Результаты исследования свидетельствуют о том, что функционирование одесизмов украинского, еврейского, французского, немецкого и др. происхождения имеет определённые узнаваемые черты в русской городской речи Одессы.

Ключевые слова: городская речь Одессы, шиболет-одесизм, языковое взаимодействие.

Статтю отримано 12.02.2019 р.

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178524>

УДК 811.161.1'373.42:168.522

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Елена Александровна,

аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; ст. преподаватель кафедры славяно-балканских языков, координатор отделения русского языка Тиранского университета; ул. Эльбасан, г. Тирана, Албания; тел: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПАРОНИМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Цель данного исследования — установить основы лингвокультурной паронимической парадигматики в русском коммуникативном пространстве. Объектом изучения являются разные группы паронимов, функционирующие в разных стилях русской устной и письменной речи. Предмет исследования — парадигматические признаки однокоренных и неоднокоренных паронимов. Ряд приёмов функционального и описательного методов в лингвистике, а также методов фоносемантического, лексико-семантического, лексико-грамматического анализа в сочетании с процедурами синтеза составляют основу методологии данного исследования. В результате анализа функций паронимии в русской речи и сложившихся в языке лингвокультурных традиций их использования сделан ряд выводов. Основой лингвокультурной функциональной парадигмы русских паронимов являются мелиоративные и дегенеративные паронимические оппозиции лексических единиц. Мелиоративные противопоставления паронимов обычно намеренны; они используются как авторский приём точного донесения смысла информации до реципиента. Их коннотативно нейтральные оппозиции используются обычно в научных и официально-деловых текстах. Коннотативно значимые паронимические оппозиции употребляются в публицистике, художественном и разговорном стилях. В художественной речи они функционируют как троп и как рифмотворческое языковое средство. Дегенеративные оппозиции паронимов в речи обычно случайны, стилистически либо семантически ошибочны. Чаще всего это ошибочная тавтология. Дегенеративные паронимические оппозиции могут быть намеренными, когда выступают как авторский приём нарушения истинного смысла информации в сатирических текстах, афоризмах, фразеологических трансформациях, передавая негативные или стилистически сниженные коннотации.

Ключевые слова: пароним, лингвокультурная функциональная парадигма, мелиоративные оппозиции, дегенеративные оппозиции, стиль, коннотация.

Постановка проблемы. В устной и письменной речи каждого народа имеются паронимы — лексические единицы, похожие по звучанию, но всё же фонетически и семантически не тождественные. В русскоязычном коммуникативном пространстве наличие паронимов в одном или соседних высказываниях оценивают по-разному. Однако до сих пор функции паронимов не систематизированы, не определены особенности коннотативного воздействия паронимов на восприятие речи в разных ситуациях их использования, степень их полезности в одних случаях и нежелательности в других. Нам представляется, что наиболее оптимальный способ объяснения данных проблем может быть найден в результате рассмотрения лингвокультурологических закономерностей функционирования слов в составе паронимических оппозиций. При этом следует учитывать возможность применения функционистского, информационного, реже — символического подходов [19, с. 14–15] к изучению культурной составляющей данной проблемы.

Связь с предыдущими исследованиями. Паронимия как исследовательская проблема имеет теоретический и прикладной аспекты. В разработке теории паронимии обрисовались три точки зрения учёных на это явление и порождаемые ею паронимические пары. Различные концепции, сводимые к узкому, расширенному и широкому пониманию паронимии в русистике зафиксированы в работах О. П. Антипиной, Т. В. Веракши, О. В. Вишняковой, В. П. Григорьева, Е. Н. Демидовой, А. А. Евграфовой, Д. А. Ивановой, З. К. Ишкильдиной, Е. А. Михайленко-Зото, О. П. Мотиной, В. З. Санникова и некоторых других учёных [см., напр.: 3; 6; 8; 9; 11; 12; 13; 14; 15; 20; 21; 23]. Некоторые из названных учёных затрагивали также вопросы типологии и лингвокультурного функционирования паронимических пар в разных текстах. Ценные наблюдения над функционированием паронимических оппозиций как механизма стилистической дифференциации сделаны Л. П. Ткаченко [27], как механизма профилирования в научном тексте — Е. Н. Беляевой, Е. И. Головановой, Е. Н. Демидовой [3; 8; 9; 12; 13]. Как механизм лексической деривации в профессиональных аргю, жаргонах и других функциональных типах русского языка изучает паронимические оппозиции Е. Н. Степанов [25; 26], как художественный

троп — В. П. Григорьев, Н. А. Кожевникова, З. Ю. Петрова, В. З. Санников [10; 11; 23], как показатель индивидуального стиля в поэзии — О. И. Северская, Э. А. Шарапилова [24; 28], как объект культуры русской речи — М. М. Вереитинова, И. В. Рус-Брюшинина, В. А. Рус-Сунига, Г. А. Ключковская [5; 22]. Важное значение в освещении результатов изучения проблемы функционирования паронимических оппозиций имеют словари паронимов. При выполнении исследования использовались словари О. В. Вишняковой, В. П. Григорьева, Н. П. Колесникова, Ю. А. Бельчикова и М. С. Панюшевой [2; 7; 11; 17] с целью выявления разных оснований выделения паронимических оппозиций составителями этих словарей.

Постановка задач. Целью данного исследования является определение культурологических основ функционирования паронимии и паронимов в русскоязычном коммуникативном пространстве. Объектом изучения являются разные группы паронимов в русском языке и концепции их выделения. Предмет исследования — функции однокоренных и неоднокоренных паронимов в разных стилях русской устной и письменной речи и в разных ситуациях общения. Ряд приёмов функционального и описательного метода в лингвистике, а также методов фоносемантического, лексико-семантического, лексико-грамматического анализа в сочетании с процедурами синтеза составляют основу методики нашего исследования.

Нам представляется, что паронимические оппозиции, функционирующие в разных речевых ситуациях и имеющие разное коммуникативное задание, находятся в парадигматических отношениях. Попытаемся представить лингвокультурную парадигму русских паронимических оппозиций.

Изложение основного материала. Лингвокультурная парадигма, по мнению В. А. Масловой, — «это совокупность языковых форм, отражающих этнически, социально, исторически, научно и т. д. детерминированные категории мировоззрения. Лингвокультурная парадигма объединяет концепты, категориальные слова, прецедентные имена культуры и т. д. Языковые формы — это основа парадигмы, которая как бы «прошита» значимыми представлениями» [19, с. 49]. Исходя из данной дефиниции, мы считаем паронимические оппозиции лексических единиц основой функциональной парадигмы русских паронимов. Данные оппозиции всегда детерминированы категориями коммуникативного мировоззрения носителей языка на основе выработанных в обществе традиций. Каждая традиция может быть рефлексом на разные условия жизни человека и события социального, исторического, конфессионального, цивилизационного, природного характера. Функциональная парадигма русских паронимов имеет два класса оппозиций: мелиоративные и дегенеративные.

Мелиоративные противопоставления паронимов в речи обычно намеренны. Использование мелиоративных паронимических оппозиций является авторским приёмом точного донесения смысла информации до реципиента. Это может быть коннотативно окрашенная или нейтральная информация.

Мелиоративные коннотативно **нейтральные паронимические оппозиции** в русистике используются, как правило, в научных и официально-деловых текстах. Оба стиля: научный и официально-деловой — не приемлют неточности, поэтому тавтология, обусловленная паронимией семантически строго маркированных терминологических лексем, в этих текстах является вынужденной. Сами такие паронимические оппозиции коннотативно нейтральны. Например: (1) *В процессе иноязычного образования учащийся учится ориентироваться в тех изменениях, которые постоянно происходят в нём самом и в окружающем его мире, находить способы самореализации и самоутверждения, адекватные этим реалиям* (Н. Шибко, 2011). (2) *Особенно актуальным для правового менталитета является ментальное право, подсознательное право и правовое сознание* (И. Коваль, 2016). (3) *По договору аренды арендодатель обязуется предоставить арендатору имущество за плату во временное владение и пользование или во временное пользование* (Договор аренды, 2019). (4) *...Мировой судья судебного участка № 16 Кировского судебного района...* (Из приговора, 2016). Данные примеры, в целом, подтверждают выдвигаемую Е. Н. Демидовой концепцию, в соответствии с которой паронимические оппозиции в научном тексте могут формировать лишь слова, называющие признаки и предметы, то есть имена прилагательные и имена существительные [12, с. 11]. Однако в науке важнейшими объектами исследований являются процессы. Разумеется, процессуальные слова в таких текстах обычно передаются отглагольными именами существительными, однако в паронимические оппозиции вступают и сами глаголы. Например: *обогрев / разогрев / перегрев — обогреть / разогреть / перегреть; застройка / постройка / перестройка — застроить / построить / перестроить*. Чаще всего в роли паронимов выступают однокоренные глаголы с разными префиксами.

По мнению Е. С. Кубряковой, наличие паронимов в научной коммуникации подтверждает мысль Р. Джекендоффа о существовании в сознании человека разветвлённой системы идентификации объектов при сравнительно ограниченном наборе языковых средств [18, с. 212].

Мелиоративные коннотативно **значимые паронимические оппозиции** в русистике используются, как правило, в текстах публицистического, художественного и разговорного стилей. Наши

наблюдения свидетельствуют о наличии двух основных функций паронимов в художественной речи при их намеренном использовании в виде оппозиций: в функции художественного тропа и в функции рифмотворческого языкового средства в поэтической речи. В рамках мелиоративного функционирования в коннотативно значимых ситуациях рассматриваются также паронимазия, паронимическая аттракция, паронимическая квазисинонимия, паронимическая антонимия.

В. П. Григорьев отмечал, что конкретные случаи функционально значимого для художественного текста использования паронимии тяготеют к полюсам семантических отношений между словами в системе языка. Словоформы-паронимы в контекстах обычно синонимизируются в своих эстетических значениях или противопоставляются как контекстуальные антонимы [10, с. 281]. Сравните: (5) *курсе на Курск*; (6) *подымается дымок* (Ахматова); *какая тут ангина, когда тут Ангара!* (В. Соколов); (7) *замурованный льдами Амур* (Н. Заболоцкий). Здесь паронимические оппозиции порождаются орфографическим совпадением квазиоснов. Процесс квазисближения слов может происходить и в случае орфографического несовпадения квазиоснов: (8) *Моросит на Маросейке* (С. Кирсанов). Известно, что московский топоним *Маросейка* возник от топонима Малороссия путём стяжения и суффиксации, поэтому на самом деле *моросить* и *Маросейка* — этимологически совершенно разные слова, синхронные основы которых совпадают на слух. Примерами паронимических квазиантонимов можно считать такие оппозиции: (9) *дОчка / дАчка* (В. Маяковский); (10) *лИпкие лАпы молвы* (Р. Рождественский); (11) *проку нет в упрёках и обмолвках* (Б. Ахмадулина). (11) *Отчего́ от о́тчего порога | Ты меня в кануны роковые | Под чужое небо вводила...?* (С. Парнок); (12) *Я романтик — не рома, не мантий, не так* (М. Кульчицкий). Последний пример представляет собой паронимический композит.

Особую роль паронимические оппозиции играют в языковой игре. В. З. Санников так охарактеризовал феномен паронимии в языковой игре: «Паронимия — обыгрывание частичного сходства звукового облика слов..., казалось бы, не имеющая отношения к фонологии...» [23, с. 53].

Как рифмотворческое языковое средство в поэтической речи паронимия улучшает, в первую очередь, звучание поэтического текста. Кроме того, как и при выполнении функции художественного тропа, рифмующиеся паронимы могут представляться автором как окказиональные, ситуативные синонимы или антонимы. Покажем это на примерах из четверостиший Игоря Губермана:

- (13) *Возлекаясь во множество дел,
не мечись, как по джунглям ботаник,
не горюй, что не всюду успел, —
может, ты опоздал на «Титаник»* (И. Губерман).

Нам представляется, что автор, исходя из контекста, пытается противопоставить рифмующиеся паронимы *ботаник* и *Титаник*, которые можно воспринимать как контекстуальные окказиональные антонимы. Рифмующиеся словоформы *дел* и *успел* имеют мало оснований, чтобы быть включенными в паронимическую оппозицию: лишь при самом широком понимании паронимии. В этом случае можно было усматривать тематическое сближение указанных словоформ: любое дело требует времени, важно успеть выполнить эти дела (*успел сделать много дел*).

- (14) *Во мне то булькает кипение,
то прямо в порох брызжет искра;
пошли мне, Господи, терпение,
но только очень, очень быстро* (И. Губерман).

Рифмующейся паронимической оппозицией аугментативного типа здесь, бесспорно, является *кипение / терпение*. В этой паре процессуальных существительных ощущается паронимическая антонимия: *кипение* в метафорическом смысле — это *нетерпение*. *Искра* и *быстро* тоже рифмуются. И если по признаку наличия нескольких общих согласных (С и Р) и близких по качеству гласных ([И] / [Ы]; [А] / [Ъ]) признавать эти слова паронимической оппозицией, то автор представляет их как синонимизированные паронимы: всякая искра быстрая по времени функционирования.

- (15) *Душа порой бывает так задета,
что можно только выть или орать;
я плюнул бы в ранимого эстета,
но зеркало придется вытирать.*

По нашему мнению, рифмующиеся пары в этом четверостишии не осложнены дополнительной коммуникативно значимой семантикой.

Дегенеративные противопоставления паронимов в речи обычно случайны. они считаются стилистически либо семантически ошибочными. Как правило, такие оппозиции рассматриваются как нарушения правил культуры речи из-за плохого знания человеком значений слов. Чаще всего эти нарушения наблюдаются в неотредактированных текстах и сводятся к тавтологии как стилистической ошибке. Например, из школьных сочинений: (16) *Каждый день диспетчерская служба аэропорта получает ежедневные сводки о погоде и передаёт их экипажам по радиосвязи* (2017, 9 кл.). (17) *Князь Андрей Болконский, один из главных героев романа-*

эпопеи «Война и мир», погиб осенью 1812 года, **героически** сражаясь с французами за освобождение своей Родины (2017, 10 кл.). Дегенеративные паронимические оппозиции встречаются также в ситуациях использования слова вместо его паронима либо неправильного произнесения или написания слова под влиянием паронима. Например: (1) (влияние возвратной формы глагола на невозвратную) *После женитьбы твоей Игорьк **остепенЕлся** [вместо **остепенИлся**], стал спокойней* (2018, ж. 45–50 л.); (2) (путаница лексических значений однокоренных слов с разными суффиксами) *Твоя приятельница такая **зубатая** [вместо **зубастая**]: с ней лучше не спорить* (2019, ж. 37 л.); (3) (замена существительного его паронимом с совершенно другим значением) *В меловой период мезозойской эры жили летающие **ящур** [вместо **ящер**]] птерозавры* (2017, надпись под фотографией в школьной стенгазете). Сегодня подобные ошибки можно встретить не только у учащихся, но и у вполне опытных блогеров You Tube'a. Например: (4) *Этот **инциНдент** случился в Крыму, недалеко от Керчи* (2019, диктор You Tube-репортажа). Заимствованное слово **инцидент** нередко «приобретает» лишний звук, а в письменной речи — лишнюю букву — под влиянием неоднокоренных слов с паронимичной финалью: **претеНдент**, **корреспондент** и под. Слова с Н являются заимствованиями из французского, в котором в их эквивалентах (*prétENDant*, *correspONDant*) на месте звукосочетаний [en] и [on] звучат носовые гласные [aⁿ] и [oⁿ], а во французском *incident* [i] звучит как гласный переднего ряда, хотя перед ним и после него звучат носовые гласные. В русской транслитерации звук [н] содержит первый и третий слоги. Паронимическая ошибка обусловлена, таким образом, не только созвучной финалью неоднокоренных слов, но и ассимилятивным воздействием носовых согласных в слове.

Использование **дегенеративных паронимических оппозиций** может быть намеренным, когда выступает как авторский приём нарушения истинного смысла информации. В этом случае дегенеративные паронимические оппозиции, как правило, представлены в устных и письменных сатирических текстах, в некоторых афоризмах, фразеотрансформах, в ситуациях насмешки, иронии и под., передавая негативные или стилистически сниженные коннотации. Например: (5) *Часы **пропили** ровно в полночь* (Г. Малкин) — в оригинале ... **пробили**... Этот трансформ прецедентного имени передаёт с помощью паронимической оппозиции *пробить / пропить* традиционно осуждающее отношение к пьянству. (6) *Взялся за гуж — не говори, что не **муж*** — в оригинале ... не **дюж**... Данная трансформация поговорки направлена на воспитание в мужчинах ответственности за свои поступки и на поддержание культа силы и храбрости среди мужчин. (7) *Чтили **сантехника**, как **санкт-техника*** (З. Паперный). Это сатирическое сближение первой корневой части **сан-** (от *санитарный*) сложносокращённого слова с заимствованным **санкт**, которое функционирует параллельно с его русским эквивалентом **святой**, вводит в ситуацию советского и недавнего постсоветского быта, когда сантехник был самым важным рабочим в жилищных конторах из-за низкого качества санитарно-технических приборов и сложности их монтажа.

Выводы. Таким образом, основой функциональной парадигмы русских паронимов являются паронимические оппозиции лексических единиц. Эти оппозиции обусловлены категориями коммуникативного мировоззрения носителей языка на основе выработанных в обществе традиций социального, исторического, конфессионального, цивилизационного, природного характера. В русской лингвокультурной традиции функциональная парадигма паронимов имеет два класса оппозиций: мелиоративные и дегенеративные. Мелиоративные противопоставления паронимов в речи, как правило, намеренны. Их использование является авторским приёмом точного донесения смысла информации до реципиента. Оппозиции с нейтральной коннотацией используются преимущественно в научных и официально-деловых текстах. Тавтология, обусловленная паронимией терминологических лексем, в этих текстах является вынужденной. Мелиоративные коннотативно значимые паронимические оппозиции используются преимущественно в текстах публицистического, художественного и разговорного стилей. В художественной речи имеется две основные функции паронимов при их намеренном противопоставлении: в функции художественного тропа и в функции рифмотворческого языкового средства в поэтической речи. Дегенеративные оппозиции паронимов в речи обычно случайны, они считаются стилистически либо семантически ошибочными. Часто такие оппозиции рассматриваются как нарушения правил культуры речи из-за плохого знания говорящим или пишущим значений слов. Эти нарушения наблюдаются в неотредактированных текстах и сводятся к тавтологии как стилистической ошибке. Дегенеративные паронимические оппозиции намеренны, если используются как авторский приём нарушения истинного смысла информации. Чаще всего дегенеративные паронимические оппозиции представлены в устных и письменных сатирических текстах, афоризмах, фразеотрансформах, в ситуациях насмешки, иронии и под.

Литература

1. Антипина О. П. Функционально-семантическая классификация паронимов. *Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований: материалы II междунар. науч.-практ. конф.* Пенза; Москва; Респ.: Социосфера, 2012. С. 13–17.
2. Бельчиков Ю. А., Панюшева М. С. Словарь паронимов русского языка: более 200 рядов паронимов. Москва: АСТ: Астрель, 2008. 458 с.
3. Беляева О. М. Паронимія у навчанні латинської медичної лексики на засадах комплексного підходу. URL: http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/5139/1/Paronimiia_u_navchanni_latynskoi.pdf (Дата звернення: 15.09.2018).
4. Веракша Т. В. Лингвистическая природа паронимов русского языка: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 — русский язык. Санкт-Петербург: Санкт-Петерб. гос. ун-т, 2000. 343 с.
5. Веретинина М. М. Лингвометодическое описание актуализированной лексики в целях преподавания русского языка как иностранного (на материале паронимов-прилагательных): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2011. 20 с.
6. Вишнякова О. В. Паронимы современного русского языка. Москва: Русский язык, 1981. 247 с.
7. Вишнякова О. В. Словарь паронимов русского языка. Москва: Русский язык, 1984. 352 с.
8. Голованова Е. И. Паронимия в научном тексте как проблема соотношения языковой формы и содержания. *Гуманитарный вектор*. Чита: Забайкал. гос. ун-т, 2012. № 4 (32). С. 28–33.
9. Демидова Е. Н., Демидова Е. Н. Функционирование паронимов в научной речи как действие механизма профилирования. *Учёные записки Забайкальского государственного университета*. Чита, 2015. № 2 (61). С. 18–23.
10. Григорьев В. П. Поэтика слова (на материале русской советской поэзии). Москва: Наука, 1979. 343 с.
11. Григорьев В. П., Кожевникова Н. А., Петрова З. Ю. Материалы к словарю паронимов русского языка. Москва: Ин-т русского языка РАН, 1992. 290 с.
12. Демидова Е. Н. Паронимия в научном тексте: когнитивный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Челябинск: ЧГУ, 2014. 18 с.
13. Демидова Е. Н. Типология паронимов в научном тексте. *Челябинский гуманитарий*: науч. журн. Челябинск: Уральское отделение РАН 2013. № 1 (22). С. 29–34.
14. Евграфова А. А. Паронимия в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1975. 20 с.
15. Иванова Д. А. Паронимия в ряду смежных явлений в современном русском языке. *Филология и культура*. Казань: КазФУ, 2013. № 4 (34). С. 52–56.
16. Ишкильдина З. К. Лексико-семантическая категория паронимии в разнотипных языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Уфа, 2003. 18 с.
17. Колесников Н. П. Словарь паронимов русского языка. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 544 с.
18. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / РАН; Ин-т языкознания. Москва: Языки славянских культур, 2004. 560 с.
19. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие. Москва: Academia, 2001. 208 с.
20. Михайленко-Зото Е. А. Явление паронимии как исследовательская проблема. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2018. № 30. С. 55–62.
21. Мотина О. П. Словообразовательные модели субстантивных паронимов в русском и английском языках. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология*. Тверь, 2014. Т. 4. С. 87–92.
22. Рус-Брюшнина И. В., Рус-Сунига В. А., Ключевская Г. А. Паронимия как языковое явление в аспекте изучения русского языка и культуры речи. *Инновационные процессы в высшей школе: материалы XI Всерос. науч.-практ. конф.* Краснодар: КубГТУ, 2005. С. 208–209.
23. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 552 с.
24. Северская О. И. Паронимическая аттракция как явление поэтического языка и как явление индивидуального стиля: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1987.
25. Степанов Е. Н. Паронимия как механизм лексической деривации в профессиональных аргосе одесситов. *Язык образования и образование языка: материалы междунар. конф. 11–13 июня 2000 г.* Великий Новгород: Изд-во НовГУ, 2000. С. 290–292.
26. Степанов Е. Н. Язык города в социальном и цивилизационном процессе. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2006. № 11. С. 44–54.
27. Ткаченко Л. П. Опыт построения типологии стилистических функций паронимии и паронимии в публицистике и художественной литературе. *Вопросы стилистики*. Москва: Изд-во МГУ, 1983. С. 87–98.
28. Шарапилова Э. А. Фоносемантика в лирике Марины Цветаевой: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Махачкала: Дагестанский гос. пед. ун-т, 2000. 156 с.

References

1. Antipina, O. P. (2012), "Functional-semantic classification of paronyms", *Actual problems of the theory and practice of philological research: Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference* ["Funktional'no-semanticheskaya klassifikatsiya paronimov", *Aktual'nyye voprosy teorii i praktiki filologicheskikh issledovaniy: materialy II mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*], Sociosphere Publishing House, Penza, Moscow, Resht, pp. 13–17.
2. Belchikov, Yu. A., Panyusheva, M. S. (2008), *Dictionary of the Russian language paronyms* [*Slovar' paronimov russkogo yazyka: bolee 200 ryadov paronimov*], AST, Astrel Publishing House, Moscow, 458 p.
3. Beliaeva, O. M. (2011), *Paronymy in the teaching of Latin medical vocabulary on the principles of an integrated approach* [*Paronimiya u navchanni latyns'koyi medychnoyi leksyky na zasadakh kompleksnoho pidkhotu*], available at: http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/5139/1/Paronimiia_u_navchanni_latynskoi.pdf (Access time: 15.09.2018).

4. Veraksha, T. V. (2000), *The linguistic nature of the Russian language paronyms*: Thesis [*Lingvisticheskaya priroda paronimov russkogo yazyka*: dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01 — russkiy yazyk], St. Petersburg State University, St. Petersburg, 343 p.
5. Vereitinova, M. M. (2011), *Lingual and methodical description of the actualized vocabulary in order to teach Russian as a foreign language (on the material of paronyms-adjectives)*: Synopsis [*Lingvometodicheskoye opisaniye aktualizirovannoy leksiki v tselyakh prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo (na materiale paronimov-prilagatel'nykh)*]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Moscow Lomonosov State University, Moscow, 20 p.
6. Vishnyakova, O. V. (1981), *Paronyms of the modern Russian language* [*Paronimy sovremennogo russkogo yazyka*], Russkiy yazyk Publishing House, Moscow, 247 p.
7. Vishnyakova, O. V. (1984), *Dictionary of the Russian language paronyms* [*Slovar' paronimov russkogo yazyka*], Russkiy yazyk Publishing House, Moscow, 352 p.
8. Golovanova, E. I. (2012), “Paronymy in Scientific Text as Ratio of Language Form and Content”, *Humanitarian Vector* [“Paronimiya v nauchnom tekste kak problema sootnosheniya yazykovoy formy i soderzhaniya”, *Gumanitarnyy vektor*], Transbaikalian State University, Chita, vol. 4 (32), pp. 28–33.
9. Golovanova, E. I., Demidova, E. N. (2015), “Paronyms functioning in the scientific speech as an action of the shaping mechanism”, *Scientific notes of the Trans-Baikal State University* [“Funksionirovaniye paronimov v nauchnoy rechi kak deystviye mekhanizma profilirovaniya”, *Uchonyye zapiski Zabaykal'skogo gosudarstvennogo universiteta*], Trans-Baikal State University Press, Chita, No. 2 (61), pp. 18–23.
10. Grigoriev, V. P. (1979), *Poetics of the Word (based on the Russian Soviet Poetry)* [*Poetika slova (na materiale russkoy sovetской poezii)*], Nauka, Moscow, 343 p.
11. Grigoriev, V. P., Kozhevnikova, N. A., Petrova, Z. Yu. (1992), *Materials to the dictionary of the Russian language paronyms* [*Materialy k slovaryu paronimov russkogo yazyka*], Institute of the Russian language, Russian Academy of Sciences, Moscow, 290 p.
12. Demidova, E. N. (2014), *Paronymy in a scientific text: cognitive aspect*: Author thesis [*Paronimiya v nauchnom tekste: kognitivnyy aspekt*: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19], Chelyabinsk State University Press, Chelyabinsk, 18 p.
13. Demidova, E. N. (2013), “Typology of paronyms in a scientific text”, *Chelyabinsk Humanities: scientific journal* [“Tipologiya paronimov v nauchnom tekste”, *Chelyabinskiiy humanitariy: nauchnyy zhurnal*], Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Chelyabinsk, No. 1 (22), pp. 29–34.
14. Evgrafova, A. A. (1975), *Paronymy in the modern Russian language*: Synopsis [*Paronimiya v sovremennom russkom yazyke*: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01], Kiev, 1975. 20 p.
15. Ivanova, D. A. (2013), “Paronymy in a number of related phenomena in the modern Russian language”, *Philology and Culture* [“Paronimiya v ryadu smezhnykh yavleniy v sovremennom russkom yazyke”, *Filologiya i kul'tura*], Kazan Federal University, Kazan, vol. 4 (34), pp. 52–56.
16. Ishkildina, Z. K. (2003), *The lexico-semantic category of paronymy in multi-structural languages*: Synopsis [*Leksiko-semanticheskaya kategoriya paronimii v raznostruktturnykh yazykakh*: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20.], Bashkir State University, Ufa, 18 p.
17. Kolesnikov, N. P. (1995), *Dictionary of the Russian language paronyms* [*Slovar' paronimov russkogo yazyka*], Phoenix, Rostov on Don, 544 p.
18. Kubryakova, E. S. (2004), *Language and knowledge. Towards gaining knowledge of the language: A cognitive approach to parts of speech. The role of language in the knowledge of the world* [*Yazyk i znaniye. Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira*], RAS, Institute of Linguistics, Languages of Slavic cultures, Moscow, 560 p.
19. Maslova, V. A. (2001), *Linguoculturology: textbook* [*Lingvokul'turologiya: ucheb. posobiye*], Academia, Moscow, 208 p.
20. Mikhailenko-Zoto, E. A. (2018), “The phenomenon of paronymy as a research problem”, *Mova / Language* [“Yavleniye paronimii kak issledovatel'skaya problema”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 30, pp. 55–62.
21. Motina, O. P. (2014), “Word-building models of substantive paronyms in Russian and English languages”, *Bulletin of Tver State University, Series: Philology* [“Slovoobrazovatel'nyye modeli substantivnykh paronimov v russkom i angliyskom yazykakh”, *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta, Seriya: Filologiya*], Tver, vol. 4, pp. 87–92.
22. Rus-Bryushinina, I. V., Rus-Suniga, V. A., Klechkovskaya, G. A. (2005), “Paronymy as linguistic phenomenon in the aspect of learning the Russian language and speech culture”, *Innovative processes in higher education: Proceedings of the XI All-Russian Scientific and Practical. conf.* [“Paronimiya kak yazykovoye yavleniye v aspekte izucheniya russkogo yazyka i kul'tury rechi”, *Innovatsionnyye protsessy v vysshey shkole: materialy XI Vseros. nauch.-prakt. konf.*], Kuban State Technological University, Krasnodar, pp. 208–209.
23. Sannikov, V. Z. (2002), *Russian language in the mirror of a language game*. 2nd ed., rev. and add. [*Russkiy yazyk v zerkale yazykovoy igry*, 2-e izd., ispr. i dop.], Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moscow, 552 p.
24. Severskaya, O. I. (1987), *Paronymic attraction as a phenomenon of poetic language and as a phenomenon of individual style*: Synopsis [*Paronimicheskaya attraktsiya kak yavleniye poeticheskogo yazyka i kak yavleniye individual'nogo stilya*: avtoref. ... dis. kand. filol. nauk], Moscow, 20 p.
25. Stepanov, Ye. N. (2000), “Paronomasy as a mechanism of lexical derivation in professional argots of Odessa”, *Language of education and language formation: Materials of the International conf. June 11–13, 2000* [“Paronomaziya kak mekhanizm leksicheskoy derivatsii v professional'nykh argo odessitov”, *Yazyk obrazovaniya i obrazovaniye yazyka: materialy mezhdunar. konf. 11–13 iyunya 2000 g.*], Novgorod State University, Velikiy Novgorod, pp. 290–292.
26. Stepanov, Ye. N. “Urban language at the social and civilize process”, *Mova / Language* [“Yazyk goroda v sotsial'nom i tsivilizatsionnom protsesse”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 11, pp. 44–54.
27. Tkachenko, L. P. (1983), “The experience of a typology building for stylistic functions of paronymy and paronomasia in journalism and fiction”, *Questions of stylistics* [“Opyt postroyeniya tipologii stilisticheskikh funktsiy paronimii i paronomazii v publitsistike i khudozhestvennoy literature”, *Voprosy stilistiki*], Moscow State University Publishing House, Moscow, pp. 87–98.

28. Sharapilova, E. A. (2000), *Phonosemantics in the lyrics of Marina Tsvetaeva*: Thesis [*Fonosemantika v lirike Mariny Tsvetayevoy*: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01], Dagestan State Pedagogical University, Makhachkala, 156 p.

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Олена Олександрівна,

аспірантка кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; ст. викладач кафедри слов'яно-балканських мов, координатор відділення російської мови Тиранського університету; вул. Ельбасан, м. Тирана, Албанія; тел.: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРОНІМІВ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. *Мета* цього дослідження — визначити засади лінгвокультурної паронімічної парадигматики в російському комунікативному просторі. *Об'єктом* вивчення є різні групи паронімів, що функціонують у різних стилях російського усного та писемного мовлення. *Предмет* дослідження — парадигматичні ознаки однокореневих і неоднокореневих паронімів. Деякі прийоми функційного й описового методів у лінгвістиці, а також методів фоносемантичного, лексико-семантичного, лексико-граматичного аналізу в поєднанні з процедурами синтезу становлять основу *методики* дослідження. *Результатом* аналізу функцій паронімів в російській мові і сформованих у мові лінгвокультурних традицій їх використання зроблено *висновки*. Основою лінгвокультурної функційної парадигми російських паронімів є меліоративні та дегенеративні паронімічні опозиції лексичних одиниць. Меліоративні протиставлення паронімів зазвичай є навмисними; їх використовують як авторський прийом точного донесення смислу інформації до реципієнта. Їх коннотативно нейтральні опозиції використовують зазвичай у наукових і офіційно-ділових текстах. Коннотативно забарвлені паронімічні опозиції вживають у публіцистиці, художньому та розмовному стилях. У художньому мовленні такі опозиції функціонують як троп і як рифмотвірний мовний засіб. Дегенеративні опозиції паронімів у мовленні зазвичай випадкові, стилістично або семантично помилкові. Найчастіше це помилкова тавтологія. Дегенеративні опозиції паронімів можуть бути навмисними, якщо виступають як авторський прийом порушення справжнього змісту інформації в сатиричних текстах, афоризмах, фразеологічних трансформаціях, передаючи негативні або стилістично знижені конотації.

Ключові слова: паронім, лінгвокультурна функційна парадигма, меліоративні опозиції, дегенеративні опозиції, стиль, конотація.

Olena O. MYKHAILENKO-ZOTO,

Postgraduate student of the Russian language department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzsky Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; Senior lecturer of the Slavic-Balkan languages, coordinator of the Russian language department of the Tirana University; Elbasan st., Tirana, Albania; tel.: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

LINGOCULTURAL BASIS OF THE FUNCTIONING OF PARONYMS IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary. The *purpose* of this study is to establish the foundations of linguocultural paradigm of paronyms in the Russian communicative space. The *object* of study is different groups of paronyms, functioning in various styles of Russian oral and written speech. The *subject* of this study is the paradigmatic features of paronyms having the same root and different roots. Some techniques of functional and descriptive methods in linguistics, as well as methods of phonosemantic, lexico-semantic, lexico-grammatical analysis in combination with the synthesis procedures form the *methodology* basis of this study. As a *result* of the analysis of paronymy functions in Russian speech and the linguocultural traditions that have developed in the language of their use, a number of *conclusions* have been drawn. The basis of linguocultural functional paradigm of Russian paronyms is ameliorative and degenerative paronymic oppositions of lexical units. Ameliorative oppositions of paronyms are usually intentional; they are used as the author's method of accurately communicating the information meaning to the recipient. Their connotatively neutral oppositions are commonly used in scientific and formal texts. The connotatively meaningful paronymic oppositions are used in journalism, artistic and colloquial styles. In artistic speech, they function as tropes and as a rhyming language means. The degenerative oppositions of paronyms in speech are usually random, stylistically, or semantically erroneous. Most often it is an erroneous tautology. Degenerative paronymic oppositions can be intentional when they act as the author's reception of the violation of the true meaning of information in satirical texts, aphorisms, phraseological transformations, transmitting negative or stylistically reduced connotations.

Key words: paronym, linguocultural functional paradigm, ameliorative oppositions, degenerative oppositions, style, connotation.

Статтю отримано 18.04.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178518>

УДК 811.161.1'373.231'42

МУРАДЯН Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета им. И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +38(048)7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЕ СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА В ПОВЕСТИ А. С. ПУШКИНА «БАРЫШНЯ-КРЕСТЬЯНКА»

Аннотация. Цель данной статьи — исследовать пути и цели использования интертекстуальных имён А. С. Пушкиным в тексте повести «Барышня-крестьянка». Имена печатного текста сравниваются с именами, которые А. С. Пушкин первоначально использовал в черновике. Это дало возможность исследовать причины произошедших изменений. *Объект* изучения — интертекстуальные собственные имена. *Предметом* является выявление причин использования этих имён А. С. Пушкиным для общего воплощения замысла произведения. *Материалом* послужили интертекстуальные именованья в черновиках и в окончательном варианте повести «Барышня-крестьянка». В ходе исследования было выявлено, что в черновиках А. С. Пушкина первоначально главные герои имели по два-три разных именованья. В *результате* исследования автор приходит к следующим *выводам*. В процессе работы А. С. Пушкин изменял номинации персонажей, чтобы соотнести их с известными персонажами русской и зарубежной литературы. Автор статьи отмечает интертекстуальность имён Лиза, Григорий, клички собаки Собогар и других в пушкинском тексте. При помощи использования интертекстуальных имён, сопоставимых с именами героев Н. М. Карамзина и романов «неистового романтизма». А. С. Пушкин пародирует одностороннее и внесоциальное изображение человека в них, надуманность и гиперболизацию ситуаций. Следует отметить, что, выбирая интертекстуальные имена своим персонажам, писатель остаётся на позициях ономастического реализма, не искажает исторического правдоподобия.

Ключевые слова: интертекстуальные собственные имена, литературные антропонимы, антропонимная формула, художественный текст.

Постановка проблемы. Наиболее перспективным при изучении литературной ономастики, по мнению А. А. Фомина, является лингвистическое направление, в рамках которого «наиболее полно и объективно могут быть учтены и рассмотрены факторы, влияющие на возникновение и интерпретацию художественного текста. ...Это в полной мере соответствует повороту современной лингвистики от изучения статической языковой системы к исследованию языка в его деятельности» [11, с. 18]. В «Повестях Белкина» многоуровневая подача событий, героев, портретных описаний, имён и пр. потому что они пропущены как бы через три восприятия. Автор повестей А. С. Пушкин, но он скрывается за вымышленным автором Белкиным. Белкин, в свою очередь, записал услышанные им рассказы от разных особ, которых Пушкин обозначил во вступлении к запискам. Первый самый простой уровень — это уровень рассказчика. Бесхитростный рассказ девицы К. И. Т. в «Барышне-крестьянке», например, это восприятие и передача событий уездной барышней. Но на эту фабулу нанесено восприятие автора Белкина, за которым скрывается Пушкин. И уже Пушкин соотносит и пародирует эти сюжеты с произведениями русской и зарубежной литературы. Поэтому столь сложны эти простые, на первый взгляд, «Повести Белкина». Значительную роль в соотнесении пушкинского текста с другими произведениями литературы играют интертекстуальные собственные имена.

Связь с предыдущими исследованиями. К рассмотрению собственных имён в пушкинских текстах обращались многие ученые. Это М. С. Альтман, В. В. Виноградов, Ю. А. Карпенко, Э. Б. Магазаник, В. А. Никонов и др.

В. В. Виноградов отметил в «Повестях Белкина» «паутину литературных намёков» [2, с. 463]. На наш взгляд, значительная часть этих намёков проявляется как раз через использование интертекстуальных имён.

Современные исследователи констатируют сложность изображения персонажей в «Повестях Белкина». А. Г. Кулыгина, изучая портрет в повестях, пишет: «Своеобразие героев “Барышни-крестьянки” состоит в том, что почти каждый из них (героев) обладает как будто двумя характерами, то есть “носит маску”» [6, с. 12]. Двуплановость, а то и многослойность наблюдается и в системе собственных имён произведения.

Постановка задач. Соотнести повесть «Барышня-крестьянка» с другими художественными текстами А. С. Пушкину помогают интертекстуальные собственные имена. Наша цель — исследовать, с какими произведениями литературы связаны интертекстуальные имена и для чего они использованы в тексте повести. Задачей является сравнение имён в чистовом печатном тексте с черновиками А. С. Пушкина. Это позволит исследовать причины произошедших изменений. Объект — это интертекстуальные собственные имена в повести «Барышня-крестьянка». Пред-

методом является выявление причин использования этих имён А. С. Пушкиным для общего воплощения замысла произведения.

Материалом послужили именованные в черновиках и окончательном варианте повести А. С. Пушкина «Барышня-крестьянка».

Изложение основного материала. Рассказчики в «Повестях Белкина» подобраны таким образом, что повествуют о том, что им ближе и с чем они были связаны в своей жизни. Так повесть «Выстрел» рассказана человеком военным, подполковником И. Л. П. Пушкин не даёт имён и фамилий рассказчиков, потому что они не важны. Важнее сфера их деятельности. Поэтому Пушкин отмечает, что в рукописи Белкина записаны «чин или звание и заглавные буквы имени и фамилии» [10, т. 8, II, с. 68]. Повесть «Станционный смотритель» записана от титулярного советника А. Г. Н. Обращает на себя внимание тот факт, что у всех названных особ даны инициалы имени, отчества и фамилии, как было принято в дворянской среде того времени. А вот повесть «Гробовщик» рассказана приказчиком, человеком из мещан, и поэтому у него инициалы только имени и фамилии — Б. В. Девица К. И. Т. «рассказывает» о любовных историях, которые представлены в повестях «Метель» и «Барышня-крестьянка». Любовные мотивы характерны для девицы.

«Барышня-крестьянка» — это как будто простой рассказ девицы К. И. Т. о любовной истории с характерным для литературы того времени переосмыслением, устранением социальных преград и со счастливым концом. Этот слой А. С. Пушкин создаёт как восприятие уездной барышни. А вот сам Пушкин в этом тексте переключается, а то и пародирует многие произведения русской и зарубежной литературы. И увидеть эту «многослойность» во многом помогают интертекстуальные собственные имена.

Имя дочери Муромского первоначально в черновиках А. С. Пушкина «Лидинька», что вполне соответствовало помещицкой дворянке. Появление имени «Лиза», очевидно, пришло, когда Пушкин решил соотносить свой текст с «Бедной Лизой» Н. М. Карамзина. И чтобы читатель не пропустил соотношение имён, Пушкин вводит в свой текст ещё одно отнесение к творчеству Н. М. Карамзина — название известного романа «Наталья, боярская дочь», по которому Алексей Берестов учит Акулину-Лизу читать.

Впервые на связь имён героини пушкинской повести и героини повести Н. М. Карамзина «Бедная Лиза» указал М. С. Альтман [1, с. 389], хотя термин «интертекстуальное имя» тогда ещё не употреблялся. Детальное обоснование этой связи имен дал Э. Б. Магазаник [7, с. 62–74]. Он показал значение имени *Лиза* в общем смысле произведения и в полемике А. С. Пушкина с «Бедной Лизой» Карамзина и — шире — с сентиментализмом. Ведь вне полемики с Карамзиным «Барышня-крестьянка» утрачивает значительную часть своего смысла.

Впрочем, дело не только в литературной полемике и интертекстуальности имени «Лиза». Если сравнить выбор имени для героини Карамзиным и Пушкиным, то обнаруживается два разных подхода к отображению действительности, характерных для двух разных литературных методов. У Н. М. Карамзина героиня крестьянка, которая чувствует и любит как барышня. В. А. Никонов, опираясь на статистические данные, считает, что Карамзин свою героиню украсил именем «Лиза», так как оно в то время употреблялось среди дворянок, а среди крестьянок было очень редким [9, с. 417]. Это представляется нам более точным и соответствует внесоциальному изображению человека в сентименталистской литературе. Изображение крестьянки, думающей и чувствующей, как барышня, вело к тому, что имя писатель выбрал ей не соответствующее реальному имени крестьянок, а как у барышни. Пушкин же, намекая именем «Лиза» на героиню Карамзина, вместе с тем дал своей барышне-крестьянке имя, частотное среди дворянок. В ипостаси барышни имя её у Пушкина звучит ещё изысканней — *Бетси*. Так называет её англоман-отец, употребляя уменьшительную форму от английского имени «Elizabeth». Но Пушкин почувствовал, что когда его героиня предстанет перед главным героем в образе крестьянки, то изменения формы имени уже недостаточно, хотя первоначально в черновиках Лиза на вопрос Алексея Берестова о том, как её зовут, отвечала: «Лизаветой» [10, т. 8, II, с. 115]. Значит, и во время написания «Барышни-крестьянки» в начале 1830-х годов, через 40 лет после создания «Бедной Лизы», это имя не могло считаться характерным для крестьянки. И Пушкин свою барышню в роли крестьянки называет *Акулина*. Ю. А. Карпенко пишет: «Это была великолепная находка. Ведь типично крестьянское имя Акулина, не употребляемое дворянами, действовало надежней лаптей и сарафанов, превращая барышню в крестьянку» [5, с. 84]. Однако мотив влюблённости дворянина в крестьянку в пушкинском тексте становится мнимым. Крестьянка оказывается барышней Лизаветой Григорьевной. И в этом случае Пушкин использует для именованной героини характерную для дворян антропонимную формулу «имя и отчество». Таким образом, А. С. Пушкин не только использует интертекстуальное имя для соотношения своего произведения с текстом Н. М. Карамзина, но и полемизирует с ним в способе и мотивированности выбора имени для героини.

На противопоставлении сентименталистской традиции Н. М. Карамзина можно рассматривать выбор А. С. Пушкиным имени главного героя. Это своеобразная интертекстуальная оппозиция.

Если Карамзин даёт герою «Бедной Лизы» изысканное, соответствующее сентименталистской литературе и неупотребительное у русских имя Эраст, то Пушкин называет своего героя довольно обычным и частым среди дворян именем *Алексей*. Это реальное имя помогает Пушкину развеять ореол романтического героя, который напускает на себя сам Берестов. Вспомним, как много деталей выписывает А. С. Пушкин в тексте, чтобы показать такое восприятие. Это чёрное кольцо с изображением мёртвой головы, которое носил Берестов, напускная холодная рассеянность при встрече в доме Муромских и др.

Очень значимым для понимания многослойности текста является сравнение портретного описания Алексея Берестова в восприятии горничной Насти и Лизы Муромской. Настя, увидев молодого Берестова, описала его так: «Удивительно хорош, красавец, можно сказать. Стройный, высокий, румянец во всю щеку...» [10, т. 8, II, с. 112]. Это реальное восприятие крестьянской девушки. Устойчивое выражение «румянец во всю щеку» передаёт характерное для русского народа восприятие здоровой красоты молодого парня. А вот Лиза в своем воображении представляла романтический образ: «А я думала, что у него лицо бледное. Что же? Каков он тебе показался? Печален? Задумчив?» [10, т. 8, II, с. 112]. Воображаемый Лизой Берестов прямо противоположен восприятию Насти и отражает дворянский тип красоты. Молодая девушка приписывает ему черты романтического героя.

А. С. Пушкин намеренно противопоставляет эти два описания. И дальше в повести развенчивает идеал разочарованного «меланхолического романтизма». Алексей Берестов влюбляется в крестьянку, а Лиза не в романтика, а в обычного жизнерадостного парня. Это слои восприятия А. С. Пушкина. Он описывает русскую действительность и противопоставляет её романтизму и французским романам. Имя «Алексей» играет в этом плане не последнюю роль.

При помощи интертекстуальных имён А. С. Пушкин пародирует романы «неистового романтизма». В. В. Виноградов отмечает, что кличка собаки Алексея Берестова «Сбогар» — это намёк на популярный в те времена роман французского писателя Шарля Нодье «Жан Сбогар» [2, с. 460]. Причём в черновом варианте повести Пушкин использовал кличку «Лара». Это имя могло быть знакомо А. С. Пушкину, как отмечает Р. И. Воронцов, из «Словаря пиитико-исторических примечаний» А. Д. Байбакова, изданного в 1781 году [3, с. 104]. Можем предположить, что Пушкин намеренно заменил это античное имя на именование героя романтической литературы, чтобы, с одной стороны, создать романтический ореол вокруг Алексея Берестова, а с другой — пародийно превратил имя благородного разбойника в кличку собаки.

Мотив ссоры соседей по имениям Муромского и Берестова, мешавший познакомиться их детям, можно отнести к лёгкой и отдалённой пародии А. С. Пушкина на отношения шекспировских Монтекки и Капулетти. В «Повестях Белкина» вообще очень многое соотносится с известными сюжетами, например, библейская притча о блудном сыне в повести «Станционный смотритель». Но решает эти сложные и трагические сюжеты А. С. Пушкин совсем по-другому. Иногда для него это отдалённое сходство, иногда пародия, но чаще лёгкая ирония. Пушкин пародирует не столько сами сюжеты, сколько их изображение в литературе классицизма, сентиментализма и романтизма. И это уже не повествование девицы К. И. Т. Это видение самого Пушкина. Враждебность «Монтекки» и «Капулетти» в «Барышне-крестьянке» при близком знакомстве соседей развеивается. Более того, помещики даже решили поженить детей, что выглядит как своеобразное противопоставление невозможности официального брака между Джульеттой и Ромео.

А. С. Пушкин пишет о русской действительности, и пишет реалистично. В своих черновиках он долго ищет подходящие именованья героям. Для Муромского Пушкин вначале подобрал такие именованья: «князь Григорий Иванович Почекин», потом «Лыскин», затем «Григорий Иванович Освалицкий» [10, т. 8, II, с. 662]. В окончательном варианте это Григорий Иванович Муромский. Пушкин пишет о нём: «Это был настоящий русский барин» [10, т. 8 II, с. 109], что подтверждает фамилия, «образованная от названия города Муром» [8, с. 222], да ещё и с былинными ассоциациями о муромских лесах, богатырях и т. п. Интересна и фамилия «Берестов». Она образована от слова «береста», что тоже связывает её с лесом, а обе эти фамилии — с русской почвой.

Имя «Григорий» в именовании Муромского является интертекстуальным. Григорий Муромский именем своим, как отметил М. С. Альтман, обязан грибоедовскому англоману князю Григорию [1, с. 395]. Это, очевидно, действительно так, потому что, выбирая имя этому персонажу, Пушкин сначала в черновиках повести назвал его Гаврилой, потом Иваном (это имя дано в отчестве дочери). Но оба эти имени были в то время слишком «крестьянскими», а вот имя Григорий входило в первую десятку популярных имён вне зависимости от сословия в России XVIII века [4, с. 87] и было намёком на известный персонаж из комедии «Горе от ума».

Таким образом, при помощи использования интертекстуальных имён, сопоставимых с именами героев Н. М. Карамзина и романов «неистового романтизма», А. С. Пушкин пародирует одностороннее и внесоциальное изображение человека в них, надуманность и преувеличенность ситуаций. Как видим, литературные намёки обнаруживаются в области собственных имён. Но

следует отметить, что, давая своим персонажам интертекстуальные имена, А. С. Пушкин оставался в выборе их на позициях ономастического реализма, не искажая исторического правдоподобия.

Литература

1. Альтман М. С. О собственных именах в произведениях Пушкина. *Учёные записки Горьковского гос. ун-та*. Горький, 1964. Вып. 72, т. 1. С. 377–396.
2. Виноградов В. В. Стиль Пушкина. Москва: ГИХЛ, 1941. 620 с.
3. Воронцов Р. И. Имена-символы. *Русская речь*. Москва, 2011. № 4. С. 103–109.
4. Зинин С. И. Введение в русскую антропонию: учеб. пособие. Ташкент: Изд-во Ташкентского ун-та, 1972. 277 с.
5. Карпенко Ю. А. Пушкинский ономастикон. «Повести Белкина». *Русское языкознание*: респ. межвуз. науч. сб. Киев: Вища школа, 1981. Вып. 2. С. 80–86.
6. Кулыгина А. Г. Поэтика портрета в «Повестях Белкина» А. С. Пушкина: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Нижний Новгород, 2008. 20 с.
7. Магазаник Э. Б. Ономастика, или «Говорящие имена» в литературе: монография. Ташкент: Фан, 1978. 146 с.
8. Мурадян И. В. Индивидуально-авторские приёмы работы Александра Пушкина над выбором номинаций персонажей прозаических текстов. *Русистика и современность*: коллективная монография. Katowice: Wydawnictwo naukowe «Śląsk», 2017. С. 217–230.
9. Никонов В. А. Имена персонажей. *Поэтика и стилистика русской литературы*: памяти акад. В. В. Виноградова / отв. ред. М. П. Алексеев. Ленинград: Наука, 1971. С. 407–419.
10. Пушкин А. С. Полн. собр. соч.: в 16 т. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1940. Т. 8, кн. 2. 370 с.
11. Фомин А. А. Литературная ономастика в России: итоги и перспективы. *Вопросы ономастики*: сб. науч. тр. Екатеринбург, 2004. № 1. С. 108–120.

References

1. Altman, M. S. (1964), “About proper names in Pushkin’s works”, *Scientific notes of Gorky State University* [“O sobstvennykh imenakh v proizvedeniyakh Pushkina”, *Uchenyye zapiski Gor’kovskogo gos. un-ta*], Gorky, vol. 72, No. 1, pp. 377–396.
2. Vinogradov, V. V. (1941), *Pushkin’s style [Stil’ Pushkina]*, State Publishing House of Fiction, Moscow, 620 p.
3. Vorontsov, R. I. (2011), “Symbol names”, *Russian speech* [“Imena-simvoly”, *Russkaya rech’*], No. 4, pp. 103–109.
4. Zinin, S. I. (1972), *Introduction to Russian anthroponymy*: textbook [Vvedeniye v russkuyu antroponimiyu: ucheb. posobie], Tashkent University publishing house, Tashkent, 277 p.
5. Karpenko, Yu. A. (1982), “Pushkin onomasticon. «Tales of Belkin»”, *Russian linguistics*: republican interuniversity scientific journal [“Pushkinskiy onomastikon. «Povesti Belkina»”, *Russkoye yazykoznanie*: respublikanskiy mezhvuzovskiy nauchnyy sbornik], Vishcha Shkola, Kiev, vol. 2, pp. 80–86.
6. Kulygina, A. G. (2008), *Portrait poetics in A. S. Pushkin’s “Tales of Belkin”*: author thesis [Poetika portreta v “Povestiyakh Belkina” A. S. Pushkina: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.01.01], Nizhny Novgorod, 2008, 20 p.
7. Magazanik, E. B. (1978), *Onomastics, or “Speaking names” in literature*: monograph [Onomastika, ili «Govoryashchiye imena” v literature: monografiya], Fan, Tashkent, 146 p.
8. Muradyan, I. V. (2017), “Individual-authorial techniques of the work of Alexander Pushkin on the choice of characters nominations in prose texts”, *Russian Studies and Modernity*: a monograph [“Individual’no-avtorskiye priyomy raboty Aleksandra Pushkina nad vyborom nominatsiy personazhey prozaicheskikh tekstov”, *Rusistika i sovremennost’*: monografiya], Scientific Publishing House Śląsk, Katowice, pp. 217–230.
9. Nikonov, V. A. (1971), “Names of characters”, *Poetics and style of Russian literature*: In memory of Acad. V. V. Vinogradov [“Imena personazhey”, *Poetika i stilistika russkoy literatury*: pamyati akad. V. V. Vinogradova], Nauka, Leningrad, pp. 407–419.
10. Pushkin, A. S. (1940), *Complete works*: in 16 vol. [Poln. sobr. soch.: v 16 t.], Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, Moscow, Leningrad, vol. 8, book 2, 370 p.
11. Fomin, A. A. (2004), “Literary Onomastics in Russia: Results and Prospects”. *Questions of onomastics*: Proceedings [“Literaturnaya onomastika v Rossii: itogi i perspektivy”, *Voprosy onomastiki*: sb. nauch. tr.], Ekaterinburg, No. 1, pp. 108–120.

МУРАДЯН Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38(048)7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ВЛАСНІ НАЗВИ У ПОВІСТІ О. С. ПУШКІНА «ПАННОЧКА-СЕЛЯНКА»

Анотація. Мета статті — дослідити, з якими творами перетинаються інтертекстуальні власні назви та для чого їх використовує О. С. Пушкін у тексті повісті «Панночка-селянка». *Об’єкт* вивчення — інтертекстуальні власні назви. *Предметом* дослідження є виявлення причин використання цих імен О. С. Пушкіним для загального втілення задуму твору. *Матеріалом* послужили інтертекстуальні іменування в чернетках і в остаточному варіанті повісті О. С. Пушкіна «Панночка-селянка». *Результатом* дослідження стало виявлення того, що в чернетках О. С. Пушкіна спочатку головні герої мали по два-три різних іменування. Автор приходив до наступних висновків. У процесі роботи О. С. Пушкін змінював номінації персонажів, аби співвіднести їх з відомими персонажами російської і зарубіжної літератури. Автор зазначає інтертекстуальність імен Ліза, Григорій, клички собаки С б о г а р і інших у пушкінському тексті. За допомогою використання інтертекстуальних імен, спів-

віднесних з іменами героїв Н. М. Карамзіна та романів «шаленого романтизму», О. С. Пушкін пародіює одностороннє та позасоціальне зображення людини в них, надуманість і перебільшеність ситуацій. Утім, слід зазначити, що, даючи своїм персонажам інтертекстуальні імена, О. С. Пушкін залишався у їх виборі на позиціях ономастичного реалізму, не спотворюючи історичної правдоподібності.

Ключові слова: інтертекстуальні власні імена, літературні антропоніми, антропонімна формула, художній текст.

Iryna V. MURADIAN,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

INTERTEXTUAL OWN NAMES IN A. S. PUSHKIN'S STORY "THE YOUNG LADY-PEASANT"

Summary. The *purpose* of this article is to investigate the ways and objectives of using intertextual names by A. S. Pushkin in the text of his novel "The Young Lady-Peasant". The names of the printed text are compared with the names that A. S. Pushkin originally used in the draft. This made it possible to investigate the causes of names changes. The *object* of study is intertextual proper names. The *subject* is the identification of reasons for the use of these names by A. S. Pushkin for the general embodiment of the work design. The *material* was the intertextual naming in the drafts and in final version of story "The Young Lady-Peasant." In the course of this study, it was revealed that in the drafts of A. S. Pushkin, the main characters initially had two or three different names. As a *result* of the study, the author of the article comes to following *conclusions*. In the process, A. S. Pushkin changed the nominations of the characters in order to correlate them with the famous characters of Russian and foreign literature. The author notes the intertextuality of names Lisa, Gregory, nickname of the dog S bogar and others in Pushkin's text. Through the use of intertextual names comparable to the names of N. M. Karamzin's heroes and the novels of "fierce romanticism", A. S. Pushkin parodies one-sided and extra-social image of a person in them, far-fetched and hyperbolic nature of situations. It should be noted that the writer remains in the position of onomastic realism and does not distort historical plausibility, when he chooses intertextual names for his characters.

Key words: intertextual proper names, literary anthroponyms, anthroponymic formula, artistic text.

Статтю отримано 17.01.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178520>

УДК [811.161.2+811.512.161+811.111]'25'373.74-115

ЧАЄНKOBA Оксана Костянтинівна,

старший викладач кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури; вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна; тел.: +38 063 9872565; e-mail: oksbird85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Метою цієї статті є опис методики виявлення типів фразеологізмів за культурами перекладу, наявними в задіяних мовах, і класифікація цих фразеологізмів. *Об'єктом* вивчення служать фразеологізми українського, турецького та англійського мов з різними сценаріями походження і функціонування. *Матеріал* отримано шляхом суцільної вибірки з декількох фразеологічних і тлумачних словників. *Предмет* дослідження — лінгвокультурна типізація і класифікація фразеологічних одиниць за особливостями утворення, трактування та перекладу. *Результатом* проведення зіставного аналізу турецьких, англійських та українських відповідників кількох груп фразеологічних одиниць стала їх класифікація за типами. Фразеологізми розглянуто також у лінгвопрагматичному аспекті як соціально, культурно, національно маркований феномен мовної природи. *Висновки:* вибір перекладу фразеологічних одиниць на іншу мову враховує своєрідність їхнього лексичного складу, структури і семантики. Виокремлено три типи фразеологізмів за культурами перекладу: 1) з точним перекладом фразеологізмів і повним збереженням їхньої структури; 2) з частковою зміною значення або форми фразеологічних одиниць оригіналу; 3) з повною заміною ключових слів за умови можливої заміни структури шляхом підбору оригіналам семантичних еквівалентів у мові перекладу.

Ключові слова: фразеологічна одиниця; ідіома; переклад; лінгвокультурний; українська, англійська, турецька мови; зіставлення.

Постановка проблеми. Проблеми фразеологічного значення неодноразово порушувалась у працях іноземних і вітчизняних мовознавців протягом ХХ–ХХІ століть. У сучасному мовознав-

стві потяг до вивчення фразеологічних одиниць серед мовознавців зростає. Національно-культурна специфіка фразеологізмів приваблює своїм розмаїттям у різних мовах і може бути розкрита на основі комплексного підходу та досліджень мов, які вивчаються.

Модифікації ФО є одним із найскладніших питань у мовознавстві, оскільки вони суперечать одній з основних характеристик ФО — стійкості, стабільності компонентного складу [4, с. 521].

Якість і глибина фразеологічних одиниць свідчить про глибину мислення, мудрість, настрої, почуття гумору, готовність до вирішення і розв'язання проблем і конфліктів, етнокультурне світосприйняття. Вивчаючи ФО іноземної мови, людина поступово усвідомлює звичаї та традиції країни або країн, де функціонує ця мова, психологію національної сполуки світу, а також може знайти спільні ФО зі своєю мовою, адже люди схожі одне на одного і способи мислення, навіть у різних народів, найчастіше аналогічні. Навіть зафіксовано випадки одночасних науково-технічних відкриттів, зроблених у різних регіонах планети ще за відсутності глобального інформаційного простору.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Започаткована в XIX ст. О. О. Потебнею як окрема лінгвістична дисципліна, фразеологія остаточно виокремилася в 40-х роках XX ст. Її становлення пов'язано з ідеями французького мовознавця Шарля Баллі, а також із класичними дослідженнями В. В. Виноградова, Є. Д. Поливанова, Л. А. Булаховського. Вагомий внесок у розвиток сучасної фразеологічної науки зробили Л. Г. Авксент'єв, Н. Д. Бабич, О. М. Бабкін, Я. А. Баран, І. К. Білодід, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, М. А. Жовтобрюх, В. С. Калашник, Л. І. Коломієць, М. П. Коломієць, Б. О. Ларін, Ф. П. Медведєв, Л. М. Пелепейченко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко, О. О. Селіванова, В. А. Папіш, К. Й. Баюн, К. С. Петрова, В. С. Камінська, О. В. Павлова, Р. І. Гальперін, Е. Ф. Арсент'єва, А. В. Кунін, Б. М. Ажнюк, Н. Н. Амосова, В. П. Сніцар, І. І. Щур, І. А. Гонта, Ю. О. Оніщенко та ін. В. О. Бородавченко розглянув семантичні особливості фразеологічних одиниць турецької мови з соматичним компонентом. Крім цього, турецькі фразеологізми досліджували М. Більгін, А. Дж. Емре, С. М. Муратов, І. Наджмі, І. Л. Покровська, А. А. Рожанський, Р. Р. Юсіпова.

Комплексному дослідженню явищ фразеологічної варіантності в турецькому мовознавстві присвятила одну зі статей Е. Х. Мініахметова. Вона детально класифікувала фразеологічні варіанти фразеосемантичного поля «мовленнєва діяльність» за типами та підгрупами. Після проведеного вивчення, вона дійшла висновку, що «причинами варіативних змін значної частки ФО є забезпечення більшого ступеня впливу емоційно-експресивних значень; бажання детально розкрити певну ситуацію чи стан; культурні й мовні зміни; регіональні особливості, які з часом увійшли до загальномовного узусу» [3, с. 86].

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Проблему перекладу англійських ФО досить повно розглянуто в роботах В. В. Виноградова, В. І. Комісарова, І. К. Корунця, Р. П. Зорівчак. Такі науковці як М. М. Шанський, О. В. Кунін, Л. Сміт, Н. С. Амосова широко досліджували питання класифікації англійських фразеологізмів. В. Паньків розглядає збіг у семантиці фразеологічних емотивів на матеріалі англійської, української та російської мов. Він зазначив, що не кожен фразеологізм має відповідник в інших мовах. Це зумовлено екстралінгвістичними факторами, зокрема етнокультурними особливостями розвитку менталітету слов'янських та інших народів. Так, якщо східні слов'яни виражають свій гнів, тупаючи ногами, то англійці в такому емоційному стані використовують інші, не настільки виразні жести, оскільки за своїм психічним складом вони є стриманішими у вираженні емоцій. Існують також випадки, коли еквівалентний фразеологізм наявний в усіх трьох мовах, але його буквальный переклад не завжди збігається [5].

В українському мовознавстві вперше чітко сформував поняття фразеологізму М. А. Жовтобрюх: фразеологічними одиницями слід називати стійкі словосполучення, що сприймаються як одне ціле, як єдиний вислів або мовний зворот, неподільний на окремі частини без втрати його значення.

Т. В. Цимбалюк-Скопненко, досліджуючи джерела української фразеології крізь призму мови художнього перекладу, зробила висновок, що «мова художнього перекладу — це завжди експеримент, покликаний конструювати зміст, стиль та інтерконтекстуальні зв'язки чужомовного оригіналу» [9, с. 160]. Отже, останньою та головною ланкою в дослідженнях фразеологічних одиниць залишається дослідник-лінгвіст з особистим рівнем мислення та розуміння. Завдяки лінгвістам — перекладачам ми щоденно змінюємо склад нашої мови, адже не тільки розвиток науки й техніки змінює світ — це робить спочатку думка, яка оформлюється в індивідуальний світ мови кожного науковця. А це дозволяє збагатити світогляд, навчитися адекватно та своєрідно відображати власні думки, формувати розуміння між країнами і націями.

Постановка дослідницьких завдань. Актуальність статті зумовлена цікавістю до вивчення сучасними мовознавцями та лінгвістами національно-культурного, культурно-психологічного та історичного аспектів досліджень фразеологічних одиниць в різних мовах та їхніх одиницях. Для

досліджень особливостей фразеологізмів української, турецької та української мов, поділ фразеологічних одиниць на групи і подальше дослідження значень фразеологізмів з наявними у них реаліями перекладу, є дуже важливим.

Метою цього дослідження є класифікація фразеологізмів за реаліями перекладу, які наявні у складі англійської, турецької та української мов, і виявлення їхніх етимологічних особливостей. Предметом статті є дослідження особливостей утворення фразеологічних одиниць, їх трактування, перекладу і виявлення лінгвокультурного забарвлення. Об'єктом статті є фразеологічні одиниці української, англійської та турецької мов і наявні в їхньому складі реалії. Матеріалом вивчення слугують фразеологізми української, турецької та англійської мов, до складу яких входять різні реалії. Матеріал був отриманий шляхом суцільної вибірки з кількох фразеологічних і тлумачних словників.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом фразеології як мовознавчої дисципліни є сукупність усіх фразеологізмів мов, які досліджуються. В. В. Виноградов виокремлював три типи фразеологізмів:

1. Фразеологічні зрощення або ідіоми — немотивовані одиниці, які виступають як еквіваленти слів: *to go between* (бути посередником), *a quiet wedding* (негучне весілля).

2. Фразеологічні єдності — мотивовані одиниці з єдиним цілісним значенням, яке виникає із злиття значень лексичних компонентів: *horn of plenty* (повна чаша), *to rise to the occasion* (бути на висоті).

3. Фразеологічні сполучення — звороти, в яких у одного з компонентів фразеологічно пов'язане значення, котре виявляється лише у зв'язку з чітко визначеним колом понять та їх мовних значень [1, с. 26].

У науковій літературі, що висвітлює питання обсягу фразеології, мають місце два варіанти. Один із них полягає в тому, що фразеологія повинна вивчати не лише звороти-словосполучення, але й звороти-речення. Фразеологічний фонд охоплює всі стійкі сполуки слів, включаючи прислів'я, приказки, крилаті слова та афоризми [2, с. 25]. Існують різні види фразеологізмів, які вживаються в різних стилях мови та мають чітко виражене стильове призначення. Кожен стиль мовлення оперує значним запасом фразеологізмів та використовує їх. Стильове використання фразеологізму залежить насамперед від наявності чи відсутності емоційного забарвлення. Наприклад, у літературі прийнятні образні крилаті вирази, які насичують мову своєю емоційністю, але в діловій мові використання емоційно забарвленого тексту є неприпустимим. Нейтральні (міжстильові) ФО вживаються у всіх стилях мовлення. Емоційно забарвлені фразеологізми використовуються в художньому, розмовному та публіцистичному стилях.

Якщо докладно проаналізувати різні стилі, то відмінність у використанні фразеологічних одиниць за стилістичною приналежністю зумовлена тим, що кожному стилю мови притаманні особливі мовні засоби та способи, які обирає мовець із загальнонародного мовного запасу для того, щоб висловити певний зміст, щоб підсилити емоційно-експресивне забарвлення чи його уникнути. Суть цих відмінностей складають закріпленість або переважне використання того чи іншого стійкого словосполучення в певному мовному стилі та різноманітні експресивні властивості, які з цим використанням пов'язані.

Процес перекладу фразеологізмів вважається одним із найскладніших та суперечливих завдань у теорії та практиці перекладу, цей процес вимагає від перекладача великої відповідальності, уважності, творчих пошуків, знання граматичних особливостей мов, інтелектуальної майстерності та оригінальності авторського стилю. Переклад фразеологізмів набуває великого значення в умовах особливої еміграції та всесвітнього наукового розвитку, який висвітлює національний колорит мови, її рух і науковий прогрес світу. Адекватний і точний переклад фразеологізмів не є достатнім і доречним, слід враховувати авторський стиль, віддзеркалення національного мислення та традицій цієї країни.

Склад мов, кількість етимологічних, граматичних особливостей і фразеологічних одиниць постійно зростає та видозмінюється, тому виникає потреба в нових дослідах складу мов та їхніх одиниць. А. В. Федоров стверджує, що «в період небувалого розширення масштабів перекладацької діяльності — не тільки з новою силою загострився інтерес до неї, а й постала все чіткіше усвідомлювана необхідність науково систематизувати й узагальнити результати величезного практичного досвіду, накопиченого в цій області, як і дані критичної думки письменників і вчених минулого й сучасності» [8, с. 15].

Вибір турецьких ФО як матеріалу для зіставного дослідження зумовлено тим, що територія Туреччини та України розташовано в одному регіоні — Чорноморському — і мають колоритний історичний шлях, який не міг не позначитись у лексиці та психології мислення зазначених народів. Англійська мова — одна з найпоширеніших у світі. Вона залишає відбиток, пов'язаний зі складною історією розвитку і сучасними процесами розвитку науки й техніки, яка кожного року закарбовується в лексиці всіх мов світу.

Більшість лінгвістів, починаючи з античних часів, виокремлює два типи перекладу, які можна зіставити у вказаних мовах:

1. Точний переклад фразеологізмів із повним збереженням їхньої структури. У зв'язку зі збігом законів мислення у всіх народів та існуванням близьких взаємовідносин і уявлень, навіть у мовах, які структурно відрізняються одна від одної, можуть створюватися однакові чи близькі фразеологічні одиниці.

Geç olsunda güç olmasın. — *Краще пізніше, ніж ніколи.* — *Better late than never.*

Dostlarını yakın, düşmanlarını daha yakın tut. — *Тримай друзів близько, а ворогів ще ближче.* — *Keep your friends close and your enemies closer.*

Ağaç yaşken eğilir — *Стару собаку новим трюкам не навчиш.* — *You can't teach an old dog new tricks*

Yazıdan (kaderden) kaçmak olmaz. — *Від долі не втечеш.* — *There is no flying from fate.*

Bugünkü işini yarına bırakma. — *No time like the present. (Don't put off till tomorrow what you can do today.)* — *Не залишай на завтра те, що можна зробити сьогодні.*

Balık baştan kokar. — *Риба гниє з голови.* — *Fish begins to stink at the head.*

Akil akıldan üstündür. — *Одна голова добре, а дві краще.* — *Two heads are better than one.*

Söz gümüşse sükut altın. — *Слово — срібло, а мовчання — золото.* — *Speech is silver, silence is gold.*

Утім, точний переклад не завжди може бути адекватним або еквівалентним. Отже, виникає потреба часткової зміни.

2. З частковою зміною значення чи форми фразеологічних одиниць оригіналу.

Ak koyunun kara kuzusu da olur. — *У сім'ї не без виродка.* — *There's a black sheep in every flock.*

Bir resim, bin söze bedeldir. — *Краще один раз побачити, ніж сто раз почути.* *A picture is worth a thousand words.*

Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir. — *Краще синиця у руках, ніж журавель у небі.* — *A bird in the hand is worth two in the bush.*

Balık kavağa çıkınca. — *Коли рак на горі свисне.* — *When pigs fly.*

Torbada keklik. — *Купити kota у мішку.* — *Buy a pig in a poke.*

3. Можливість перекладу фразеологізмів шляхом підбору оригіналам фразеологізмів їхніх співвідносних аналогів у мові перекладу.

Л. П. Сміт наголошує, що найбільш цікавими є аномалії в мові, які суперечать законам та їх порушують, підкреслюючи, що «аномалії бувають двох родів: із порушенням правил граматики або законів логіки» [7, с. 22]. З цих причин ідіоми пояснити неможливо, отож їх треба лише запам'ятовувати. «Ідіоми — це маленькі іскорки життя і енергії в нашій мові; вони схожі на вітаміни в нашій їжі, які покращують її корисні поживні якості; мова, позбавлена ідіом, — якщо, звичайно, це не компенсується, як, наприклад, у Гібона і Джонсона, іншими якостями, — стає безбарвною, позбавленою смаку і нудною. Краще мова з деяким домішком іноземних ідіом, ніж мова зовсім без них» [7, с. 172].

Cry over spilt milk — не варто засмучуватися через те, що вже не повернути (плакати за збіглим молоком).

You can not judge a book by its cover — буквально: «ви не можете обрати книгу за обкладинкою» — використовують, коли хочуть сказати, що не варто приймати рішення на підставі тільки видимих, зовнішніх факторів.

Cost an arm and a leg — про високу вартість речі (буквальний переклад: коштує руки та ноги). Ідіома допомагає висловити обурення з приводу завищених цін в магазині або в невеликій сувенірній крамничці під час екскурсії.

Break a leg — ні пуху, ні пера. Не дивуйтеся, якщо ви, вирушаючи на співбесіду або іспит, почуєте навздогін підбадьорююче «Break a leg» — друзі зовсім не бажають, щоб ви зламали ногу.

It is a piece of cake — найлегша робота, ніби з'їсти шматок тістечка.

It rains dogs and cats — лє дощ як з відра.

Бути при надії — бути вагітною.

Дати откоша — відмовитися.

Куку в руку — хабар.

Пам'ятатимеш до нових віників — Довго будеш пам'ятати (коли людину провчили).

Пустий як очеретина — обмежений.

Ані пари з вуст — мовчати.

Опалити крила — зазнати невдачі.

Не лїзь поперед батька в пекло — не треба робити те, що тебе не просили, чи занадто поспішати.

Аж очі вбирає — вабить своєю красою.

Çiğirim — буквально: частина, куток моєї печінки (турки так кажуть про дорогу людину).

Battu balık yan gider — буквально: затонула риба пішла шкереберть (найгірше, що могло статися, вже далеко та не повернеться).

Havadan sudan — буквально: з повітря та води (розмовляти ні про що).

Sağlık istersen çok yeme, saygı istersen çok deme — якщо хочеш бути здоровим, не треба їсти багато, якщо хочеш користуватися повагою, не кажи багато.

Baba mirası yanan tüm gibidir — спадщина батька схожа на свічку, яка згорає.

Питання трансформації перекладу вивчалось багатьма лінгвістами в різних мовах. На думку О. Д. Швейцера, термін «трансформація» використовують у перекладознавстві в метафоричному сенсі. Насправді йдеться про відносини між вихідними і кінцевими мовними виразами, про заміну в процесі перекладу однієї форми вираження іншою, яку ми образно називаємо перетворенням або трансформацією. Таким чином, перекладацькі трансформації є, по суті, міжмовних операціями «перевираження» значення [10, с. 79].

Висновки. Вивчаючи фразеологізми різних мов, ми не лише робимо паралелі та створюємо трансформації перекладу, але й збагачуємо власну мову за умови відсутності певних фразеологічних структур в українській мові. Вибір перекладу фразеологічних одиниць на іншу мову враховує своєрідність їхнього лексичного складу, структури і семантики. Виокремлено три типи фразеологізмів за культурними перекладами: 1) з точним перекладом фразеологізмів і повним збереженням їхньої структури; 2) з частковою зміною значення або форми фразеологічних одиниць оригіналу; 3) з повною заміною ключових слів за умови можливої заміни структури шляхом підбору оригіналам семантичних еквівалентів у мові перекладу. Елементом наукової новизни є наведення кількох класифікацій фразеологічних одиниць з указуванням їх лінгвокультурних особливостей.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 2013. 136 с.
2. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології. Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1999. 176 с.
3. Мініахметова Е. Х. Типи фразеологічних варіантів фразеосемантичного поля «Мовленнєва діяльність» у сучасній турецькій мові. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса: Фенікс, 2013. Вип. 1. С. 76–87.
4. Мойсєєнко Л. Фразеологічні одиниці як об'єкт дослідження: німецькі, польські та українські паралелі. *Київські полоністичні студії*: наук. вид. Київ: Видавничий центр КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. Т. 19. С. 521–526.
5. Паньків В. В. Збіг у семантиці фразеологічних емотивів (на матеріалі української, англійської та російської мов). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75156/37-Pankiv.pdf?sequence=1>.
6. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук. Київ: Наукова думка, 2003. 1098 с.
7. Смит Л. П. Фразеология английского языка: пер. с англ. Москва: Учпедгиз, 1959. 208 с.
8. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие. 5-е изд. Санкт-Петербург: Филол. факультет СПбГУ; Москва: Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.
9. Цимбалюк-Скопненко Т. В. Джерела української фразеології крізь призму мови художнього перекладу (зі спостережень над ідіотизмом Миколи Лукаша). *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2011. С. 157–163.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.

References

1. Azhniuk, B. M. (2013), *English phraseology in cultural and ethnic coverage [Anhliiska frazeologia u kulturno-etnichnomu vysvitlenni]*, Naukova dumka, Kyiv, 136 p.
2. Baran, Ya. A., Zymomria, M. I. (1999), *Theoretical foundations of phraseology*, Uzhgorod State University, Uzhgorod, 176 p.
3. Miniakhmetova, E. Kh. (2013), “Types of phraseological variants of phrase-semantic field “Speech activity” in modern Turkish”, *Odessa Linguistic Journal* [“Typy frazeologichnykh variantiv frazeosemantychnoho polia “Movlennieva diialnist” u suchasni turetskii movi”, *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*], Phoenix, Odessa, Issue 1, pp. 76–87.
4. Moiseenko, L. (2012), “Phraseological units as object of study: German, Polish and Ukrainian parallels”, *Kyiv Polonistic Studies: scientific edition* [“Frazеологічні одынытси іак обієкт дослідzhennia: німецькі, польські та українські паралелі”, *Kyivski polonistychni studii*: nauk. vydannia], Publishing house of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vol. 19, pp. 521–526.
5. Pankiv, V. V. *Match of phraseological emotions semantics (based on the Ukrainian, English and Russian languages)* [Zbih u semantytsi frazeologichnykh emotyviv (na materialі ukrayinskoj, anhliiskoi ta rosiiskoi mov)], available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75156/37-Pankiv.pdf?sequence=1> (Date of approach: 15/02/2019).
6. *Dictionary of Phraseologisms of the Ukrainian Language* (2003) [Slovnnyk frazeologizmiv ukrayins'koyi movy], V. M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk, V. V. Diatchuk (eds.), Naukova dumka, Kyiv, 1098 p.
7. Smith, L. P. (1959), *The phraseology of the English language*, trans. from English [Frazеологія англійського язyка, per. s anhli.], Moscow: Uchpedgiz, 1959. 208 p.

8. Fedorov, A. V. (2002), *Fundamentals of General Translation Theory (Linguistic Problems)*: Textbook, 5th ed. [*Osnovy obshchey teorii perevoda (lingvisticheskie problemy)*]: ucheb. posobie, 5-e izd.], Faculty of Philology, St. Petersburg State University, St. Petersburg; Publishing House Philology Three, Moscow, 416 p.

9. Tsybaliuk-Skopnenko, T. V. (2011), "Sources of Ukrainian phraseology through the prism of artistic translation language (based on observations on Mykola Lukash' idiostyle)", *Ukrainian lexicography in the Slavic context: theory, practice, typology* ["Dzherela ukrayins'koi frazeolohii kriz pryzmu movy khudozhnoho perekladu (zi sposterezen nad idiostylem Mykoly Lukasha)"], *Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia*, Institute of Ukrainian Language, NAS of Ukraine, Kyiv, pp. 157–163.

10. Schweitzer, A. D. (1988), *Translation Theory: Status, Problems, Aspects* [*Teoriya perevoda: Status, problemy, aspekty*], Nauka, Moscow, 215 p.

ЧАЕНКОВА Оксана Константиновна,

старший преподаватель кафедры украиноведения Одесской государственной академии строительства и архитектуры; ул. Дидрихсона, 4, г. Одеса, 65029, Украина; тел.: +38 063 9872565; e-mail: oksbird85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

**ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА
(НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО, ТУРЕЦКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)**

Аннотация. Целью данной статьи является описание методики выявления типов фразеологизмов по культурам перевода, имеющимся в задействованных языках, и классификация этих фразеологизмов. *Объектом* изучения служат фразеологизмы украинского, турецкого и английского языков с различными сценариями происхождения и функционирования. *Материал* получен путем сплошной выборки из нескольких фразеологических и толковых словарей. *Предмет* исследования — лингвокультурная типизация и классификация фразеологических единиц по особенностям образования, трактовки и перевода. *Результатом* проведения сопоставительного анализа турецких, английских и украинских соответствий нескольких групп фразеологических единиц стала их классификация по типам. Фразеологизмы рассмотрены также в лингвопрагматическом аспекте как социально, культурно, национально маркированный феномен языковой природы. *Выводы:* выбор перевода фразеологических единиц на другой язык учитывает своеобразие их лексического состава, структуры и семантики. Выделены три типа фразеологизмов по культурам перевода: 1) с точным переводом фразеологизмов и полным сохранением их структуры; 2) с частичным изменением значения или формы фразеологических единиц оригинала; 3) с полной заменой ключевых слов при возможной замене структуры путём подбора семантических эквивалентов переводимых фразеологизмам.

Ключевые слова: фразеологическая единица, идиома, перевод, украинский, английский, турецкий языки, лингвокультурный, сопоставление.

Oksana K. CHAENKOVA,

Senior Lecturer, Department of Ukrainian Studies, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture; 4, Didrikhsona st., Odessa, 65029, Ukraine; tel.: +38 0639872565; e-mail: oksbird85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

**LINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN TRANSLATING PROCESS
(ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, TURKISH, AND ENGLISH LANGUAGES)**

Summary. The *purpose* of this article is to describe the methodology for identifying types of phraseological units by the translation of cultural rhemes available in the languages involved, and the classification of these phraseological units. The *object* of study is Ukrainian, Turkish and English phraseological units with various scenarios of origin and functioning. The *material* was obtained by a continuous selection of several phraseological and explanatory dictionaries. The *subject* of the study is linguocultural typification and classification of phraseological units according to the features of derivation, interpretation and translation. The *result* of a comparative analysis of Turkish, English and Ukrainian correspondences of several phraseological units groups was their classification by types. Phraseologisms are also considered in the linguo-pragmatic aspect as a socially, culturally, nationally marked phenomenon of language nature. *Conclusions:* the choice of translating way of phraseological units into another language takes into account the uniqueness of their lexical composition, structure and semantics. Three types of phraseological units are identified by cultural rhemes translation: 1) with the exact translation of phraseological units and complete preservation of their structure; 2) with a partial change in the meaning or form of phraseological units of the original; 3) with the complete replacement of keywords with possible replacement of the structure by selecting semantic equivalents for translated phraseological units.

Key words: phraseological unit; idiom; translation; Ukrainian, English and Turkish languages & cultural, comparison.

Статтю отримано 25.03.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178521>

УДК [811.581+811.161.1]’367.332/.52

ЧЕНЬ Шаосюн,

кандидат филологических наук, преподаватель факультета русского языка института иностранных языков Хучжоуского университета; Вторая Восточная дорога, 759, г. Хучжоу, 313000, КНР; тел.: +86 186 21792342; e-mail: aljosh@126.com; ORCID ID: 0000-0002-2101-9742

ОБЩЕЕ И РАЗЛИЧНОЕ В ПОРЯДКЕ СЛОВ КИТАЙСКОГО И РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Аннотация. Цель данной статьи — выявить некоторые существенные совпадения и различия порядка слов в русском и китайском простом предложении и определить направления использования установленных особенностей при изучении этих языков. Объект исследования — конструкции простого предложения в русском и китайском языках. Предмет исследования — структурные, семантические и функциональные различия словорасположения в русском и китайском высказывании. Используются методы функционально-синтаксического и лексико-семантического анализа, сопоставительный и описательный методы. В результате проведённого исследования установлено, что русское предложение из трёх слов: субъекта, предиката и объекта, — имеет все шесть возможных форм словорасположения, тогда как его китайский эквивалент — только три. В то же время, и в русском, и в китайском языках основным, экспрессивно нейтральным является модель «субъект — предикат — объект». Выводы заключаются в следующем: изменение порядка следования слов в высказывании тесно связано с фразовым ударением и актуальным членением. Изменение прямого порядка слов обычно указывает на изменение оттенков смысла и подтекст высказанного, если субъект и объект неизменны по сути.

Ключевые слова: простое предложение, порядок слов, вариативность, сопоставление, китайский и русский языки.

Постановка проблемы. Сопоставительная лингвистика — активно развивающееся направление современного языкознания, имеющее набор исследовательских методов и приёмов, предназначенных для поиска универсальных и специфических языковых черт, наиболее оптимальных способов практического изучения иностранных языков и объективной оценки состояния родного языка среди других языков. Известный китайский языковед Гао Минкай (Gao Mingkai) писал о том, что «благодаря сопоставлению мы осознали, какие грамматические категории являются всеобщими для всех языков, а какие — специфическими, и только сопоставление поможет нам отклониться от китаизма и европеизма в лингвистических исследованиях. Занимаясь сопоставлением грамматических конструкций разных языков, мы, тем не менее, углубляем знания о китайском языке» [5, с. 168]. Философское понимание сопоставления сводится к его интерпретации как сравнения одной сущности с другой, за счёт чего обнаруживаются всевозможные отношения между ними. Люй Шусян (Lv Shuxiang) утверждал, что при сопоставлении явлений, представленных в двух языках, могут быть три разных результата: первый — выражение сопоставляемых понятий свидетельствует о совершенно разных принципах их выражения в данных языках; второй — в одном языке данное явление представлено большим количеством форм (граммем), чем в другом; третий — в одном языке определённое понятие имеет формы выражения, а в другом — нет. Каждый сопоставляемый языковой факт способствует нашему познанию сути обоих языков [13, с. 197].

В современном языкознании чрезвычайно актуальным является совершенствование методики преподавания русского и китайского языков как иностранных. Расширение международного сотрудничества в условиях современной глобализации экономического, образовательного, культурного пространства требует доступных и надёжных коммуникативных методик, которые невозможны без компетентного владения коммуникантами иностранными языками и совершенных программ онлайн-перевода.

Знание особенностей порядка слов в предложении имеет важное значение для правильного использования языка и правильного понимания содержания речи. Это один из обязательных аспектов как пользовательского, так и профессионального изучения языков. Благодаря знанию порядка слов в иностранном языке коммуникант, в первую очередь, способен правильно определять грамматические функции слов в предложениях и их коммуникативную структуру. Изучение коммуникативной нагрузки порядка слов в неродственных китайском и русском языках в сопоставительном аспекте помогает глубже познать закономерности организации этих языков, установить их связь с другими языками, совершенствовать программы русско-китайского и китайско-русского компьютерного перевода, развивать методику изучения китайского языка лицами, говорящими по-русски, а русского языка — говорящими по-китайски.

Связь изучаемой проблемы с предыдущими исследованиями. Долгое время, вплоть до середины XX века, лингвисты не уделяли достаточного внимания изучению словоупотребления в ка-

честве категории синтаксиса. То же можно сказать и о сопоставительном аспекте изучения языков. В традиционном синтаксисе исследование словопорядка до середины XX века было ограничено его изучением в словосочетании и простом предложении [4]. В 1950-е годы В. В. Виноградов в академической «Грамматике русского языка» обосновал актуальность словопорядка как средства синтаксической связи наравне со словоформой и служебными словами. Описание порядка главных членов в простых повествовательных предложениях занимает более 30 страниц [8].

Чешский лингвист Вилем Матезиус, который был активным участником Пражского лингвистического кружка, в середине XX века выдвинул теорию актуального членения, которая стала основой изучения коммуникативной структуры речи. Применяя эту теорию к исследованию чешского и английского языков, учёный получил весомые результаты, которые помогли лингвистам всего мира, в том числе русистам, развить новое направление лингвистики — коммуникативную лингвистику.

В связи со становлением этого направления в лингвистике, вопрос о словопорядке приобрёл исключительную важность, в том числе в китайском и русском языках. Авторитетный китайский лингвист Ван Ли (Wang Li) в работе «Теория грамматики китайского языка» («Чжунго юйфа лилунь», 1944–1945) утверждает, что устойчивый словопорядок представляет собой важную особенность китайского языка. Учёный признаёт наличие двух частей в современной грамматике: морфологии и теории образования предложений, то есть синтаксиса. В китайистике теория предложения изучает конструктивные модели предложений и функции слов в них; словопорядок тесно связан с функциями, которые выполняют слова в предложениях, указывая на отношения между компонентами высказываний [1]. Следовательно, основную роль в грамматической системе китайского языка Ван Ли отводит синтаксису. Обычным для китайского языка алгоритмом отнесения слова к той или иной части речи является его синтаксическая позиция в высказывании. В работах 1940-х годов учёный обращает внимание на роль некоторых служебных слов, указывающих на грамматические функции знаменательных слов, и в поисках аргументов того, чтобы, как и в индоевропейских языках, принадлежность слова к части речи можно было определять ещё до его вхождения в конкретное высказывание и указывать в словаре, выдвигает семантические критерии отнесения слов к частям речи: «В китайском языке распределение слов по частям речи основывается почти исключительно на значении» [2]. Описание грамматических функций слов опирается на теорию трех рангов слов О. Есперсена. В работах 1950-х годов Ван Ли, после дискуссии 1953–1954 гг. о частях речи в китайском языке, в которой приняли участие ведущие китайские языковеды, усилил свою концепцию определения частеречной принадлежности слова. В основе морфологической системы китайского языка, по его мнению, лежит дихотомия лексического значения слова и его грамматической функции в предложении. Эту мысль учёный обосновал в работе «К вопросу о наличии частей речи в китайском языке» (1956), положения которой в интерпретации современной научной парадигмы были закреплены в работе Ван Ли «Части речи» (1981) [3]. Важно для китайского языка и то, является ли та или иная грамматическая (синтаксическая) функция регулярной для данного слова. Этой же позиции придерживается абсолютное большинство китаеведов мира [напр.: 9; 14; 17; 18].

В XIX веке в русском языкознании были предприняты первые попытки освещения закономерностей порядка слов на грамматической основе. Впервые этот вопрос рассмотрел И. И. Давыдов. Проблемами словорасположения занимались также А. А. Барсов, М. И. Греч, Ф. И. Буслаев, А. Х. Востоков, К. С. Аксаков, В. П. Сланский. Их подход к освещению порядка слов характеризуется, с одной стороны, чёткой связью с аристотелевской формальной логикой (поэтому направление и называется логико-грамматическим) и, с другой стороны, стремлением, через неё раскрыть специфические, собственно грамматические особенности русского словорасположения [4, с. 142, 189, 201, 307]. В качестве критерия характеристики порядка слов в XX веке на уровне словосочетаний и предложения в русском языке выступает обычность этого порядка как норма употребления. Для характеристики порядка слов используются термины: *прямой порядок* и *обратный порядок* [15, с. 218–222]. В разных отраслях языкознания прямой порядок слов отождествляют с *обычным, нормальным, объективным, нейтральным порядком*, а обратный — с *инверсионным (инверсивным, инвертированным), субъективным, экспрессивным порядком*. Если слово (член предложения) расположено на обычном для него месте по отношению к другому слову (члену предложения), с которым оно непосредственно связано, принято говорить о прямом порядке. Всякое отступление от обычного (прямого) порядка рассматривается как обратный порядок. А. Н. Гвоздев вводит понятия *описательный порядок слов* и *повествовательный порядок слов* [6, с. 171]. Результатом становления коммуникативной лингвистики во 2-й пол. XX в. были раскрыты закономерности порядка слов в русском предложении с актуальным членением высказывания, стилистической и экспрессивной его окраской. Серьёзно начали разрабатываться вопросы вариативности порядка слов в высказывании. Впервые эти идеи были сформулированы И. И. Ковтуновой в 1970-е годы [12; 16, т. 2, с. 190–213 и др.]. Их разработка

получает развитие сегодня. Во многом этому способствует сопоставительное изучение порядка слов в русском и других языках.

Постановка задач. Цель данной статьи — выявить некоторые существенные различия порядка слов в русском и китайском языках и определить направления использования установленных особенностей при изучении этих языков. Объект исследования — конструкции простого предложения в русском и китайском языках. Предмет исследования — структурные, семантические и функциональные различия словорасположения в русском и китайском высказывании. Методы изучения материала и описания результатов: сопоставительный, описательный, методы функционально-синтаксического и лексико-семантического анализа.

Изложение основного материала. Типологическое изучение языков и их классификация по разным признакам — важное направление современной лингвистики. Американский языковед Дж. Гринберг (J. H. Greenberg) в своей работе «Некоторые универсалии грамматики, учитывающие порядок значимых элементов» приводит классификацию типов словопорядков в разных языках, выделяя 6 возможных типов порядка слов в большинстве языков: (1) SOV, (2) SVO, (3) VSO, (4) VOS, (5) OVS, (6) OSV [24].

К русской конструкции с прямым порядком слов (SVO) *Я читаю книгу* имеются следующие варианты инверсивного словопорядка [22]:

1. SOV — *Я книгу читаю.*
2. VSO — *Читаю я книгу.*
3. VOS — *Читаю книгу я.*
4. OVS — *Книгу читаю я.*
5. OSV — *Книгу я читаю.*

В китайском языке аналогичное высказывание имеет два варианта словопорядка: SVO и OSV. Кроме этого, при помощи вспомогательного глагола «*ba*» может быть реализована модель SOV.

Несмотря на наличие многочисленных возможных порядков слов, только от одной до трёх моделей продуктивны и могут употребляться как экспрессивно и стилистически нейтральные.

С точки зрения классификации порядка слов в предложении, русский язык относится к языкам, для которых характерна модель SVO, т. е. нормальный порядок слов в предложении — это «подлежащее + сказуемое + дополнение». Что касается китайского языка, то лингвисты считают, что нормальный порядок слов в китайском языке тоже SVO. Следовательно, китайский и русский язык имеют одинаковый объективный порядок: SVO. Российский востоковед В. М. Солнцев имеет аналогичную точку зрения [18]. Американский востоковед Т. Лайт (T. Light) полагает, что для китайского языка типична модель SVO [10]. Китайский лингвист Зен Консун (Zeng Congsun) в работе «Типология языков и споры по вопросам SVO и SOV в китайском языке» утверждает, что модель SVO в китайском языке имеет последовательность и стабильность, этот вывод поддерживается статистическими данными. Зен Консун привёл их по материалам классической пьесы «Гроза» китайского драматурга Цао Юй (曹禺 / Cao Yu): модель SVO составляет 66,6 % от общего числа предложений [11].

В китайском языке OV — это вариант модели SVO. Он встречается в предложениях со вспомогательными глаголами «*ba*» или «*bei*» (эти два вспомогательных глагола служат для образования предложений с действительным или страдательным залогом) [7]. Например: *Wo ba ta ying le* (Я его победил); *Ta bei wo ying le* (Он был побежден мной). Предложения с «*ba*» или «*bei*» частотны в речевой деятельности, но в числе предложений с глагольным сказуемым они не преобладают. Кроме того, эти предложения могут представлять собой OV-фразеологизмы. В этом случае они не являются вариантами SVO.

И в русском, и в китайском языках имеются бытийные предложения, в которых основной порядок слов — «детерминант + бытийный глагол + подлежащее», например:

1. *Jia li lai le ke ren.* — *К нам пришли гости.*
2. *Cheng wai you tiao he.* — *За городом есть река.*

Прямой порядок является обычным, традиционным для языка. Он, как правило, не сопровождается дополнительной нагрузкой, которая могла бы передавать субъективное отношение говорящего. Инверсия связана с экспрессивным словопорядком, с актуализацией рематической, новой информации. Ср.: *Маша у*мница.* и *У*мница Маша!* В нейтральном случае прямой порядок такой: «подлежащее + (вспомогательный глагол) + именное сказуемое»; в экспрессивно окрашенном *умница* перемещается в препозицию, находится перед подлежащим. Говорящий актуализирует свойство субъекта.

Известно, что слова в русском языке имеют универсальные изменения формы благодаря наличию флексии у большинства знаменательных частей речи, а посредством окончаний выражаются разные грамматические отношения между словами. В китайском языке из-за отсутствия форм словоизменения порядок слов выполняет исключительно важную функцию в синтаксической связи членов предложения. В русском же языке, в отличие от китайского, порядок слов в процессе функционирования при выражении грамматических отношений вариативен. Срав-

ним: *Jianguo ai shang le Masha* (Зянгуо полюбил Машу). — *Masha ai shang le Jianguo* (Маша полюбила Зянгуо). Вследствие изменения порядка слов соотношение между субъектом и объектом тоже изменилось, логический смысл в двух предложениях стал разным. В китайском языке модель построения предложения «субъект + предикат + объект» (S-V-O) нельзя трансформировать в O-V-S (хотя иногда можно SOV, OSV). В русском же языке, кроме SVO (*Пётр полюбил Машу*), имеются также модели VSO (*Полюбил Пётр Машу*), VOS (*Полюбил Машу Пётр*), SOV (*Пётр Машу полюбил*), OVS (*Машу полюбил Пётр*), OSV (*Машу Пётр полюбил*). Благодаря флективной морфологической природе русского языка и изменениям форм слов синтаксический статус субъекта и объекта сохраняются, несмотря на их перестановку в высказываниях. Разумеется, каждый вариант словорасположения различается оттенками коммуникативной нагрузки. Варианты с непрямым порядком слов имеют свой подтекст, который достаточен для выражения определённых мыслей без слов. Так, при прямом порядке слов (SVO) предполагается, прежде всего, экспрессивная и стилистическая нейтральность высказывания при теме (известном) — *Пётр полюбил* — и реме (новом) — *Машу*. При этом предполагаемый подтекст таков: **Пётр полюбил Машу, а не кого-то другого*. Однако такое понимание высказывания предполагает фразовое ударение только на слове, обозначающем объект (*Пётр полюбил Ма́шу*). При этом же порядке слов фразовое ударение может быть иным. В этом случае высказывание приобретает экспрессивный характер, а рема перемещается с обычной для себя позиции: в препозицию (*Пё́тр полюбил Машу* = **Машу полюбил Пётр, а не кто-то другой*) либо интерпозицию (*Пётр Машу полюби́л, а не поступил с ней по-другому*). В наших интерпретациях мы изменили порядок следования слов, поставив рему в постпозицию.

Сопоставим ещё примеры с разным порядком слов, но постпозитивной ремой: *Я читаю кни́гу* (а не что-то другое); *Я книгу чита́ю* = *Книгу я чита́ю* (а не делаю с ней что-то другое); *Книгу читаю я́* (а не кто-то другой). В китайском языке наблюдаем аналогичную ситуацию: *Jianguo ai shang le Masha* (Зянгуо полюбил Машу) и *Masha Jianguo ai shang le* (Машу Зянгуо полюбил). Порядок слов указывает на иное значение, но при этом субъект и объект мыслятся одинаково.

Wo yao zhe shuang xie zi (Я хочу эти туфли); *Zhe shuang xie zi wo yao* (Эти туфли я хочу). Однако ни в коем случае не может быть **Zhe shuang xie zi yao wo*, так как здесь субъект приобретает позицию объекта, а объект — позицию субъекта. В переводе это значит: **Эти туфли хотят меня*.

В русском предложении порядок слов иногда тоже бывает фиксированным: когда, например, формы слов не могут отражать синтаксического соотношения между субъектом и объектом. Сравните: *Мать любит дочь* и *Дочь любит мать*; *Опубликован ответ Венгрии Румынии* и *Опубликован ответ Румынии Венгрии*. Здесь порядок слов — единственное средство синтаксической связи. Таких примеров в русском немало, однако они встречаются гораздо реже, чем в китайском языке.

Выводы. Таким образом, исходя из формально-грамматической концепции, русский язык в качестве синтетического языка имеет богатую систему словоизменения, которая, наряду с порядком слов, выполняет исключительно важную роль в построении предложений. Однако в русском языке порядок слов в роли синтаксического средства представляет собой лишь «запасное» средство, тогда как в китайском языке, корневом, из-за отсутствия системы словоизменения словопорядок, наряду с другими синтаксическими средствами, занимает господствующее место при формировании высказываний.

По общепринятому мнению, порядок слов в китайских высказываниях строго фиксирован, а в русском — свободный. Однако наши наблюдения свидетельствуют об относительности этого утверждения. В мире нет языка, в котором порядок слов в предложении был бы абсолютно фиксированным или абсолютно свободным. По нашему мнению, изменение порядка следования слов в высказывании тесно связано с фразовым ударением и актуальным членением. Таким образом, изменение прямого порядка слов обычно указывает на изменение оттенков смысла и подтекст высказанного, если субъект и объект неизменны по сути.

Литература

1. Ван Ли (王力 / Wang Li). Теория грамматики китайского языка (Чжунго юйфа лилунь): в 2 т. Шанхай: Хайян шудян, 1944–1945 [на китайском языке].
2. Ван Ли (王力 / Wang Li). Основы китайской грамматики (Чжунго юйфа ганъяо). Шанхай: Хайян шудян, 1946 [на китайском языке].
3. Ван Ли (王力 / Wang Li). Части речи (Цы лэй). *Лекции по современному китайскому языку (Сяньдай ханьюй цзяньцзо)*. Пекин, 1983. С. 106–119 [на китайском языке].
4. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова). Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1958. 400 с.
5. Гао Минкай (高名凯 / Gao Mingkai). Теория китайской грамматики (Ханью Юфалунь). Пекин: Изд-во Шанг у, 1986 [на китайском языке].
6. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык: в 2 т. 3-е изд. Москва: Просвещение, 1968. Т. 2. Синтаксис. 344 с.

7. Горелов В. И. Теоретическая грамматика китайского языка. Москва: Просвещение, 1989. 318 с.
8. Грамматика русского языка: в 2 т. Т. 2, ч. 1. Синтаксис. Словосочетание. Предложение / ред.: В. В. Виноградов, Е. С. Истрина. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. 702 с.
9. Драгунов А. А. Исследования по грамматике современного китайского языка. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1952. 231 с.
10. Изучение сопоставления русского и китайского языка / ред. Zhang Huisen. Шанхай: Образование на иностранных языках, 2004 [на китайском языке].
11. Китайское языкознание: материалы IX Междунар. конф. / ред. В. М. Солнцев. Москва: Ин-т востоковедения РАН, 1998. 220 с.
12. Ковтунова И. И. Современный русский язык: порядок слов и актуальное членение. Москва: Просвещение, 1976. 240 с.
13. Люй Шусян (吕叔湘 / Lv Shuxiang). Сборник статей по языкознанию. Пекин: Шанг у, 1983 [на китайском языке].
14. Люй Шусян (吕叔湘 / Lv Shuxiang). Очерки по китайской грамматике. Пекин: Шанг у, 1979 [на китайском языке].
15. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва: Азбуковник, 2001. 626 с.
16. Русская грамматика: в 2 т. / ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука, 1980.
17. Солнцев В. М. Введение в теорию изолирующих языков (в связи с общими особенностями человеческого языка). Москва: Восточная лит., 1995. 353 с.
18. Солнцев В. М. Очерки по современному китайскому языку. Москва: ИМО, 1957. 207 с.
19. Степанов Е. Н., Гукова Л. Н. Рецензия: В. Н. Абашина. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения: монография. Львов, 2006. 344 с. Мова. Одеса: Астропринт, 2009. № 14. С. 239–244.
20. Степанов Е. Н., Фудим Т. А. Дипломатический текст как источник культурной информации о едином расчётном эквиваленте в российско-китайских экономических отношениях. *Традиционная духовная культура восточнославянских и китайского народов*: сб. науч. тр. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2017. С. 170–173.
21. Чжан Хуэйсень (张会森 / Zhang Huisen). Функциональная грамматика русского языка. Пекин: Высшее образование, 1991.
22. Чжан Хуэйсень (张会森 / Zhang Huisen). Новейшая грамматика русского языка. Пекин: Высшее образование, 2000.
23. Чжан Хуэйсень (张会森 / Zhang Huisen). Изменение и развитие современного русского языка. Пекин: Народное образование, 1984.
24. Greenberg J. H. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. *Universals of grammar*. 2nd ed. Cambridge, Mass: MIT Press, 1966. P. 73–113.

References

1. Wang Li (1944–1945), *Chinese Language Grammar Theory*: in 2 vol. [*Zhongguo Yufa Lilun*: 2 juan], Haiyang Shudyuan, Shanghai.
2. Wang Li (1946), *Fundamentals of Chinese Grammar* [*Zhongguo Yufa Gangyao*], Haiyang Shudyuan, Shanghai.
3. Wang Li (1983), “Parts of speech”, *Lectures on the modern Chinese language* [“Tse Lei”, *Xiandai hanyu jiangju*], Beijing, pp. 106–119.
4. Vinogradov, V. V. (1958), *From the history of the study of Russian syntax (from Lomonosov to Potebnya and Fortunatov)*, Moscow Univ. Publ. House, 400 p.
5. Gao Mingkai (1986), *Theory of Chinese Grammar* [*Hanyu Yufalun*], Shang wu Publishing House, Beijing.
6. Gvozdev, A. N. (1968), *Modern Russian literary language*: in 2 vol., 3rd ed. [*Sovremennyy russkiy literaturnyy yazyk*: v 2 t., 3-e izd.], Prosveshchenye, Moscow, vol. 2, Syntax, 344 p.
7. Gorelov, V. I. (1989), *Theoretical grammar of the Chinese language* [*Teoreticheskaya grammatika kitayskogo yazyka*], Prosveshchenye, Moscow, 318 p.
8. *Grammar of the Russian language*: in 2 vols. (1960) [*Grammatika russkogo yazyka*: v 2 t.], eds. V. V. Vinogradov, E. S. Istrina, Publ. House of the USSR Academy of Sciences, Moscow, vol. 2, part 1, 702 p.
9. Dragunov, A. A. (1952), *Research on the grammar of the modern Chinese language* [*Issledovaniya po grammatike sovremennogo kitayskogo yazyka*], Publ. House of the USSR Acad. of Sciences, Moscow, Leningrad, 231 p.
10. *The comparison studies of the Russian and Chinese languages* (2004) [*É hanyü yán bǐjiào yánjiū*], ed. Zhang Huisen, Wàiyü jiàoyù, Shanghai.
11. *Chinese linguistics*: Proceedings of the 9th International Conf. (1998) [*Kitayskoye yazykoznanie: materialy IX Mezhdunar. konf.*], ed. V. M. Solntsev, Institute of Oriental Studies, Russian Academy of Sciences, Moscow, 220 p.
12. Kovtunova, I. I. (1976), *Modern Russian language: Word order and actual division* [*Sovremennyy russkiy yazyk: Poryadok slov i aktual'noye chleneniye*], Prosveshchenye, Moscow, 240 p.
13. Lv Shuxiang (1983), *Collection of articles on linguistics* [Guānyú yǔyán xué de wénzhāng jí], Shang wu, Beijing.
14. Lv Shuxiang (1979), *Essays on Chinese grammar* [*Hànyü yǔfǎ lùnwén jí*], Shang wu, Beijing.
15. Rosenthal, D. E., Telenkova, M. A. (2001), *Dictionary of linguistic terms* [*Slovar'-spravochnik lingvisticheskikh terminov*], Azbukovnik, Moscow, 626 p.
16. *Russian grammar*: in 2 vols (1980) [*Russkaya grammatika*: v 2 t.], ed. N. Yu. Shvedova, Nauka, Moscow.
17. Solntsev, V. M. (1995), *Introduction to the theory of isolating languages (in connection with the general features of human language)* [*Vvedeniye v teoriyu izoliruyushchikh yazykov (v svyazi s obshchimi osobennostyami chelovecheskogo yazyka)*], Oriental literature, Moscow, 353 p.
18. Solntsev, V. M. (1957), *Essays on the modern Chinese language* [*Ocherki po sovremennomu kitayskomu yazyku*], IMO, Moscow, 207 p.

19. Stepanov, Ie. N., Gukova, L. N. (2009), Review “V. N. Abashina. Issues of communicative-pragmatic description of a complex sentence in Russian: aspect of actual division: a monograph. Lviv, 2006. 344 s.” *Mova / Language* [Retsenziya “V. N. Abashina. Voprosy kommunikativno-pragmaticheskogo opisaniya slozhnogo predlozheniya v russkom yazyke: aspekt aktual'nogo chleneniya: monografiya. L'vov, 2006. 344 s., *Mova*], Astroprint, Odessa, No. 4, pp. 239–244.

20. Stepanov, Ie. N., Fudim, T. A. (2017), “Diplomatic text as a source of cultural information about a single settlement equivalent in Russian-Chinese economic relations”, *The traditional spiritual culture of the East Slavic and Chinese peoples: Collection of research articles* [“Diplomaticheskiiy tekst kak istochnik kul'turnoy informatsii o yedinom raschotnom ekvivalente v rossiysko-kitayskikh ekonomicheskikh otnosheniyakh”, *Traditsionnaya dukhovnaya kul'tura vostochnoslavjanskikh i kitayskogo narodov: sb. nauch. tr.*], Francisk Skorina Gomel State University, Gomel, pp. 170–173.

21. Zhang Huisen (1991), *Functional grammar of the Russian language* [*Funktsional'naya grammatika russkogo yazyka*], Higher Education, Beijing.

22. Zhang Huisen (2000), *The latest grammar of the Russian language* [*Noveyshaya grammatika russkogo yazyka*], Higher Education, Beijing.

23. Zhang Huisen (1984), *Change and development of the modern Russian language* [*Izmeneniye i razvitiye sovremennoy russkogo yazyka*], Public Education, Beijing.

24. Greenberg, J. H. (1966), “Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements”, *Universals of grammar*, 2nd ed., MIT Press, Cambridge, Mass, pp. 73–113.

ЧЕНЬ Шаосюн,

кандидат філологічних наук, викладач факультету російської мови інституту іноземних мов Хучжоуського університету; Друга Східна дорога, 759, м. Хучжоу, 313000, КНР;
тел.: +86 186 21792342; e-mail: aljosh@126.com; ORCID ID: 0000-0002-2101-9742

СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В ПОРЯДКУ СЛІВ КИТАЙСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО РЕЧЕННЯ

Анотація. Мета цієї статті — виявити деякі сутнісні збіги й відмінності порядку слів у російському та китайському простому реченні та визначити способи використання виокремлених особливостей під час вивчення цих мов. **Об'єкт** дослідження — конструкції простого речення в російській і китайській мовах. **Предмет** дослідження — структурні, семантичні та функційні відмінності порядку слів у російському та китайському висловлюванні. Використано *методи* функційно-синтаксичного та лексико-семантичного аналізу, порівняльний та описовий методи. У *результаті* проведеного дослідження встановлено, що російське речення з трьох слів: суб'єкта, предиката й об'єкта, — має всі шість можливих форм розташування слів, а його китайський еквівалент — тільки три. У той же час, у російській і в китайській мовах основною, експресивно нейтральною є модель «суб'єкт — предикат — об'єкт». **Висновки** полягають у наступному: зміна порядку розташування слів у висловленні корелює з фразовим наголосом і актуальним членуванням. Зміна прямого порядку слів зазвичай вказує на зміну відтінків значення та підтекстів висловленого, якщо суб'єкт і об'єкт незмінні по суті.

Ключові слова: просте речення, порядок слів, варіативність, зіставлення, китайська та російська мови.

CHEN Shaoxiong,

Candidate of Philological Sciences, Lecturer, Russian Language Department, Institute of Foreign Languages, Huzhou University; 759, East Second Road, Huzhou, 313000, China;
phone: +86 186 21792342; e-mail: aljosh@126.com; ORCID ID: 0000-0002-2101-9742

COMMON AND VARIOUS IN THE WORD-ORDER OF CHINESE AND RUSSIAN SENTENCES

Summary. The *purpose* of this article is to identify some essential coincidences and differences in word order in the Russian and Chinese simple sentences and determine how to use the established features in the study of these languages. The *object* of this research are simple sentence models in Russian and Chinese. The *subject* of the study is the structural, semantic and functional differences of the vocabulary in Russian and Chinese utterances. The *methods* of functional syntactic and lexical-semantic analysis, comparative and descriptive methods are used. As a result of the study, it was found that the Russian sentence of three words: subject, predicate and object, has all six possible variants of the word order, while its Chinese equivalent has only three variants. At the same time, in both Russian and Chinese, the main, namely expressively neutral model is “subject — predicate — object”. The *conclusions* are that the change of words order in utterance is closely related to phrasal stress and actual division. Every change in direct words order usually indicates a change in the shades of meaning and the subtext of what is expressed, if the subject and object are unchanged in essence.

Key words: simple sentence, word-order, variability, contrast, the Chinese and the Russian languages.

Статтю отримано 31.03.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178511>

УДК 811.161.1'373.612'367.623

ШАНДЫБА Елена Васильевна,

кандидат педагогических наук, г. Харьков, Украина;
тел.: +380990450745, e-mail: ev25@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0036-8337

АВДЕЕНКО Юлия Игоревна,

преподаватель Харьковского национального автомобильно-дорожного университета; ул. Ярослава Мудрого, 25,
г. Харьков, 61002, Украина;
тел.: +380953077843, e-mail: avsha07@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2370-920X

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВАРИАНТЫ СЛОЖНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ С ДВУМЯ РАВНОПРАВНЫМИ ОСНОВАМИ

Аннотация. *Актуальность* предпринятого исследования словообразовательных вариантов сложных прилагательных с двумя равноправными основами обусловлена отсутствием единства ортологических взглядов на дифференциацию рассматриваемых вариантов. *Объектом* изучения являются русские сложные паронимы-прилагательные с двумя равноправными основами, которые различаются служебными словообразовательными морфемами. *Предмет* исследования — причины дифференциации таких словообразовательных вариантов. *Материал* исследования был выбран из текстов национального корпуса русского языка. *Результатом* данной статьи является выявление альтернативного критерия определения условий употребления вариантов сложных прилагательных с двумя равноправными основами (*англо-/английско- и американо-/американско-*) в значении национально-территориальной принадлежности в современном русском языке на материале контекстов национального корпуса русского языка. **Выводы:** бессуффиксальные (усечённые) основы *англо-* и *американо-* в составе сложных прилагательных с двумя равноправными основами имеют значение первичной относительности, а суффиксальные (неусечённые) основы *английско-* и *американско-* — вторичной относительности.

Ключевые слова: словообразовательные варианты, сложные прилагательные, первичная и вторичная относительность.

При наличии условий членимости основ, связь между входящими в их состав элементами (морфемами) не всегда одинакова. В рамках членимости различаются основы: оформленные и неформированные, а также две и больше мотивирующие основы [6, с. 14; 8, с. 15].

Прилагательные с сочинительным отношением основ обозначают признак, являющийся суммой признаков, названных составляющими основами (двумя и более). Основа прилагательного в предшествующем компоненте может выступать в усечённом виде: *англо-русский, медико-биологический* [5, с. 99].

Б. З. Букчина и Л. П. Калакуцкая в словаре 1985 г. излагают следующее правило: «Пишутся через дефис сложные имена прилагательные, образованные из двух и более основ, имеющие в этих основах суффиксы прилагательных (или причастий), например: *северно-русский, южно-американский, центрально-африканский*» [1, с. 26]. По результатам сравнения Е. В. Кауновой орфографических норм орфографического словаря 1998 г. со словарём 1956 г., наблюдается следующее: «Отменяется правило, в соответствии с которым слитное или дефисное написание прилагательных с первыми частями *восточно-, западно-, северно-, южно-, центрально-* зависит от того, являются ли эти прилагательные нарицательными или собственными именами, «входящими в состав географических собственных имён». Эта группа слов пишется через дефис (*западно-европейское искусство*). Разграничение географических имён нарицательных — это проблема прописной и строчной буквы, но никак не слитно-дефисного написания» [4, с. 30].

Подобные процессы сложения основ наблюдаются и с заимствованными словами. Активное образование лексических инноваций посредством сложения основ, междусловного и внутрисловного наложения. Выделяют следующие функционально-деривационные модели образования сложных слов с заимствованными основами: «усечённая заимствованная основа / заимствованная основа + заимствованная основа»; «заимствованная основа + соединительная гласная -О- + заимствованная основа»; «заимствованная основа + (заимствованная основа + исконный суффикс)» [3, с. 164].

В сложениях с основами относительных субстантивных прилагательных, где опорным компонентом является суффиксальное прилагательное, предшествующая основа может быть как суффиксальной, так и бессуффиксальной: *сербохорватский* и *сербскохорватский, авиационно-химический* и *авиационно-химический*. Предшествующая основа сложного прилагательного либо включает, либо не включает суффикс перед интерфиксом -О-. К этому типу вариантов Л. П. Катлинская относит варианты с наличием-отсутствием не только относительного суффикса -ск- (например, *японо-российский* — *японско-российский, венгеро-румынский* — *венгерско-румынский*),

но и других суффиксов (ср. *авиахимический* — *авиационнохимический*, *лиро-эпический* — *лирико-эпический*) [2, с. 303; 9, с. 65–66].

Такой тип высокопродуктивен. Особенно широко распространены такие сложные прилагательные в языке газет, где отчётливо проявляется тенденция к предпочтительному употреблению в качестве предшествующей основы усечённых основ существительных: *англо-русский*, *афро-азиатский*, *венгеро-советский*, *индоевропейский* и т. п. Среди подобных прилагательных много таких, предшествующая основа которых — усечённая основа прилагательного, не варьирующая в употреблении с усечённой основой существительного: *сирийско-ливанский*, *чехословацко-американский* и др. [2, с. 304].

Бессуффиксальные варианты предшествующих основ в сложных прилагательных являются предпочтительными при описании отношений между странами, континентами, их частями или жителями. По своему грамматическому значению эти варианты сопоставимы с относительными прилагательными, и потому вариантами их написания могут быть синтаксические конструкции с родительным падежом мотивирующих существительных. Например, *американо-английские отношения* — это отношения Америки и Англии. То есть суть семантики относительности предшествующей основы (*американо-*) заключается в принадлежности, отношении к тому, что обозначено мотивирующим существительным. Суффиксальные варианты связаны с переносными — качественными — значениями прилагательных и не могут толковаться синтаксическими конструкциями с мотивирующими существительными в форме родительного падежа. Например, *американско-английские культурные отношения* — это культурные отношения, похожие на культурные отношения Америки и Англии, то есть тип таких отношений, которые уже существуют между Америкой и Англией. Такие и возможные другие структурные критерии выбора варианта предшествующих основ не являются универсальными [9, с. 66].

Исследуемые прилагательные часто употребляются в официально-деловой сфере. Такими прилагательными обозначаются страны-участники соглашения, и указывается количество сторон, заключающих договор. Обычно их две: *русско-белорусский договор*, *франко-турецкий договор*; или три: *белорусско-ирландско-польское соглашение*; реже — больше: *японо-германо-франко-российское соглашение*, *польско-украинско-белорусско-российское соглашение*. В экономических соглашениях — прилагательные с неусечённой первой основой: *украинско-российский газовый контракт*, *кыргызско-казахстанский экономический договор*, *казахстанско-узбекские торговые соглашения* [11, с. 108]. Таким образом, сложные прилагательные со значением национально-территориальной принадлежности представляют собой множество слов со специфической структурой, которые функционируют в определённых сферах общественной деятельности (в основном, в общественно-политической, производственно-экономической) [10, с. 279].

Все примеры контекстов приведены из Национального корпуса русского языка [7]. Варианты с *англо-* обозначают отношение к стране и её гражданам. Такую относительность можно назвать первичной, поскольку для неё характерно прямое отношение к стране и её гражданам. Например: (1) *...Англо-Российская армия идёт к Амстердаму* [Н. М. Карамзин. Политика (1802). *Вестник Европы* (2002)]. Толкование выделенного сочетания: 'армия Англии и России' (для краткости граждан стран в толкованиях не упоминаем). (2) *Султана поддерживала в этом случае англо-австрийская дипломатия* [Д. И. Иловайский. Краткие очерки русской истории (1860)]. Толкование выделенного сочетания: 'дипломатия Англии и Австрии'.

Варианты с *английско-* обозначают отношение к сущности, которая, в свою очередь, характеризуется отношением к стране и её гражданам, в том числе через язык (особое мнение будет выражено в отношении сочетаний вариантов этого типа со словом *словарь*). Такую относительность можно назвать вторичной, поскольку для неё характерно опосредованное отношение к традициям страны и её граждан. Например: (1) *Демократия не должна отпугивать консерваторов, ибо речь идёт не об англо-французских формах её, а о прусской* [А. М. Деборин. Гибель Европы или торжество империализма? Под знаменем марксизма (1923)]. Толкование выделенного сочетания: 'такие формы демократии, которые бывают в Англии и Франции'. (2) — *Дчани. Как-то на англо-грузинский лад. Эта «Дчани» её любимица* [А. И. Пантелеев. Наша Маша (1966)]. Толкование выделенного сочетания: 'лад, который бывает в Англии и Грузии, то есть необычное звуко сочетание, которое характерно для английского и грузинского языков'. (3) *Мамаша, с участка вернувшись, ни в какую верить не хотела: «Волынка, говорит, русский народный инструмент, а «Отелло» — англо-негритянская трагедия!»* [М. Вишневецкая. Вышел месяц из тумана (1997)]. Толкование выделенного сочетания: 'трагедия, которая бывает в Англии и в негритянских странах'.

Семантический критерий различения словообразовательных вариантов сложных прилагательных с двумя равноправными основами основывается на различении первичной и вторичной относительности таких вариантов. Исследование строится на констатации логической вариантности основ сложных прилагательных *англо-* — *английско-* и *американо-* — *американско-*. При изучении примеров Национального корпуса русского языка выяснилось, что варианты сложных прилагательных с усечёнными основами (*англо-*, *американо-*) встречаются значительно чаще,

чем варианты с неусечёнными основами (*английско-, американско-*). Варианты сложных прилагательных с усечённой основой обладают первичной относительностью (они выражают отношение непосредственно к самой стране или её гражданам: *англо-японский союз* — союз Англии и Японии; *американо-корейские переговоры* — переговоры Америки и Кореи), а прилагательные с неусечённой основой — вторичной относительностью (они выражают отношение к стране или её гражданам посредством чего-нибудь, некоего предмета или явления, им присущего: *американско-канадский стиль игры (в хоккей)* — стиль игры, который традиционен в хоккее Америки и Канады).

В то же время, между парами *англо-* — *английско-* и *американо-* — *американско-* существуют свои различия, обусловленные их семантической спецификой. Так, варианты с основой *англо-* имеют временное, историческое значение, а у вариантов с основой *американо-* прошлое, традиционное отсутствует.

В случае с основой *англо-* (реже *английско-*) выделяется отдельная подгруппа примеров с существительным *словарь*, чего не наблюдается в случае с *американо-* (*американско-*), так как американского языка не существует.

Ещё одно различие наблюдается в количестве исключений из зафиксированного в работе алгоритма «суффиксальная (неусечённая) основа — вторичная относительность»: примеры с основой *американско-* в значении первичной относительности примерно вдвое превышают примеры с основой *английско-* в том же значении, что может объясняться влиянием частотного употребления прилагательного *американский*.

Возможно, в будущем, причём не обязательно отдалённом, станет нормативной характерная для качественности интенсификация: *Очень уж американско-российское усыновление наблюдается в данном случае*. Возможно, вторичность относительности прилагательных с суффиксальной (неусечённой) первой основой и есть шаг к их качественности. Но сегодня говорить об утверждении качественности таких прилагательных преждевременно.

Литература

1. Букчина Б. З., Калакуцкая Л. П. Слитно или раздельно? (опыт словаря-справочника). 5-е изд., испр. Москва: Русский язык, 1985. 875 с.
2. Граудина Л. К., Ицкович В. А., Катлинская Л. П. Грамматическая правильность русской речи: опыт частотно-стилистического словаря вариантов. Москва: Наука, 1976. 455 с.
3. Кадырова Л. Д. Словообразовательный потенциал неозаимствований в современном русском языке. *Мова*. Одеса: Астропринт, 2014. № 21. С. 160–165.
4. Каунова Е. В. Слитно, раздельно или через дефис? (Сложные прилагательные в лексикографических изданиях). *Грани познания*. Волгоград: Волгоградский гос. социально-педагогич. ун-т, 2009. № 1 (2). С. 30–34.
5. Ковтунова И. И., Белоусов В. Н., Кручинина И. Н. и др. Краткая русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой, В. В. Лопатина. Москва: Русский язык, 1989. 639 с.
6. Лопатин В. В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования. Москва: Наука, 1973. 152 с.
7. Национальный корпус русского языка. URL: <http://www.ruscorpora.ru>.
8. Немченко В. Н. Словообразовательная структура имён прилагательных в современном русском языке: спецкурс. Горький: Изд-во Горьк. ун-та, 1973. 140 с.
9. Попов С. Л. Словообразовательные варианты сложных русских прилагательных с двумя равноправными основами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків, 2011. Вип. 61, № 936. С. 65–69.
10. Суйма И. П. Сложные прилагательные со значением национально-территориальной принадлежности с редуцированными и нередуцированными компонентами. *Вісник Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Серія «Мовознавство»*. Днепропетровск, 2013. Вип. 19, т. 1. С. 274–280.
11. Суйма И. П. Сложные прилагательные со значением национально-территориальной принадлежности в официально-деловых текстах. *Філологічні трактати*. Суми: Сумський державний ун-т, 2013. Т. 5, № 1. С. 107–111.

References

1. Bukchina, B. Z., Kalakutskaya, L. P. (1985), *Together or separately? (Experience dictionary reference)*, 5th ed., rev. [*Slitno ili razdel'no? (opyt slovarya-spravochnika)*, 5-e izd., ispr.], Russkiy yazyk, Moscow. 875 p.
2. Graudina, L. K., Itskovich, V. A., Katlinskaya, L. P. (1976), *Grammatical correctness of Russian speech, Experience of a frequency-stylistic dictionary of options [Grammaticheskaya pravil'nost' russkoy rechi: opyt chastotno-stilisticheskogo slovarya variantov]*, Nauka, Moscow, 455 p.
3. Kadyrova, L. D. (2014), "The word-formation potential of borrowing in modern Russian language", *Mova / Language* ["Slovoobrazovatel'nyy potentsial neozaimstvovaniy v sovremennom russkom yazyke", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astroprint, Odessa, No. 21, pp. 160–165.
4. Kaunova, E. V. (2009), "Together, separately or hyphenated? (Complex adjectives in lexicographical publications)", *The verge of knowledge* ["Slitno, razdel'no ili cherez defis? (Slozhnyye prilagatel'nyye v leksikograficheskikh izdaniyakh)", *Grani poznaniya*], Volgograd State Socio-Pedagogical University, Volgograd, No. 1 (2), pp. 30–34.
5. Kovtunova, I. I., Belousov, V. N., Kruchinina, I. N. and others (1989), *Brief Russian grammar [Kratkaya russkaya grammatika]*, Russkiy yazyk, Moscow, 639 p.
6. Lopatin, V. V. (1973), *Birth of a word: Neologisms and occasional formations [Rozhdeniye slova: Neologizmy i okkazional'nyye obrazovaniya]*, Nauka, Moscow, 152 p.

7. *The national corps of the Russian language*, available at: <http://www.ruscorpora.ru> (date of the application: 15/01/2019).

8. Nemchenko, V. N. (1973), *The word-forming structure of adjectives in modern Russian: a special course [Slovoobrazovatel'naya struktura imon prilagatel'nykh v sovremennom russkom yazyke: spetskurs]*, Gorky State University Press, Gorky, 140 p.

9. Popov, S. L. (2011), "Derivative variants of complex Russian adjectives with two equal foundations", *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series: Philology* ["Slovoobrazovatel'nye varianty slozhnykh russkikh prilagatel'nykh s dvumya ravnopravnymi osnovami"], *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina, Seriya: Filolohiya*, Kharkov, Issue 61, No. 936, pp. 65–69.

10. Suima, I. P. (2013), "Complicated adjectives with the value of national-territorial affiliation with reduced and non-reduced components", *Bulletin of the Oles Honchar Dnipropetrovsk University, Series: Linguistics* ["Slozhnye prilagatel'nye so znacheniem natsional'no-territorial'noy prynadlezhnosti s redutsirovannymi i neredutsirovannymi komponentami"], *Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu imeni Olesia Honchara, Seriya: Movoznavstvo*, Dnipropetrovsk, Issue 19, part 1, pp. 274–280.

11. Suima, I. P. (2013), "Complicated adjectives with the meaning of national-territorial affiliation in official business texts", *Philological treatises* ["Slozhnyye prilagatel'nyye so znacheniyem natsional'no-territorial'noy prynadlezhnosti v ofitsial'no-delovykh tekstakh"], *Filolohichni traktaty*, Sumy State University, Sumy, vol. 5, No. 1, pp. 107–111.

ШАНДИБА Олена Василівна,

кандидат педагогічних наук, м. Харків, Україна;

тел.: +38 099 0450745; e-mail: ev25@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0036-8337

АВДЄЄНКО Юлія Ігорівна,

викладач Харківського національного автомобільно-дорожнього університету; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна;

тел.: +38 095 3077843, e-mail: avsha07@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2370-920X

СЛОВОТВОРЧІ ВАРІАНТИ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ ДВОМА РІВНОПРАВНИМИ ОСНОВАМИ

Анотація. *Актуальність* проведеного дослідження словотворчих варіантів складних прикметників із двома рівноправними основами зумовлена відсутністю єдності ортологічних поглядів на диференціацію розглянутих варіантів. *Об'єктом* дослідження є російські складні паронімічні прикметники з двома рівноправними основами, які відрізняються службовими словотвірними морфемами. *Предметом* дослідження є причини диференціації таких словотворчих варіантів. *Матеріал* дослідження було вибрано з текстів національного корпусу російської мови. *Результатом* дослідження є виявлення альтернативного критерію визначення умов вживання варіантів складних прикметників із двома рівноправними основами (*англо-* / *английсько-* і *американсько-* / *американсько-*) у значенні національно-територіальної приналежності в сучасній російській мові. **Висновки:** безсуфіксні (усічені) основи *англо-* і *американсько-* у складі прикметників, що мають дві рівноправні основи, передають значення первинної відносності, а суфіксальні (неусічені) основи *английсько-* і *американсько-* — вторинної відносності.

Ключові слова: словотворчі варіанти, складні прикметники, первинна та вторинна відносність.

Elena V. SHANDYBA,

Candidate of Pedagogic Sciences, Kharkov, Ukraine;

tel.: +38 099 0450745; e-mail: ev25@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0036-8337

Yulia I. AVDEENKO,

Lecturer, Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Yaroslava Mudrogo st.; Kharkov, 61002, Ukraine; tel.: +38 095 3077843; e-mail: avsha07@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2370-920X

WORD-FORMING OPTIONS OF COMPLEX ADJECTIVES WITH TWO EQUAL STEMS

Annotation. The *relevance* of the undertaken study of word-formation variants of complex adjectives with two equal stems is due to the lack of unity of orthological views on the differentiation of the considered variants. The *object* of study is Russian complex paronymic adjectives with two equal stems, which differ in official word-building morphemes. The *subject* of this study is the reasons for the differentiation of such word-formation variants. The research *material* was selected from the texts of National corpus of the Russian language. The *result* of this article is the identification of an alternative criterion for determining the conditions for using variants of complex adjectives with two equal stems (*anglo-* / *angliysko-* and *amerikano-* / *amerikansko-*) in the meaning "national and territorial affiliation in modern Russian based on contexts of National corpus of Russian language. **Conclusions:** the non-suffix (truncated) stems of *anglo-* and *amerikano-* in the composition of complex adjectives with two equal stems have the value of primary relativity, and suffixes (untruncated) stems of *angliysko-* and *amerikansko-* secondary relativity.

Key words: derivational variants, complex adjectives, primary and secondary relativity.

Статтю отримано 05.02.2019 р.

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178512>

УДК 81-13'243:37.026(075.8):330

ГЕЙНА Оксана Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету; вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38(048)7238548; +38 050 3963615; e-mail: geyna-oksana@hotmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4754-2600

ДИДАКТИЧНИЙ АПАРАТ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА З НАУКОВОГО СТИЛЮ МОВЛЕННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Анотація. *Мета* статті — опис методологічних засад творення навчальних посібників з наукового стилю мовлення, що будуть відповідати основним дидактичним принципам і враховувати принцип комплексного підходу до навчання лексики, граматики і всім видам мовної діяльності як сучасної вимоги до якісного навчання мови спеціальності і задоволення комунікативних потреб іноземних учнів немовних спеціальностей у навчально-науковій та навчально-професійній сферах. *Предметом* розгляду є сучасні науково-методичні досягнення в області теорії та практики написання навчальних посібників, призначених для професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. *Результатом* вивчення цієї проблеми стало виокремлення найефективніших методів, які треба використовувати у процесі написання навчальних посібників з мови спеціальності. У роботі використано такі *методи*: аналіз наукової літератури з проблеми викладання наукового стилю мовлення; вибірковий аналіз навчальної літератури з наукового стилю мовлення для економічного профілю різного рівня володіння мовою навчання. *Висновки*: сучасною вимогою та необхідністю для якісного навчання іноземних учнів мови спеціальності є створення навчальних посібників з наукового стилю мовлення, які враховують принципи комплексного підходу до навчання аспектам мови (лексики, граматики) і видам мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, аудіювання, письмо). Навчальні посібники з мови фаху, створені на засадах цього підходу, допоможуть іноземним учням оволодіти російською мовою на належному рівні, виробити необхідні навички та сформувати вміння для подальшої реалізації комунікативних потреб у навчально-науковій та навчально-професійній сферах спілкування.

Ключові слова: іноземна мова; науковий стиль мовлення; види мовленнєвої діяльності; навчальний посібник; комплексний підхід; мова спеціальності; комунікативна спрямованість навчання.

Постановка проблеми. За останні десятиліття у практиці викладання іноземних мов відбулися кардинальні зрушення, в основі яких лежить зміна філософії викладання: навчання іноземної мови отримало прагматичну спрямованість. Якщо раніше перед викладачем було завдання навчити студентів іноземної мови, то зараз мета викладання — підготувати студентів для навчання на нерідній для них мові. Протягом останніх років у методиці викладання іноземних мов відбувається активний пошук сучасних ефективних підходів і методів навчання. У зв'язку з цим постало питання про теорію створення і практику застосування нових навчальних посібників з іноземних мов. Загальновідомо, що навчальний посібник є традиційним носієм змісту освіти, базою реалізації програми навчання, фактором, що забезпечує ефективну мовну діяльність мовою, що вивчається.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. У методиці навчання іноземних мов існують численні дослідження, присвячені питанням викладання наукового стилю мовлення як одного з важливих функціональних стилів мови, що є невід'ємною частиною сучасної освіти. Теорією створення таких підручників іноземних мов опікувалися А. Р. Арутюнов, М. М. Вятюнев, О. О. Леонтьєв і багато інших дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями, що стосуються проблем створення навчальних посібників із професійно орієнтованим навчанням іноземної мови займалися як вітчизняні дослідники (І. Ключковська, Л. Паламар, О. Синчак, В. Л. Скалкін, Н. І. Ушакова, М. Шевченко, Г. Д. Швець, З. Мацюк, Г. Онуфрієнко, Л. І. Галузінська, Н. В. Науменко, В. О. Колосюк, С. В. Шевчук, І. В. Клименко), так і іноземні (Т. О. Анохіна, І. Л. Бім, Б. А. Лапідус, О. Г. Тарєва, С. О. Єлінек, В. П. Дорожкіна, С. К. Фоломкіна, К. М. Туана, І. Ю. Смелкова, В. Г. Бейлінсон, J. M. O'Malley, A. U. Chamot, S. D. Krashen та ін.). Однак слід зауважити, що не у всіх навчальних посібниках для студентів немовних спеціальностей повною мірою реалізуються загальнодидактичні принципи і враховуються принципи комплексного підходу до навчання аспектам мови (лексики, граматики), а також видам мовної діяльності (читання, говоріння, аудію-

вання, письма). Незважаючи на значні науково-методичні досягнення в області теорії і практики написання навчальних посібників, призначених для професійно орієнтованого навчання іноземної мови, існує багато питань, пов'язаних із практичною реалізацією сучасних вимог.

Постановка завдання. Мета статті — опис методологічних засад створення навчальних посібників з наукового стилю мовлення, які відповідають основним дидактичним принципам і враховують принципи комплексного підходу до навчання лексики, граматики і всіх видів мовної діяльності як сучасної вимоги до якісного навчання мови спеціальності і задоволення комунікативних потреб іноземних учнів немовних спеціальностей у навчально-науковій та навчально-професійній сферах.

Виклад основного матеріалу. При комунікативному підході в навчанні в центрі уваги постає особистість студента, сфери його діяльності, його потреби, індивідуальні психологічні особливості. Мета навчання — оволодіння комунікативною компетенцією. Комунікативна компетенція вважається сформованою, якщо студенти створюють свої висловлювання на основі вивченої лексики. Оволодіння кожним студентом комунікативної компетенції є кінцевою метою навчання. Сформувати комунікативну компетенцію можна тільки за умови оволодіння іноземними учнями тим обсягом мовного матеріалу, який необхідний для спілкування на певну тему в реальних умовах діяльності. Тому комунікативна спрямованість навчального процесу вимагає такої системи навчання граматики наукового стилю мовлення, яка б зробила її справжнім інструментом спілкування, перетворила б граматику з об'єкта засвоєння в знаряддя діяльності.

Центральний момент створення методичної концепції навчального посібника — постановка мети, розробка структури посібника. Мета навчального посібника — навчання наукового стилю мовлення на матеріалі, близькому профілю майбутньої спеціальності студентів. Досягненню цієї мети сприяють такі завдання: подання й активізація мовного матеріалу в усній та письмовій формах; підготовка студентів до читання наукової літератури та слухання лекцій за фахом; розвиток навичок монологічного мовлення студентів на основі досліджуваних текстів; розширення пасивного лексичного запасу іноземних студентів [1].

У процесі вивчення іноземної мови як мови спеціальності оволодіння базовою лексикою, що функціонує в загальнонаукових і економічних текстах, завжди посідало важливе місце. В умовах, коли ми працюємо зі студентами, в рідних мовах яких немає або обмаль запозиченої інтернаціональної лексики, значення глибокого вивчення економічної термінології зростає. Семантизація лексичних і представлення граматичних одиниць відбувається в навчальному посібнику. Оскільки однією з головних умов розуміння тексту із спеціальності є знання термінологічної лексики, важливо визначити способи її семантизації, бо лексика передає найбільш інформативне навантаження. І саме в процесі семантизації відбувається накопичення термінологічної лексики та її засвоєння. Цілеспрямовано організувати лексичну роботу, показати студентам місце досліджуваних лексичних одиниць у мовленні дає змогу науковий текст. Отже, особливе значення має навчання смислового аналізу тексту. Ефективним є використання завдань, відповіді на які свідчать про рівень розуміння прочитаного тексту. Такі завдання стосуються розуміння змісту тексту, його тематики, будови тексту, вміння аналізувати його структуру, визначити логічні зв'язки між частинами. Складання різного роду планів текстів за фахом є необхідною навичкою, яка сприяє формуванню більш складних умінь з компресії і трансформації наукових текстів, а також виходу в професійну мову.

Особливу увагу треба приділяти коментарям до навчальних текстів, які є описом значень і особливостей вживання ключових слів тексту. Коментарі покликані не тільки активізувати лексичний матеріал, а й істотно розширити сфери його використання. Як приклади, що ілюструють навчальну лексику, пропонуються фрази, що будуть служити також стимулюючим матеріалом для навчальних дискусій на різноманітні теми ділового спілкування.

Матеріал текстів має бути співвіднесений з програмою профільного предмету. У текстах мають бути представлені навмисно складені, а також адаптовані та неадаптовані тексти, що стосуються спеціальності студентів. Відбір граматичних конструкцій наукового мовлення відбувається на основі вимог системи мови науки та принципу частоти використання конструкцій; відбір лексичного матеріалу — за принципом частоти лексичного наповнення. Лексичний і граматичний матеріал вводимо на синтаксичній основі за допомогою лексико-граматичних конструкцій, що забезпечує комплексність подачі мовного матеріалу і його комунікативність.

З огляду на різний рівень підготовки іноземних студентів, необхідним є диференційний характер вправ: для студентів з високим рівнем володіння мовою — творчі, із середнім — пізнавальні, низьким — репродуктивні. Це дозволить індивідуалізувати процес навчання, поглибити знання з мови фаху. Кожному студенту може бути надана можливість працювати за особистою траєкторією. Залежно від рівня лінгвістичної та комунікативної компетенції конкретного контингенту студентів і цілей навчання акцент може бути зроблено на репродуктивних або продуктивних, усних або письмових видах роботи. Це дає змогу реалізувати принцип індивідуального підходу до кожного студента [6].

Завдання в навчальному посібнику подають у послідовності, що відповідає логіці викладу навчального матеріалу в базовому підручнику за фахом. Використання традиційної поурочної розбивки, яка базується на суворій відповідності логіці вивчення актуальних тем спеціальності та доцільності запровадження нових конструкцій наукового стилю мовлення, допомагає адекватно використовувати наданий матеріал у навчально-науковій сфері.

Запропонована система різноманітних завдань під час створення підручника з іноземної мови дозволить корегувати отримані раніше лексико-граматичні навички, оптимізувати розуміння і засвоєння нового матеріалу, вдосконалювати вміння самостійного аналізу складних граматичних явищ, а також надасть викладачеві певну можливість вибору навчального матеріалу.

Висновки. Сучасною вимогою та необхідністю якісного навчання іноземних студентів мови спеціальності є створення навчальних посібників з наукового стилю мовлення, які будуть враховувати принципи комплексного підходу до навчання аспектам мови (лексичі, граматиці) і видам мовленнєвої діяльності (читанню, говорінню, аудіюванню, письму). Навчальні посібники з мови фаху, створені на базі такого підходу, допоможуть іноземним студентам оволодіти російською мовою як іноземною на належному рівні, виробити необхідні навички та сформулювати вміння задля подальшої реалізації комунікативних потреб у навчально-науковій та навчально-професійній сферах спілкування.

Перспективи подальших розвідок. Рекомендації, що розроблено на підставі аналізу навчальних посібників і узагальнення досвіду практичної діяльності авторів, можуть бути корисними у створенні нових навчальних посібників з наукового стилю, які мають допомогти іноземним учням міцно оволодіти знаннями з іноземної мови, виробити навички та сформулювати вміння для подальшого задоволення своїх комунікативних потреб у навчально-науковій та навчально-професійній сферах спілкування.

Література

1. Елинек С. О. О роли учебника в процессе обучения русскому языку как иностранному. *Русский язык за рубежом*. Москва: ГИРЯП, 1995. № 1. С. 58–60.
2. Ключковська І. Основи концепції інтегративного підручника з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. пр. Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. Вип. 4. С. 45–49.
3. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. пр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. Вип. 3. С. 40–47.
4. Синчак О. Дискурс-аналіз як методологічне підґрунтя для розробки підручника з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. пр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 9. С. 203–210.
5. Туана Е. Н., Смелкова І. Ю. Комплексный подход как современное требование к созданию учебника и учебного пособия по научному стилю речи для иностранных студентов неязыковых специальностей. *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки*. Санкт-Петербург, 2018. Т. 9, № 1. С. 102–111. DOI: 10.18721/JHSS.9111.
6. Ушакова Н. І. Багатоаспектна модель підручника з російської мови для іноземних студентів у вищих навчальних закладах України: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.02. Херсон, 2010. 45 с.
7. Шевченко М. Лінгводидактичні основи створення навчального посібника з української мови як іноземної (професійний рівень С1). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. пр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. Вип. 8. С. 341–352.
8. Эрганова Н. Е. Методика профессионального обучения: учеб. пособие. Москва: Академия, 2008. 159 с.
9. Krashen S. D. Second language acquisition and second language learning. Oxford: Pergamon Press, 1981.
10. O'Malley J. M., Chamot A. U. Learning strategies in second language acquisition. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. 175 p.

References

1. Yelinek, S. O. (1995), "On the role of a textbook in the process of teaching Russian as a foreign language", *Russian language abroad* ["O roli uchebnika v protsesse obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu", *Russkiy yazyk za rubezhom*], The Pushkin State Russian Language Institute, Moscow, No. 1, pp. 58–60.
2. Klyuchkovs'ka, I. (2009), "Based on the concept of integrative textbook of Ukrainian as a foreign language", *Theory and practice of teaching the Ukrainian as a foreign language: proceedings* ["Osnovy kontseptsii intehratyvnoho pidruchnyka z ukraïns'koi movy iak inozemnoi", *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïns'koi movy iak inozemnoi*: zb. nauk. pr.], Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Issue 4, pp. 45–49.
3. Palamar, L. (2008), "Principles of writing a Ukrainian textbook for foreign students", *Theory and practice of teaching the Ukrainian as a foreign language: proceedings* ["Pryntsypy ukladannia ukraïns'koi movy iak inozemnoi", *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïns'koi movy iak inozemnoi*: zb. nauk. pr.], Ivan Franko National University, Lviv, Issue 3, pp. 40–47.
4. Synchak, O. (2014), "Discourse analysis as a methodological basis for the development of a textbook on Ukrainian as a foreign language", *Theory and practice of teaching the Ukrainian as a foreign language: proceedings* ["Dyskurs-analiz iak metodolohichne pidgruntia dlia rozrobky pidruchnyka z ukraïns'koi movy iak inozemnoi", *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïns'koi movy iak inozemnoi*: zb. nauk. pr.], Ivan Franko National University, Lviv, Issue 9, pp. 203–210.
5. Tuana, E. N., Smelkova, I. Yu. (2018), "The complex approach as a modern requirement to writing a textbook on scientific language style for foreign students of non-linguistic courses", *SPbPU Journal, Humanities and Social*

Sciences [“Kompleksnyy podkhod kak sovremennoye trebovaniye k sozdaniyu uchebnika i uchebnogo posobiya po nauchnomu stilu rechi dlya inostrannykh studentov neyazykovykh spetsial’nostey”, *Nauchno-tekhnicheskiiye vedomosti SPbGPU, Gumanitarnyye i obshchestvennyye nauki*], St. Petersburg State Polytechnical University, vol. 9, No. 1, pp. 102–111, doi: 10.18721/Jhss.9111.

6. Ushakova, N. I. (2010), *Multidimensional model of the Russian language textbook for foreign students in higher educational institutions of Ukraine: Author’s thesis* [Bahatoaspektna model’ pidruchnyka z rosiiskoi movy dlia inozemnykh studentiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy; avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk], Kherson, 45 p.

7. Shevchenko, M. (2013), “Linguodidactic basis for the creation of a textbook on the Ukrainian as a foreign language (professional level C1)”, *Theory and practice of teaching the Ukrainian as a foreign language: proceedings* [“Linhvodydaktychni osnovy stvorenniya navchal’noho posibnyka z ukrayins’koyi movy yak inozemnoi (profesiynny riven’ S1)”, *Teoriia i praktyka vykladannia ukrayins’koi movy iak inozemnoi*: zb. nauk. pr.], Ivan Franko National University, Lviv, Issue 8, pp. 341–352.

8. Erganova, N. E. (2008), *Methods of vocational training: Textbook* [Metodika professional’nogo obucheniya: ucheb. posobie], Academy, Moscow, 159 p.

9. Krashen, S. D. (1981), *Second language acquisition and second language learning*, Pergamon Press, Oxford.

10. O’Malley, J. M., Chamot, A. U. (1990), *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge Univ. Press, Cambridge, 175 p.

ГЕЙНА Оксана Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковой и психолого-педагогической подготовки Одесского национального экономического университета; ул. Преображенская, 8, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: +38(048)7238548; +38 050 3963615; e-mail:geyna-oksana@hotmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4754-2600

ДИДАКТИЧЕСКИЙ АППАРАТ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ ПО НАУЧНОМУ СТИЛЮ РЕЧИ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. Цель данной статьи — описание методологических основ создания учебных пособий по научному стилю речи, которые соответствуют основополагающим дидактическим принципам и учитывают принципы комплексного подхода к обучению лексике, грамматике и всем видам речевой деятельности. Это современные требования к качественному обучению языку специальности, учитывающему необходимость удовлетворения коммуникативных потребностей иностранных учащихся неязыковых специальностей в учебно-научной и учебно-профессиональной сферах. *Предметом* рассмотрения являются современные научно-методические достижения в области теории и практики создания учебных пособий, предназначенных для профессионально ориентированного обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей. *Результатом* изучения данной проблемы стало выделение наиболее эффективных методов, которые необходимо использовать при создании учебных пособий, для качественного обучения языку специальности. В работе использованы следующие *методы*: анализ научной литературы по проблеме преподавания научного стиля речи; выборочный анализ учебной литературы по научному стилю речи для экономического профиля обучения разного уровня владения. *Выводы*: современным требованием качественного обучения иностранных учащихся языку специальности является создание учебных пособий по научному стилю речи, которые должны учитывать принципы комплексного подхода к обучению аспектам языка (лексике, грамматике) и видам речевой деятельности (чтению, говорению, аудированию, письму). Учебные пособия по языку специальности, созданные на основе данного подхода, помогут иностранным учащимся овладеть русским языком на должном уровне, выработать необходимые навыки и сформировать умения для дальнейшей реализации коммуникативных потребностей в учебно-научной и учебно-профессиональной сферах общения.

Ключевые слова: иностранный язык; научный стиль речи; виды речевой деятельности; учебное пособие; комплексный подход; язык специальности; коммуникативная направленность обучения.

Oksana V. HEINA,

PhD in Philological Sciences, Associate Professor of Department of language and psychological-pedagogical training; Odessa National Economic University; 8 Preobrazhenska st., Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38(048)7238548; +38 050 3963615; e-mail: geyna-oksana@hotmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4754-2600

DIDACTIC APPARATUS OF THE EDUCATIONAL TEXTBOOK ON SCIENTIFIC STYLE OF SPEECH FOR FOREIGN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

Summary. The *purpose* of this article is to describe the methodological foundations of creating textbooks on scientific style of speech that will comply with the fundamental didactic principles and take into account the principles of an integrated approach to learning vocabulary, grammar and all types of speech activities as modern requirement necessary for high-quality language teaching for specific purposes and satisfying communication needs of foreign students of non-linguistic specialties in educational, scientific and professional fields of activities. The *subject* of the paper is a modern approach on the creation of textbooks on the scientific style of speech for foreign students of non-linguistic specialties. The *result* of this issue has been the suggestion of the most effective methods which must be used when creating textbooks for high-quality teaching of the language for specific purposes. Such *methods* as: the analysis of scientific literature on the issue of teaching scientific speech style; selective analysis of textbooks on scientific style of speech for economic profile of teaching different levels of proficiency have been used in this paper. Conclusions: the modern requirements and the need for high-quality teaching of the language for specific purposes is the creation of textbooks on the scientific style of speech considering the principles of an integrated approach to teaching linguistic aspects (vocabulary, grammar) as well as types of speech activities

(reading, speaking, listening, writing). Textbooks on the language for specific purposes created on the basis of this approach will help foreign students to master Russian language at the appropriate level and have the necessary skills as well as to develop skills for their further communication needs in educational-scientific and educational-professional areas of their activities.

Key words: foreign language; scientific language style; types of speech activity; textbook; complex training; language of specialty; communicative orientation of teaching.

Статтю отримано 28.04.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178514>

УДК 811.133.1'38'42:159.923.375:[347.57+371.8+373]

КНЯЗЯН Маріанна Олексіївна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38 (0482) 630703; e-mail: kniazian1970@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9627-5601

ПАНЧЕНКО Інна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38 (0482) 630703; e-mail: ines8@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5589-4206

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ТВОРІ РЕНЕ ГОСІННІ «МАЛЕНЬКИЙ НІКОЛЯ»

Анотація. *Мета* статті — розглянути лінгвістичні засоби відображення особливостей поведінки та діяльності дітей у творі Рене Госінні «Маленький Ніколя». *Об'єктом* дослідження є лексичні одиниці та стилістичні прийоми, які репрезентують дії дітей у серії оповідань Рене Госінні. *Предметом* є психологічний і лінгвістичний підходи до інтерпретації специфіки освітньої та ігрової діяльності, спілкування та взаємодії молодших школярів у досліджуваному творі. У роботі використано дескриптивний метод, а також *методи* порівняльного та стилістичного аналізу тексту, які допомогли виявити та інтерпретувати засоби створення комічного ефекту в розглянутому творі. *Результатом* дослідження є виявлення гумору та іронії письменника, що використовуються для відображення бажання дітей самоствердитися в колективі, продемонструвати свою творчу енергію в діяльності, реалізувати свої оригінальні проекти. *Висновки.* Основними лексико-стилістичними засобами створення гумористичного ефекту у творі Рене Госінні «Маленький Ніколя» є: іронія, епітети, порівняння, гіпербола, персоніфікація, перелік. *Практична цінність* дослідження полягає у використанні його результатів для оптимізації вивчення лексико-стилістичних засобів репрезентації поведінки та діяльності дітей у творах українських і французьких письменників, а також у реальному житті.

Ключові слова: лексико-стилістичні засоби, поведінка, діяльність, діти, гумор, іронія, епітет, гіпербола.

Постановка проблеми. Питання поведінки, спілкування й діяльності молодших школярів, особливостей їхнього світосприйняття та світорозуміння завжди привертала увагу науковців не лише у сфері педагогіки та психології, а й філософії, соціології, психолінгвістики, лінгвістики.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. З огляду на те, що в світовій художній літературі письменники часто звертаються до проблеми розкриття творчого потенціалу дошкільників та школярів, їхньої уяви, інтересів, дій та вчинків (Е. Базен, Р. Госінні, О. Довженко, В. Драгунський, А. де Сент-Екзюпері, В. Нестайко, М. Носов, М. Паньоль, Дж. Родарі, М. Стельмах), стає актуальним висвітлення лексико-стилістичних прийомів відзеркалення внутрішнього світу молодших школярів, їхніх потреб, інтересів, уяви, мислення, рефлексії, взаємодії тощо.

Одним з найбільш відомих письменників, який надзвичайно гумористично розкриває унікальність дитини молодшого шкільного віку, її взаємозв'язок із соціальним оточенням, ставлення до власного «Я», до своїх обов'язків, ігрової, навчальної, трудової діяльності тощо, є французький письменник Рене Госінні. Його твір «Маленький Ніколя» був перекладений на 37 мов світу та тричі екранізований (фільми «Маленький Ніколя» (2009), «Канікули маленького Ніколя» (2014), мультиплікаційний серіал «Привіт, я — Ніколя» (2009)).

Висвітлення стилістичних прийомів у відображенні особливостей світогляду дітей, мотивації їхньої діяльності, вчинків, комунікативної взаємодії, творчості тощо дозволяє систематизувати та узагальнити наукові підходи щодо визначення суті та видів тропів і фігур, уточнити контекст їх реалізації при характеристиці своєрідності дитинства як одного з важливих вікових етапів становлення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти окресленої проблеми розкривалися в таких напрямках, як теоретичні засади стилістики (В. Жуковська, Р. Нордквіст, М. Ференчик), класифікація стилістичних засобів (Т. Арп, Ж. Джонсон, І. Смушинська), поетика творів письменників (І. Кротенко), порівняльний аналіз відображення світу дитинства у творах українських, російських, французьких письменників (М. Князян). Утім, питання про особливості репрезентації особливостей поведінки молодших школярів в оповіданнях Рене Госінні потребує більш детального дослідження.

Постановка завдання. Мета статті — дослідити лексичні одиниці та стилістичні прийоми, виявлені при відображенні особливостей поведінки та діяльності дітей молодшого шкільного віку у творі Рене Госінні «Маленький Ніколя».

Виклад основного матеріалу. Як відомо (К. Реверді, В. Шапар), поведінка — це є взаємодія індивіда із середовищем, опосередкована руховою та психічною активністю; вона є зовнішніми проявами внутрішньої психічної діяльності. Коли йдеться про суспільно-детерміновану діяльність людини, поведінка означає вчинки та дії стосовно суспільства, предметного світу з позиції регуляції цих дій нормами моралі та права. Діяльність висвітлюється у психолого-педагогічних джерелах як система взаємодій людини зі світом, у процесі чого виникає та втілюється в об'єкті певний психічний образ. Діяльність є формою вияву активного ставлення до світу. Зміст діяльності складає доцільне змінювання ставлення до світу та його перетворення; характеристиками діяльності є усвідомленість, предметність, суб'єктивність. Мотивами діяльності виступають потреби, інтереси, почуття, усвідомлення обов'язку, відповідальності тощо [4; 9].

Особливість дітей молодшого шкільного віку полягає в тому, що, незважаючи на активне опанування навчально-пізнавальною діяльністю, вони часто беруть участь саме в іграх, у яких опановують соціальні функції, пізнають світ і себе в ньому. Як підкреслюють науковці [1; 4; 9], важливими особливостями дітей цього віку є усвідомлення свого «Я», власної внутрішньої позиції; формулювання та висловлення власної думки про людей із свого оточення, їхні вчинки, соціальні події. Утім, низьким залишається ступінь самокритичності (коли вміння оцінювати дії інших людей випереджає за розвитком уміння оцінювати себе). Спостерігається виникнення емоційно-сміслової орієнтовної основи вчинку, перехід до свідомо-вольової саморегуляції діяльності. Окрім цього, дружні стосунки та взаємодія з іншими дітьми часто засновані на спільності обставин та зовнішньої мотивації. Високим є референтний статус вчителя як людини, котра оцінює діяльність і поведінку школярів, тим самим формуючи ставлення до неї соціального оточення. У дітей цього віку яскраво виявляється прагнення привернути до себе увагу дорослих, що часто і є причиною конфліктів з однокласниками, друзями тощо. Участь у навчанні часто заснована на зовнішній привабливості матеріалу; під час навчально-пізнавальної діяльності на уроках молодші школярі стримують себе, але це й зумовлює подекуди гіперактивність на перервах та в позааудиторний час.

Контент-аналіз твору Рене Госінні «Маленький Ніколя» свідчить, що окреслені вище особливості молодших школярів проявляються й у поведінці та діяльності персонажів цього твору. Автор пріоритетне значення приділяє безпосередності дітей у взаємодії із соціальним оточенням, творчій уяві, легкості генерування оригінальних ідей, допитливості, безкорисливості, самовіддачі в діяльності, яка найбільше цікавить школярів, радості від реалізації своїх задумів, звернення мрій.

Отже, провідні особливості поведінки та діяльності молодших школярів, на яких акцентує Рене Госінні, можна об'єднати в такі групи:

- вияв щирої любові до близьких людей (батьків, учительки), що не заважає бешкетуванню та сваркам всупереч заборонам цих же людей;
- добре ставлення до природи (наприклад, рослинного та тваринного світу);
- самоствердження в будь-якій діяльності з домінуванням прагнення до справедливого розподілення функцій та обов'язків поміж друзями, що часто реалізується в бійках;
- актуалізація неймовірної творчої енергії з усіма її невдачами та негативними наслідками як для самих дітей, так і для дорослих.

Зазначимо, що в окресленому творі розповідь іде від першої особи, а саме Ніколя. Це дозволило авторів репрезентувати не лише негативні та позитивні аспекти поведінки і діяльності молодших школярів, а й ставлення хлопчика до них.

Наголосимо на тому, що Рене Госінні використовує, насамперед, весь арсенал засобів створення комічного ефекту у відображенні особливостей поведінки учнів на уроках та дома, їхньої навчальної та ігрової діяльності.

Аналізуючи першу групу з наведених вище особливостей, слід сказати, що молодші школярі дуже люблять своїх батьків; вони ні за що не хотіли б їх засмучувати, нервувати, гнівити. З великим гумором письменник відображає те, яким чином у дітей майже все трапляється всупереч тому, до чого вони прагнуть, а саме приносити батькам радість. Це найкраще представлено в оповіданні «Le chouette bouquet», в якому Ніколя мріє подарувати своїй мамі великий букет квітів на день народження (*un bouquet terrible, gros comme tout* [10, с. 29]). Пе-

релік прикметників актуалізує цілий комплекс найщиріших почуттів дитини, закладених у гіперболічних атрибутивних формах. Він бере копійки із своєї скарбнички із собою в школу та тримає їх, щоб не загубити, у руці в кишені навіть тоді, коли грає у футбол (*Pour ne pas perdre mes sous, j'avais ma main dans ma poche, tout le temps, même pour jouer au football à la récréation* [10, с. 29]). Цей факт віддзеркалює його прагнення зробити маму щасливою, але ж дорогою додому Ніколя зустрів своїх друзів, які дражнили його та ображали, що й спонукало хлопчика до бійки. Комічно відображає Рене Госінні бійку між хлопчиками: Альцест (друг та однокласник Ніколя) пустив у хід саме дорогоцінне, що було в Ніколя на той момент, — квіти для його мами: *Alceste, il donnait des tas de coups avec mon bouquet et les fleurs volaient de tous les côtés parce que le papier s'était déchiré et Clotaire criait «Ça ne me fait pas mal, ça ne me fait pas mal!»* [10, с. 30]. Стилістично виразне порівняння листя від квітів на голові Клотера з тушкованими овочами виступає в цьому контексті важливим елементом художнього образотворення, який, підкреслюючи безглуздість поведінки хлопчиків, створює комічну тональність ситуації. Напр.: *Quand Alceste s'est arrêté, Clotaire avait la tête couverte par les feuilles vertes du bouquet et c'est vrai que ça ressemblait drôlement à un pot-au-feu* [10, с. 30]). Підсиленню й увиразненню ситуації, яка розгортає далі неймовірно комічну подорож квітів, сприяє детальна репрезентація обставин, у якій максимально конкретизуються всі дії персонажів: Ніколя на них упав, коли бився з Едом, і це падіння, як іронізує письменник, геть не було на користь квітам (*Eudes «...m'a poussé et je suis tombé assis sur le bouquet et ça ne leur a pas fait du bien aux fleurs»*). Після чого Ніколя сам запустив квіти в обличчя Жоакіму в бійці з ним; хлопчику це зовсім не сподобалося, він кинув їх на дах автомобіля, а потім сам поїхав на велосипеді, щоб повернути букет (*...je lui ai envoyé les fleurs à la figure. Je crois que Joachim ne s'attendait pas à recevoir des fleurs sur la figure, en tout cas, ça ne lui a pas plu du tout. Il a jeté les fleurs dans la rue et elles sont tombées sur le toit d'une auto qui passait et elles sont parties avec l'auto...* [10, с. 31]). Але, на жаль, Жоакіму вдалося врятувати лише одну квіточку, яка вже й так була пошкоджена раніше у бійці (*Mais il me ramenait une fleur qui était tombée du toit de l'auto. Pas de chance, c'était celle qui était écrasée* [10, с. 31]).

Комізм ситуації часто створюється через колізію різних поглядів, ставлень, бажань. Наприклад, описуючи любов дітей до тварин, письменник в оповіданні «King» репрезентує шире прагнення Ніколя взяти додому маленьку жабку, щоб навчити її різним трюкам, брати участь у перегонах, прибігати, коли Ніколя свистітиме, повідомляти про те, який зараз час (*Il va devenir grenouille, il viendra quand je le sifflerai, il nous dira le temps qu'il fait et il va gagner des courses* [7, с. 9]), яке стикається з категоричною забороною з боку мами приносити «бруд» у дім (*Combien de fois faut-il que je te dise de ne pas apporter des saletés dans la maison?* [7, с. 10]). Жорстоке порівняння живої тваринки з брудом реалізує негативно-емоційне ставлення батьків до потреб дитини, яке, в свою чергу, формує інтонації суму і розчарування, створюючи відповідний настрій тексту. До того ж мрії хлопчика (які підкреслюються переліком здібностей Кінга) розбиваються об непохитність мами, яка пропонує зробити вибір: *C'est le têtard ou moi!* [7, с. 11]. Остання гіперболізована альтернатива виявляється домінантною у ставленні мами Ніколя до намірів своєї дитини і, в черговий раз, демонструє категоричність батьківської волі у вирішенні певних питань.

Подібна ситуація має місце й тоді, коли Ніколя приніс додому щеня (оповідання «Rex»). Він мріє навчити Рекса робити різні трюки, охороняти дім, допомагати ловити бандитів, як у фільмі (*...j'apprendrais à Rex à faire des tours, il garderait la maison, et aussi, il m'aiderait à retrouver des bandits, comme dans le film de jeudi dernier* [10, с. 21]). Цей перелік умінь Рекса був озвучений Ніколя своїй мамі, але вона, на велике здивування хлопчика, не дуже була задоволена, навіть зовсім не задоволена. Повтор негативної форми прикметника content сприяє увиразненню комічності ситуації, концентруючи увагу на провідній думці персонажа, а саме несприятливості батьків до його інтересів (*quand je suis arrivé à la maison, maman n'a pas été tellement contente de voir Rex, elle n'a pas été contente du tout* [10, с. 23]). Хлопчик звинувачує в цьому самого щеня, оскільки він заплигнув у крісло, в якому навіть тато не мав права сидіти (лише запрошені гості), й почав гризти подушку. Співставлення того, що собі дозволив Рекс, із тим, що не дозволялося татові, підсилює комізм ситуації та підкреслює недоречність вчинку Ніколя (*mais Rex, au lieu de se tenir tranquille, a sauté sur un fauteuil et il a commencé à mordre dans le coussin. Et c'était le fauteuil où papa n'a pas le droit de s'asseoir, sauf s'il y a des invités!* [10, с. 21]).

Водночас, найбільшу увагу Р. Госінні приділяє такому аспекту поведінки молодших школярів, як самоствердження, прагнення бути лідером, керувати іншими в іграх. Ця особливість дітей яскраво представлена в оповіданні «Le football». Гумористично змальоване розподілення функцій між дітьми перед початком футбольного матчу на пустирі. Письменник іронізує з того факту, що всі (окрім Альцеста) хотіли б бути капітанами команд (*Il fallait un capitaine pour chaque équipe. Mais tout le monde voulait être capitaine. Tout le monde sauf Alceste, qui voulait être goal, parce qu'il n'aime pas courir... Ça laissait tout de même quinze capitaines et ça en*

faisait plusieurs de trop [7, с. 15]). Р. Госінні підкреслює те, що п'ятнадцять капітанів — це забагато. Проте ще більш іронічно виглядають аргументи деяких хлопчиків, чому саме вони мають бути капітанами команд. Ед цього хоче, бо він вважає себе найсильнішим (*Je suis le plus fort, criait Eudes, je dois être capitaine et je donnerai un coup de poing sur le nez de celui qui n'est pas d'accord!* [7, с. 15]); окрім того, Ед поб'є будь-кого, хто не згодний з цим його рішенням. Жоффрау вважає себе капітаном, оскільки він найкраще вдягається (*Le capitaine c'est moi, je suis le mieux habillé!*) a crié Geoffroy [7, с. 15]). З цим не згодний Руфюс: капітаном команди має бути саме він, оскільки його батько — поліцейський, який всіх посадить у в'язницю (*Si c'est pas moi le capitaine, a crié Rufus, j'appelle mon papa et il vous met tous en prison!* [7, с. 15]). Коли цю проблему вдалося вирішити жеребкуванням, виникла інша — неможливість розподілити між дітьми функції футболістів (нападник, захисник, півзахисник). Іронічно представлена письменником у цій ситуації поведінка Еда: він, як це вже мало місце раніше, вдарив у своїй команді по носу тих, хто був не згодний, пригрозив іншим у команді суперників, та діти врешті-решт погодилися зі своїми ролями у грі (*Dans l'équipe de Geoffroy ça s'est arrangé très vite, parce que Eudes a donné des tas de coups de poing et les joueurs se sont mis à leur place sans protester et en se frottant le nez... Dans mon équipe, on n'arrivait pas à se mettre d'accord, jusqu'au moment où Eudes a dit qu'il viendrait nous donner des coups de poing sur le nez à nous aussi: alors, on s'est placés* [7, с. 16]). Утім, ця гра все одно закінчилася бійкою, але це сподобалося Ніколя та іншим (*Tout le monde criait, courait. On s'amusait vraiment bien, c'était formidable!* [7, с. 16]).

Стверджуючи себе в учнівському колективі, хлопчики подекуди виявляють і грубість у взаємовідносинах із своїми товаришами. Наприклад, Рене Госінні в оповіданні «Un souvenir qu'on va chérir» акцентує на тому, що упертість (а іноді й жорстокість дітей) спричинює те, що вони втрачають можливості зробити щось корисне для себе та інших (наприклад, сфотографуватися всім класом). У ситуації, коли вчителька попросила Еда поступитись місцем для Альцеста, у якого була забруднена сорочка, Ед заявив, що Альцест — це не його товариш. Він запропонував Альцесту повернутися спиною до фотоапарату і при нагоді вдарив хлопчика в обличчя (*Ce n'est pas mon camarade, a répondu Eudes, il n'aura pas ma place et il n'a qu'à se mettre de dos à la photo, comme ça on ne verra pas la tache, ni sa grosse figure... Eudes n'a rien dit, il est descendu de sa caisse et il est venu vers le premier rang, tandis qu'Alceste allait vers le dernier rang. Ça a fait un peu de désordre, surtout quand Eudes a croisé Alceste et lui a donné un coup de poing sur le nez* [10, с. 4]). Рене Госінні іронізує з того, що сварка між Альцестом, Едом, Аняном, яку вчителька намагалася вгамувати, привела до того, що фотограф пішов зі школи, так і не сфотографувавши школярів (*Mais, pour le souvenir que nous allions chérir toute notre vie, c'est raté, parce qu'on s'est aperçu que le photographe n'était plus là. Il était parti, sans rien dire* [10, с. 5]).

Безрезультатними, а іноді навіть небезпечними, стають творчі ідеї молодших школярів (оповідання «Je fréquente Agnan»). Творча енергія та задуми, які реалізовувалися дітьми в іграх, спричинювали справжній безлад у домах, шкільному класі, саду тощо. Наприклад, Ніколя запропонував Аняну виготовити кораблики із сторінок підручника з арифметики та пускати їх у ванній, наповненій до країв водою. Анян робив рукою хвилі, але він не зняв годинник, не підкотив рукава, а вода, яка розлилася на підлогу, змішалася із штукатуркою (*Agнан faisait des vagues en mettant le bras dans l'eau. C'est dommage qu'il n'ait pas relevé la manche de sa chemise et qu'il n'ait pas enlevé la montre-bracelet qu'il a eue pour sa dernière composition d'histoire où il a été premier et qui maintenant marque quatre heures vingt et ne bouge plus. Au bout d'un temps, je ne sais pas combien, avec cette montre qui ne marchait plus, on en a eu assez, et puis il y avait de l'eau partout et on n'a pas voulu faire trop de gâchis, surtout que par terre ça faisait de la boue et les sandales d'Agнан étaient moins brillantes qu'avant* [10, с. 63–64]). Комічно звучить зауваження Ніколя про те, що тепер нові сандалі Аняна були вже не такі блискучі, як раніше.

Бажання створювати щось нове, експериментувати іноді загрожує здоров'ю та життю хлопчиків. Так, Ніколя та Анян, вирішивши зайнятися хімічними дослідженнями, змішали різні хімічні речовини в одній пробірці та почали розігрівати її на сухому спирті. Після цього з'явилася піна та чорний дим, який до того ж мав поганий запах (*Au début, ce n'était pas mal, ça a commencé à faire de la mousse et puis après, une fumée très noire. L'ennui, c'est que la fumée ne sentait pas bon et elle salissait partout. On a dû arrêter l'expérience quand la bouteille a éclaté* [10, с. 65]). Комічно репрезентує Рене Госінні результат дослідів хлопчиків: стіни та скло окулярів Аняна були чорними, діти — брудними, піна роз'їла в деяких місцях килим (*Agнан s'est mis à crier qu'il ne voyait plus, mais, heureusement, c'était simplement parce que les verres de ses lunettes étaient tout noirs. Pendant qu'il les essuyait, moi j'ai ouvert la fenêtre, parce que la fumée nous faisait tousser. Sur le tapis, la mousse faisait des drôles de bruits, comme l'eau qui bout, les murs étaient tout noirs et nous, on n'était pas bien propres* [10, с. 65]). Мама Аняна, побачивши це все, спочатку навіть не могла нічого вимовити (*Et puis la maman d'Agнан est*

entrée. Pendant un tout petit moment, elle n'a rien dit, elle a ouvert les yeux et la bouche et puis elle s'est mise à crier, elle a enlevé les lunettes d'Agnan et elle lui a donné une claque, après elle nous a pris par la main pour nous emmener dans la salle de bains pour nous laver [10, с. 65]). Але це було ще не все: у ванній кімнаті вона побачила бруд, воду, зіпсовані сторінки з «Арифметики». Рене Госінні іронічно зауважив, що це їй не дуже сподобалося (*Quand elle a vu la salle de bains, ça ne lui a pas tellement plu, à la maman d'Agnan* [10, с. 65]). Викликає сміх поведінка Аняна, який міцно тримався за окуляри, щоб не отримати чергового ляпасу від своєї мами (*Agnan, lui, il tenait dur à ses lunettes, parce qu'il n'avait pas envie de recevoir une autre claque* [10, с. 65]). І знову, негативна емоційна гіперболізація, яка підсилюється вживанням прислівників *jamais* і *absolument*, маніфестує невідповідність морально-етичних цінностей поведінки в уявленні батьків і дітей (*Alors, la maman d'Agnan est partie en courant en me disant qu'elle allait téléphoner à ma maman pour qu'elle vienne me chercher tout de suite et qu'elle n'avait jamais vu une chose pareille et que c'était absolument incroyable* [10, с. 65]).

В оповіданні «Philatélie» Рене Госінні описує те, як хлопчики збирали марки, щоб зробити хороші колекції. Батько Ніколя підтримав це прагнення свого сина, зазначивши, що збирати марки — це краще, ніж наповнювати кармани різними іграшками, які не приносять жодної користі (*...j'aime mieux te voir collectionner des timbres que ces jouets inutiles qui encombrant tes poches et toute la maison* [8, с. 33]). Але обмін марками також закінчився бійкою, оскільки, Ед забрав у Клотера марку, приклеїв її собі на лоб, бігав по двору школи та вдавав, що він — лист (*Alors Eudes, sans s'arrêter, il a léché le timbre et il se l'est collé sur le front. — Hé, les gars! a crié Eudes. Regardez! Je suis une lettre! Je suis une lettre par avion! Et Eudes a ouvert les bras et il s'est mis à courir en faisant: "Vraom vraom", mais Clotaire a réussi à lui faire un croche-pied, et Eudes est tombé, et ils ont commencé à se battre drôlement...* [8, с. 37]). Усе закінчилося тим, як іронічно підсумував письменник, що Ніколя, замість колекції марок, показав батькові два шарика (тобто зробив те, чого він так не любив — приніс додому непотрібні іграшки).

Висновки. Отже, Рене Госінні в комічній формі розкриває особливості поведінки та діяльності молодших школярів, наголошуючи на тому, що вони щиро люблять своїх батьків, учителів, друзів, але часто вдаються до сварок і бійок. Діти намагаються берегти природу, добре ставляться до тварин. Особливу увагу письменник звертає на прагнення дітей самоствердитися в колективі, справедливо розподіляти обов'язки між друзями в іграх. Молодші школярі виявляють творчу енергію в усьому, чим опікуються; бажають реалізувати власні оригінальні задуми навіть тоді, коли це є небезпечним для їхнього здоров'я. Комічний ефект створюють такі засоби: повтор слів певних частин мови; перелік прикметників; детальна репрезентація обставин, у якій максимально конкретизовані дії персонажів; колізія різних поглядів, ставлень, бажань; порівняння; гіперболізація, котра часто маніфестує невідповідність морально-етичних цінностей поведінки в уявленні батьків і дітей.

Перспективи подальших розвідок. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у компаративному аналізі відображення особливостей світорозуміння дітей у творах українських, французьких, італійських, російських, британських, американських письменників.

Література

1. Князян М. О. Іронія як стилістичний засіб відображення особливостей світосприйняття дітей (на матеріалі творів французьких та італійських письменників). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ: Логос, 2010. Вип. 18. С. 175–185.
2. Кротенко І. А. Проблеми інтерпретації художественного тексту. *Культура народів Причорномор'я*. Ялта, 2009. № 168, т. 1. С. 406–408.
3. Смуциньська І. Теорія фігур у XXI столітті, основні проблеми. *Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: матеріали Третьої Всеукр. наук. конф. романістів*. Одеса, 2010. С. 22–23.
4. Шапар В. Б. Сучасний глумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2005. 640 с.
5. Arp T., Johnson G. Perrine's Literature: Structure, Sound, and Sense. 2016. URL: <https://www.amazon.com/Perrines-Literature-Structure-Sound-Update/dp/1337284394>.
6. Ferencik M. A Survey of English Stylistics. Prešovská univerzita v Prešove, 2004. URL: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik/INDEX.HTM>.
7. Gosciny R. Le Petit Nicolas. Moskva: Vysshaya shkola, 1986. 96 p.
8. Gosciny R. Le Petit Nicolas. Sankt-Peterburg: KORONA print KARO, 2005. 208 p.
9. Reverdy C. La coopération entre élèves: des recherches aux pratiques. *Dossier de veille de l'IFÉ*. Lyon: ENS de Lyon, 2016. No. 114, décembre. 32 p. URL: <https://edupass.hypotheses.org/1080>.
10. Sempé-Gosciny. Le Petit Nicolas. Paris Édition Denoël, 1960. 72 p. URL: http://franceinfo.us/03_books/books/sempe_petitnicolas.pdf.
11. Nordquist R. Stylistics in Applied Linguistics. The Elements of Style in Literary Works. 2018. URL: <https://www.thoughtco.com/stylistics-language-studies-1692000>.
12. Zhukovska V. V. English stylistics: fundamentals of theory and practice. Zhitomir: Zhytomyr Ivan Franko State University, 2010. 240 p.

References

1. Kniazian, M. O. (2010), “Irony as stylistic means of display of peculiarities of children perception of the world (on the material of works of French and Italian writers)”, *Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics* [“Ironiia yak stylistychnyi zasib vidobrazhennia osoblyvostei svitospryniatia ditei (na materiali tvoriv frantsuzkykh ta italiiskyykh pysmennykiv)”, *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*], Kyiv, No. 18, pp. 175–185.
2. Krotenko, I. A. (2009), “The problems of interpretation of literary text”, *Culture of Black Sea People* [“Problemy interpretatsii hudozhestvennogo teksta”, *Kultura narodov Prychernomorja*], Yalta, No. 168, vol. 1, pp. 406–408.
3. Smushchynska, I. (2010), “Theory of figures in the 21st century, the main problems”, *Structural-semantic and cognitive-discursive paradigms of modern Romance linguistics: materials of the 3rd All-Ukrainian sci. conf. of Romance specialists* [“Teoriia fihur u 21 stolitti, osnovni problemy”, *Strukturno-semantychni i kohnityvno-dyskursyvni paradyhmy suchasnoho romanskoho movoznavstva: materialy Tretoi Vseukr. nauk. konf. romanistiv*], Odesa, pp. 22–23.
4. Shapar, V. B. (2005), *Modern psychological dictionary* [Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk], Prapor, Kharkiv, 640 p.
5. Arp, T. & Johnson, G. (2016), *Perrine’s Literature: Structure, Sound, and Sense*, available at: <https://www.amazon.com/Perrines-Literature-Structure-Sound-Update/dp/1337284394>.
6. Ferencik, M. (2004), *A Survey of English Stylistics*, Prešovská univerzita, Prešove, available at: <http://www.publib.sk/elpub2/FF/Ferencik/INDEX.HTM>.
7. Gosciny, R. (1986), *Le Petit Nicolas*, Vysshaya shkola, Moskva, 96 p.
8. Gosciny, R. (2005), *Le Petit Nicolas*, KORONA print KARO, Sankt-Peterburg, 208 p.
9. Reverdy, C. (2016), La coopération entre élèves: des recherches aux pratiques, *Dossier de veille de l’IFÉ*, No. 114, décembre, ENS de Lyon, Lyon, 32 p., available at: <https://edupass.hypotheses.org/1080>.
10. Sempé-Gosciny (1960), *Le Petit Nicolas*, Éditions Denoël, Paris, 72 p., available at: http://franceinfo.us/03_books/books/sempe_petitnicolas.pdf.
11. Nordquist, R. (2018), “Stylistics in Applied Linguistics. The Elements of Style in Literary Works”, available at: <https://www.thoughtco.com/stylistics-language-studies-1692000>.
12. Zhukovska, V. V. (2010), *English stylistics: fundamentals of theory and practice*, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhitomir, 240 p.

КНЯЗЯН Марианна Алексеевна,

доктор педагогических наук, профессор кафедры французской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (0482) 630703; e-mail: kniazian1970@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9627-5601

ПАНЧЕНКО Инна Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры французской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (0482) 630703; e-mail: ines8@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5589-4206

ОТБРАЖЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОВЕДЕНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ РЕНЕ ГОСИННИ «МАЛЕНЬКИЙ НИКОЛЯ»

Аннотация. Цель статьи — рассмотрение лингвистических средств, вербализующих особенности поведения и деятельности детей в произведении Госинни «Маленький Никола». Объектом исследования являются лексические единицы и стилистические приёмы, репрезентирующие действия детей в серии рассказов Рене Госинни. Предмет исследования — психологический и лингвистический подходы к интерпретации специфики образовательной и игровой деятельности, общения и взаимодействия младших школьников в данном произведении. В статье используются дескриптивный метод, а также методы сравнительного и стилистического анализа текста, которые помогли выявить средства создания комического эффекта в рассказах «Маленький Никола». Результатом исследования является выявление и типологизация лингвистических средств создания эффекта юмора и иронии автора в описании стремления детей самоутвердиться в коллективе, продемонстрировать свою творческую энергию в деятельности, реализовать оригинальные проекты. Выводы. Основными лексико-стилистическими средствами выражения юмора в произведении Рене Госинни «Маленький Никола» являются: ирония, эпитеты, сравнение, гиперболы, персонификация, перечисление. Практическая ценность исследования заключается в использовании его результатов для оптимизации изучения лексико-стилистических средств репрезентации поведения и деятельности детей в произведениях украинских и французских писателей и в реальной жизни.

Ключевые слова: лексико-стилистические средства, поведение, деятельность, дети, юмор, ирония, эпитет, гиперболы.

Marianna O. KNAZIAN,

Grand Ph.D. in Pedagogical Sciences, Professor of French philology Department of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 (0482) 630703; e-mail: kniazian1970@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9627-5601

Inna V. PANTCHENKO,

PhD (Philology), Associate Professor of French philology Department of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 (0482) 630703; e-mail: ines8@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5589-4206

THE DISPLAY OF THE PECULIARITIES OF CHILDREN'S BEHAVIOR AND ACTIVITY IN THE WORK OF RENE GOSCINNY «LE PETIT NICOLAS»

Summary. The *purpose* of the article is to reveal the devices to display the peculiarities of children's behavior and activity in the work of René Goscinny «Le Petit Nicolas». The *object* of this study is the lexical units and stylistic means to represent the children's actions in the series of stories by René Goscinny «Le Petit Nicolas». The *subject* is the psychological and linguistic approaches to interpret the specifics of the representation of educational and gaming activities, communication, and the interaction of junior pupils in this work. *Methods* of stylistic analysis of the text, which helped to find out the means to create a comic effect in the work of René Goscinny «Le Petit Nicolas», comparative analysis, descriptive methods are used in this linguistic research. Identifying the writer's humour and irony to reflect the desire of children to assert themselves in the team, to demonstrate their creative energy in everything they do, to realize their original projects is the *finding* of research. The main lexical stylistic means to create humor in the works of René Goscinny «Le Petit Nicolas» are as follows: irony, epithets, comparison, hyperbole, personification, enumeration. The *practical value* of the research is to use the results of it for optimize the processes of learning the lexical stylistic means to represent the children's behavior and activity in the works of Ukrainian and French writers as well as in real life.

Key words: lexical stylistic means, behavior, activity, children, humor, irony, epithet, hyperbole.

Статтю отримано 19.04.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178516>

УДК 811.161.2'243:378:364.244

КУПРАТА Надія Ярославівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету; вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, Україна;
tel.: +38 093 8822 081; e-mail: kupratan@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5829-9701

РОЗВИТОК УСНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Анотація. *Мета* дослідження — визначити актуальні проблеми оптимізації шляхів розвитку вмінь і навичок усного мовлення студентів на уроках української мови як іноземної. *Об'єктом* розгляду є фонетичний і просодичний аспекти українського усного мовлення. *Предмет* вивчення — фонетичні принципи будови українського мовлення та способи виправлення інтерферентних помилок в усному мовленні. *Результатом* дослідження стало впровадження навчання новітніх методів організації роботи студентів у процесі розвитку усного мовлення. До найважливіших *методів* розвитку усного мовлення належать: живе слово викладача, мовні спостереження студентів (орфоепічні вправи, усні перекази текстів, аудіювання, опис явищ, предметів, портретів), активне впровадження в процес навчання аудіо- та відео уроків, самостійна робота студентів. *Висновки:* оскільки вимоги часу ставлять перед викладачем і студентом встановлення і досягнення високої шкали рівня володіння українською мовою, що співвідноситься з рівнями системи мовної європейської освіти, то володіння базовим обсягом знань з фонетики й орфографії дасть змогу іноземним студентам отримати державний освітній сертифікат.

Ключові слова: українське усне мовлення, говоріння, орфоепічні вправи, інтерференція, акцент, читання, комунікація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі широкої глобалізації, стрімкого розвитку мови та взаємозбагачення культур народів важливе місце у процесі навчання іноземних студентів посідає усне мовлення. Актуальні проблеми методики розвитку усного мовлення все більше привертають увагу науковців, мовознавців, філологів. Усне мовлення — це такий різновид мовлення, в якому думки і почуття набувають звукового вираження. Сфера застосування усного мовлення — бесіда, розмова, розповідь, лекція, доповідь, виступ, промова. Для іноземних студентів надзвичайно важливо навчитися розпізнавати чужі слова, розуміти їх значення, а ще важче — заговорити чужою мовою.

Дослідження фахівців попередніх епох. Потребу розвитку усного мовлення обстоювали прогресивні і вітчизняні педагоги. Серед них М. В. Ломоносов, Ф. І. Буслаєв, М. Ф. Бунаков, І. І. Срезневський, Л. А. Булаховський, Л. В. Щерба, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинський, С. Я. Ермоленко, Д. Мазурик, А. Лукашенко та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Вибір оптимальних шляхів розвитку усного мовлення студентів зумовлюється правильним визначенням його завдання і обсягу. «Жодна дія педагога не повинна стояти осторонь від поставлених цілей», — писав А. С. Макаренко [4, с. 44]. Конкретизацію вимог до усного мовлення знаходимо у сучасній лінгвістичній літературі, виступах видатних вчених, філологів, мовознавців, майстрів живого слова. Усі вони наголошують на тому, що добре володіє звуковою мовою та людиною, яка говорить ясно і переконливо, правильно і виразно. Щоб виховати у студентів певні мовні навички, потрібно багато часу приділити орфоєпії, засобам звукової експресії, міміці, жестам, етиці й естетиці живого спілкування. Вироблення таких умінь, безумовно, допоможе іноземним студентам чітко і грамотно будувати свої монологічні виступи, легше вступати в діалог, бути комунікабельним в українському просторі.

Завдання викладача: чітко визначення мети, змісту і обсягу роботи, принципів її організації. Всі ці аспекти багато важать у навчанні усної мови. Для цього викладач не тільки повинен добре знати те, чого він навчає, — він повинен дуже добре знати, як йому цього навчити.

Методи розвитку усного мовлення — це способи роботи викладача і студента, у процесі яких викладач передає знання про культуру живого слова і організовує самостійну діяльність студентів з метою засвоєння ними знань, умінь і навичок зв'язної звукової мови.

Безперечно, до провідних і найважливіших методів розвитку усного мовлення студентів належать: живе слово педагога, мовні спостереження, самостійна робота студентів. Отже, живе слово викладача — один з найголовніших методів навчання. Оскільки викладач виступає перед іноземними студентами як представник нації, держави, в першу чергу, то й мова його має бути правильною, взірцем для наслідування. Живе слово викладача завжди є для студентів джерелом знань про культуру звукового мовлення.

Метод спостереження і аналіз мовних явищ передбачає набуття нових знань про живе слово й особливості користування ним шляхом цілеспрямованих спостережень над фактами і явищами усної мови на спеціально дібраних прикладах. Об'єктом для спостереження й аналізу стають перш за все мовні фрагменти або тексти, розраховані на слухове сприйняття. І тут на допомогу приходять усні вправи різного типу. Перш за все орфоєпічні. Вони допомагають міцно засвоїти норми вимови, наголошення та інтонації. Лексико-фразеологічні вправи мають на меті переклади з однієї мови на іншу, роботу над синонімами, антонімами, омонімами, перифразами, порівняннями, фразеологізмами. На заняттях доцільно спонукати студентів до монологу: усні перекази текстів, аудіювання, усний опис предметів, картин, явищ (з елементами роздумів, аналізу, редагування усних монологів). Головна мета всіх цих вправ — перевірка теоретичних знань з фонетики, уміння застосовувати їх на практиці. Добір вправ підпорядковується загальній меті — навчити іноземців зв'язно викладати свої думки.

Поява і впровадження в процес навчання ТЗН (аудіо та відео уроки) важко переоцінити. Адже студенти можуть слухати спеціальні тексти, прекрасну поезію, українську чарівну пісню, а потім і самостійно вчити напам'ять вірші, співати улюблені пісні. Згодом багато з них із задоволенням бере участь у концертах, які присвячені Дню української мови та писемності, у різних літературних студіях та виступах на студентських конференціях.

Проте слід уникати перетворення заняття на одноманітну діяльність. Тому з метою економії часу викладач може давати студентам аудіо і відео записи для домашнього перегляду або прослуховування, щоб ліпше засвоїти розглянутий на занятті матеріал. Адже самостійна робота — метод здобування, закріплення, перевірки знань, умінь і навичок студентів з усної мови шляхом опрацювання відповідних текстів (з наголосом), оскільки читання — один з провідних шляхів до виразності усного мовлення студентів.

Виразне читання — це читання вголос з дотриманням орфоєпічних і ритміко-мелодійних норм мовлення, технікою читання, логікою, та емоційною виразністю. І це відбувається не тільки під час вивчення фонетики. Будь-яка з тем курсу, особливо синтаксису, відкриває для цього широкі можливості. Адже на кожному уроці виникає потреба прочитати вголос умову вправи, її текст, виконане завдання.

Абсолютно очевидно, що підручник не може охопити весь горизонт фонетичних аспектів, які постають перед іноземцем, оскільки правильна вимова потребує повного зосередження не тільки зорового, а й слухового апарату. Мова — музика слова. У кожного народу своя музика, своя пісня, отже — свій голос. Українська мова надзвичайно мелодійна. У ній немає нагромадження приголосних звуків, всі звуки органічно переплітаються і створюють прекрасний «тембр». Тому принагідно слід слухати українські пісні, поезію, яку читає диктор. Все це створює гарну атмосферу на уроці, розвиває мовний слух. Різні елементи інтонації, наголоси (словесні і логічні), паузи різної довготи й характеру, мелодика, тон (підвищення чи пониження го-

лосу), темп мовлення, тембр голосу — все це повно і яскраво передає унікальність живого українського слова.

Культура усного мовлення неодмінно пов'язана з умінням чітко дотримуватися норм наголосу, розрізняти наголошені й ненаголошені склади. Цей процес дуже складний, але і він дає хороші результати, якщо викладач звертає увагу на ритміку в словах (супроводжує помахом руки вимови наголошеної частини слова чи студенти підкладають руку під підборіддя, що допомагає їм чітко впізнати наголос у слові). Усі ці маленькі хитрощі згодом дають вагомий поступ у навчанні. Студенти починають розуміти, що відхилення від вимови в слові зразу ж міняє його зміст. Порівняймо: *риС* — *риСЬ*, *пліД* — *пліТ*, *лис* — *ліс*, *пОлити* — *пАлити*. З метою закріплення правильного літературного наголосу слід частіше практикувати читання (бажано з виставленим наголосом) та вивчення напам'ять поетичних творів, оскільки ритмічна мова підказує наголос.

Труднощі, що виникають під час усного мовлення пов'язані ще й з явищем інтерференції, що виникає внаслідок впливу системи рідної мови на іноземну як результат зіставлення та порівняння фонетичної системи рідної мови з українською фонетикою. Рідна мова в цьому випадку є джерелом інтерференції, українська — об'єктом інтерференції. Якщо студент до цього вивчав російську або іншу мову, яка для нього є нерідною, накладаються особливості системи цієї мови. Така ситуація, здебільшого, ускладнює роботу викладача, оскільки українська вимова має суттєві відмінності від російської або будь-якої іншої. Іншомовний акцент раз по раз з'являється в українських словах. Так, у іноземних студентів, які засвоїли систему російської мови, спостерігаємо особливості російської вимови при вимові українських слів: акання в позиції ненаголошеного [О] (*рАбóта* замість *рОбóта*, *екАнóміка* замість *екОнóміка*), пом'якшення приголосних перед голосними переднього ряду [e], [и], тверда вимова [ц] в будь-якій позиції (*Л'ékЦИя* замість *ЛékЦ'ія*, *П'ісáТ'І* замість *ПИСáТИ*, *Ч'ітáТ'І* замість *ЧИтáТИ*), відсутня твердість та роздільність вимови перед апострофом (*мáтіР'ЙУ* замість *мáтіРЙУ* у слові *мáтір'ю*, *М'Ата* замість *МИАта* у слові *м'ята*, *В'ІСТ* замість *ВИІЗД* у слові *в'їзд* тощо). Можна було б навести багато прикладів із живого мовлення іноземних студентів також на змішування лексичних одиниць і граматичних форм. Порівняльна характеристика у процесі роботи над усним мовленням студентів не виключає потреби вказувати на своєрідні риси кожної з мов через зіставлення найбільш характерних фактів. Це дозволяє чітко окреслити певні особливості російської та української мов, а отже, запобігти інтерференції в живому спілкуванні. Так, під час вивчення фонетики на заняттях з української мови звертаємо увагу студентів на відсутність «акання» в українській мові і наявність його в російській (вода-вада), дзвінкість приголосних у кінці слів в українській мові і глухість у російській (*зуб* — *зуп*, *сніг* — *снек*, *на́рoд* — *на́рoт*), відповідність українського фрикативного фарингального г(h) російському проривному задньоязиковому г(g) (*грім* — *гром*), окрім слів з Г: *газда*, *гроно*, *грунт* тощо, українського губного [В], що чергується з [У], — російському [В], що чергується з [Ф] (*слиУ* — *слоФ*), пом'якшення непалаталізованих [Ж], [Ш] перед [І] в українській мові і абсолютна твердість їх у російській (*ноЖ'І* — *ноЖЫ*, *наШ'І* — *наШЫ*), тверда вимова приголосних перед літерою Ё в українській мові і м'яка — в російській (пор.: у слові *небо*: *НЕБО* — *Н'ЕБЪ*, у слові *день*: *ДЕН'* — *Д'ЕН'*) та ін. Характерною рисою фонетики української мови є чергування голосних о, е у відкритих складах з і у закритих складах із паралельним чергуванням твердих і м'яких приголосних. Такі чергування є історичними, отже відбуваються у словоформах не всіх слів. Пор.: *Р'ік* — *Рoкy*, *кoР'ін'* — *кoРeня*, *З'ір* — *Зoру*, проте: *пoТoп* — *пoТoпу*, *кР'і сло* — *кР'ісел*, *oДeжний* — *oДeжа* тощо.

Вивчаючи морфологію, викладач показує в українській мові кличну форму (*Іване! сину! Марино! Миколаївно!*), яка зникла в російській мові. Важливо відзначити паралельне вживання в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду поряд із спільною для російської і української мов флексією *-у, -ю* (*товáришУ, брáтУ, конЮ*) закінчення *-ові, -еві (-еві)* (*товáришЕВІ, брáтОВІ, конЕВІ* = *товáришУ, брáтУ, конЮ*); використання поряд із спільною для обох мов аналітичною конструкцією специфічною для української мови синтетичної форми майбутнього часу (*читатиМУ, писатиМУ* і *БУДУ читати, БУДУ писати*).

Порівнюючи синтаксичні конструкції, слід зауважити на поширенні в українській мові підрядних означальних речень, яким у російській мові відповідають дієприкметникові звороти, наприклад: *Ассигнованные банком деньги. — Гроші, що асигнував банк.*

При читанні текстів українською мовою, особливо економічного характеру, студенти мимоволі акцентують увагу на іншомовних словах, які часто однаково пишуться і вимовляються (*контракт, баланс, бюджет, маржа*). Іншомовна лексика обох мов полегшує сприйняття і розуміння багатьох предметів і явищ (*мелодія, аеродром, програма, автомобіль, аптека, монолог, інспекція*), що викликає у іноземних студентів спочатку здивування, потім і справжній інтерес до вивчення української мови. В одній із праць В. О. Сухомлинський наголошував: «Спостереження за розумовою працею дітей усе більше переконували мене в тому, що емоційні

імпульси (почуття радісної схвильованості, захоплення, подиву) нібито пробуджують клітини кори, які дримали, активізують їх діяльність» [6, с. 43].

Висновки. Отже, державний стандарт з української мови як іноземної вимагає серйозної роботи викладачів та студентів з метою опанування умінь та навичок, притаманних тому чи іншому рівню володіння українською мовою. Визначені рівні володіння українською мовою як іноземною співвідносяться з рівнями системи мовної європейської освіти. Основними параметрами всіх рівнів (УМІ-1, УМІ-2, УМІ-3, УМІ-4, УМІ-5, УМІ-6) визначають, перш за все, комунікативні цілі, через які іноземець може досягти порозуміння з навколишнім світом, з українцями. Уміння спілкуватися, а значить володіти базовим обсягом знань, насамперед з фонетики, лінгвістики, орфографії, дає змогу іноземним студентам отримати державний освітній сертифікат. Зазначені вимоги лише підтверджують важливість розвитку усного мовлення на уроках української мови як іноземної.

Література

1. Булаховський Л. А. Український літературний наголос. Київ; Львів: Радянська школа, 1947. 53 с.
2. Державний освітній стандарт з іноземної мови (загальна середня освіта, V–XI класи). Проект / ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 1998. 32 с.
3. Єрмоленко С. Я. Соціальна престижність української мови в сучасному комунікативно-інформаційному світі. *Українознавство*. 2005. № 4. С. 55–57.
4. Макаренко А. С. Твори: в 7 т. Київ: Рад. шк., 1954. Т. 5. 484 с.
5. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. Москва: Педагогика, 1974. 240 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. шк., 1976–1977.

References

1. Bulakhovs'kyu, L. A. (1947), *Ukrainian literary accent [Ukrayins'kyu literaturnyy naholos]*, Radians'ka shkola, Kyiv, L'viv, 53 p.
2. Nikolayeva, S. Yu., ed. (1998), *State educational standard for a foreign language (general secondary education, V–XI classes), Project [Derzhavnyy osvityniy standart z inozemnoyi movy (zahal'na serednya osvita, V–XI klasy), Proekt]*, Lenvit, Kyiv, 132 p.
3. Yermolenko, S. Ya. (2005), “Social prestige of the Ukrainian language in the modern communicative and informational world”, *Ukrainian studies* [“Sotsial'na prestyzhnist' ukrains'koi movy v suchasnomu komunikatyvno-informatsiinomu sviti”], *Ukrainoznavstvo*, Kyiv, No. 4, pp. 55–57.
4. Makarenko, A. S. (1954), *Works: in 7 vol. [Tvory: v 7 t.]*, Radians'ka shkola, Kyiv, vol. 5, 484 p.
5. Markova, A. K. (1974), *Psychology of language acquisition as a means of communication [Psikhologiya usvoeniya yazyka kak sredstva obshcheniya]*, Pedagogika, Moscow, 240 p.
6. Sukhomlyns'kyi, V. O. (1976–1977), *Selected works: in 5 vol. [Vybrani tvory: v 5 t.]*, Radians'ka shkola, Kyiv.

КУПРАТА Надежда Ярославовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковой и психолого-педагогической подготовки Одесского национального экономического университета; ул. Преображенская, 8, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: +38 093 8822 081; e-mail: kupratan@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5829-9701

РАЗВИТИЕ УСТНОЙ РЕЧИ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Аннотация. Цель исследования — определить актуальные проблемы оптимизации путей обучения и развития умений и навыков устной речи иностранных студентов на уроках украинского языка как иностранного. Объектом рассмотрения является фонетический аспект украинской устной речи. Предмет изучения — фонетические принципы украинской речи и способы исправления интерферентных ошибок в устной речи. Результатом исследования стало внедрение новейших методов организации работы студентов в процессе обучения и развития устной речи. К важнейшим методам развития навыков устной украинской речи относятся: живое слово преподавателя, наблюдения студентов, организованные преподавателем (орфоэпические упражнения, устные переводы текстов, аудирование, описание фактов, явлений, предметов, портретов), активное внедрение в процесс обучения аудио- и видеороликов, самостоятельная работа студентов. Выводы: поскольку требования времени ставят перед преподавателем и студентом требование высокой шкалы уровня владения украинским языком, которая соотносится с уровнями системы языкового европейского образования, то владение базовым объемом знаний по фонетике и орфографии позволит иностранным студентам получить государственный образовательный сертификат.

Ключевые слова: украинская устная речь, говорение, интерференция, акцент, чтение, коммуникация, орфоэпические упражнения.

Nadiya Ya. KUPRATA,

PhD in Philological Sciences, Associate Professor of Department of language and psychological-pedagogical preparation, Odessa National Economic University; 8 Preobrazhenska str., Odessa, 65082, Ukraine; тел.: +38 093 8822 081; e-mail: kupratan@gmail.co; ORCID ID: 0000-0001-5829-9701

DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH IN LESSONS OF THE UKRAINIAN AS FOREIGN LANGUAGE

Summary. The purpose of the study is to identify current problems of optimizing learning paths and developing the skills of oral speech of foreign students in the lessons of the Ukrainian as a foreign language. The object of

approval is the phonetic aspect of Ukrainian speech. The *subject* of study is the phonetic principles of Ukrainian speech and methods for correcting interference errors in oral speech. The *result* of the study was the introduction of the latest methods of organizing the students' work in the learning process and the development of oral speech. The most important *methods* for oral speech development include: a teacher's speech, students' linguistic observations (orthoepic exercises, retelling, listening comprehension, description of phenomena, subjects, portraits), active implementation of audio and video lessons, independent work of students. *Conclusions*: Due to the challenges a teacher and students face today in achieving a high level of knowledge of the Ukrainian language that corresponds to the levels of the European language education system, the basic knowledge of phonetics, linguistics and spelling will allow foreign students to obtain a state educational certificate.

Key words: the Ukrainian oral speech, speaking, orthoepic exercises, interference, emphasis, reading, communication.

Статтю отримано 12.05.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.31.178519>

УДК 811.161.1'243'271.12'373.232.2:395.6

МУРАДЯН Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +38 (048) 776 22 77; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

РУССКАЯ АНТРОПОНИМНАЯ ФОРМУЛА В СОВРЕМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ И ЕЁ ИЗУЧЕНИЕ В ИНОСТРАННОЙ АУДИТОРИИ

Аннотация. *Цель* данной статьи — исследовать функционирование русской антропонимной формулы в разных ситуациях общения для использования в иностранной аудитории. *Объект* данного исследования — русская антропонимная формула. *Предметом* является выявление причин правильного и неправильного выбора вариантов антропонимной формулы иностранными студентами. *Материалом* послужили наблюдения над официальным и неофициальным общением иностранных учащихся. В *результате* исследования автор приходит к следующим *выводам*. При изучении вопросов функционирования русской антропонимной формулы в коммуникации иностранные студенты должны соотнести традиции русского этикета с подобными традициями в их родных языках, выявляя черты общего и различного. Следует отличать общение в официальных и неофициальных ситуациях. В официальных ситуациях нужно выделить разные сферы: публицистику, бизнес-коммуникацию, общение в области образования. Построение диалогов в этих конкретных ситуациях с особым вниманием к номинации коммуниканта помогает усвоить закономерности употребления антропонимной формулы и достигнуть эффективного общения. Результаты исследования имеют значение в практике обучения иностранных учащихся живой коммуникации в разных ситуациях.

Ключевые слова: русский язык, антропонимная формула, варьирование номинаций, официальные и неофициальные ситуации общения.

Постановка проблемы. Русская антропонимная формула трёхчленна. Это отличает её от антропонимных формул, принятых у многих других народов. Отличительной особенностью этой формулы является наличие в ней отчества.

Становление русской антропонимной формулы проходило в несколько этапов. В первую очередь, нас интересует использование формулы «имя + отчество», которая частотна в современном официальном общении и представляет основную трудность при употреблении иностранными студентами.

Связь с предыдущими исследованиями. В конце XX века вследствие различных общественно-политических и социальных процессов стали происходить изменения в использовании русской антропонимной формулы. Лингвострановедческий подход к функционированию именованных продемонстрирован в работах В. Г. Костомарова и Е. М. Верещагина. Связь антропонимной формулы в соотнесении с этикетом обозначил М. А. Кронгауз. С. М. Пак сопоставил употребление именованных в русском и английском языках в процессе коммуникации. Новыми процессами в использовании антропонимной формулы занимаются Н. И. Формановская, Н. И. Клушина, К. А. Андреева и другие исследователи.

Постановка задач. Выявить традиции и закономерности функционирования русской антропонимной формулы в современной коммуникации. Обозначить пути выбора и использования номинации для эффективного общения. Подобрать репродуктивные и продуктивные задания для изучения способов номинации в иностранной аудитории.

Изложение основного материала. Первые отчества в русском языке возникли давно и были непривычной для современного носителя языка формой. Появились они у князей в XIV веке и имели суффикс *-ль*, например: *Ярославль, сын Ярослава* [2, с. 111]. Наряду с таким суффиксом образовывались отчества на *-ов* и *-ович*, например: *Ярославов сын, Ярославович*. Отчество на *-ович* утвердилось и долгое время употреблялось только среди князей и бояр. Новый привилегированный класс, дворянство, стал активно осваивать не только в официальном, но и в бытовом общении формулу «имя + отчество». Тогда так и говорили: по отчеству величают. Пётр I людям, отличившимся в служении государству, например, купцам, жаловал величание по отчеству как знак особого уважения. Очень интересной является ситуация, приведённая А. Н. Толстым в романе «Пётр Первый». Вологодский купец Иван Жигулин готов поехать с товаром торговать в Амстердам. Во время написания указа Пётр спросил, как его отчество. Это было проявлением неслыханной милости к человеку купеческого звания: «Как тебя, Жигулин Иван, а по батюшке?» Жигулин раскрыл рот, поднялся, глаза вылезли, борода задралась. «Так с отчеством будешь писать нас? Да за это — что хошь!» [10, с. 174] У А. С. Пушкина героиня «Капитанской дочки» Марья Ивановна, несмотря на то, что это молодая девушка 18 лет, в авторской речевой структуре текста и в диалогах персонажей именуется всегда именем с отчеством.

Среди других сословий имя и отчество стало распространяться в XIX веке. Это так называемая в те времена среда разночинцев. Это учителя, врачи из мещан, дети священников и др. Но применительно ко всему населению, без различий по сословиям, формула «имя + отчество» распространилась только в XX веке. Присутствие отчества в именовании человека обязывает родителей уже при выборе имени ребёнку соотнести его с отчеством. Андрей Вознесенский в одном из телевизионных выступлений рассказывал, что выбор имени и отчества сродни написанию стихов, и приводил пример с необыкновенным звучанием именованья «Анастасия Николаевна».

Новый и мало исследованный этап начался в 90-е годы XX века. Вместе с изменением модели экономики и новыми социальными процессами в русский язык стали приходить заимствования из английского языка. Значительное влияние оказывает и процесс глобализации. Люди в современном мире активно общаются и страны, в прошлом разделённые большими расстояниями, стали друг к другу значительно ближе. Межкультурная коммуникация откладывает свой отпечаток на антропонимный речевой этикет и формы именованья. В XX веке формулой «имя + фамилия» без отчества в дистантной коммуникативной ситуации могли называть только актёров и писателей. Например, псевдоним писателя *Максим Горький*, актёр *Иннокентий Смоктуновский* и др.

В 1990-е годы сфера употребления имени и фамилии без отчества стала расширяться. Так начали называть учёных, общественных деятелей и других известных людей. По мнению М. А. Кронгауза, отбрасывание отчества распространилось также на сферы общения, подвергающиеся иностранному влиянию, в частности, речевые рамки современного бизнес-сообщества [5, с. 265]. В публицистическом печатном тексте вместо принятых инициалов и фамилии стали писать имя и фамилию. Озабоченность происходящими изменениями высказали крупные ученые ономотологи. Одна из статей Н. И. Формановской того периода называлась «Нужно ли русскому человеку отчество?». Она пишет: «Аргументы к неупотреблению отчества журналисты приводят следующие: у других народов нет отчества, и они обходятся без него, не испытывая затруднений (будем как американцы!)» [11, с. 68]. Разумеется, это не аргумент. Нельзя переносить стандарты чужого речевого этикета на свою почву. Именованье известного человека может отчуждаться, и тогда в дистантной ситуации общения употребляется формула «имя + фамилия», например, *Михаил Булгаков, Юрий Гагарин*. Сегодня в публицистике утвердилось формула «имя + фамилия» без отчества. Так называют всех вне зависимости от возраста и социального положения. Свежим примером является эфир RTVI от 23 мая 2019. Шеф отделения RTVI в Нью-Йорке *Екатерина Котрикадзе* обращалась в контактной коммуникации к первому президенту Украины Л. М. Кравчуку, человеку заслуженному и почтенного возраста «Леонид», что не прошло мимо внимания российских слушателей, которые сразу прореагировали в комментариях: «А почему это журналистка пожилого человека *Леонидом* называет?». Параллельно шло включение из Киева и журналист, задавая вопросы на русском языке, обращался к Кравчуку «Леонид Макарович». В контактном общении при непосредственном обращении к коммуниканту остается формула «имя + отчество».

Традиционно в русском общении употребление антропонимной формулы регламентируют следующие реальные факторы: социальный статус именуемого, возраст, официальная / неофициальная ситуация общения, степень знакомства коммуникантов, этикет, традиция, национальный компонент, стиль межличностных отношений в обществе [8, с. 198].

Как отмечают современные исследователи, например, К. А. Андреева: «Невозможно переоценить роль личных имён для взаимодействия и взаимопонимания людей в общении. Имена являются опорными точками в межъязыковой и межкультурной коммуникации. Однако они не только

помогают преодолеть коммуникативные барьеры, но и служат источником затруднений, которые могут возникнуть при общении представителей различных культур, поскольку ономастической лексике свойствен ярко выраженный национально-культурный компонент» [1, с. 2].

Для иностранных студентов важно, чтобы русская традиция именования была соотнесена с традициями именования в их странах. Тогда легче будет рассмотреть, что совпадает, а в каких ситуациях общения есть различия. В русской коммуникации формой вежливости считается именование по имени и отчеству. В японском языке в этих речевых ситуациях к имени собеседника присоединяется компонент «сан». С. М. Пак, анализируя традицию общения американцев, отмечает, что примерно через час общения сам коммуникант предлагает перейти на номинацию по имени, чтобы уйти от официальных обращений «мистер / миссис + фамилия» [9, с. 161].

Студентам следует также объяснить, что во время коммуникации нужно называть своего собеседника. Это обязательно сделать в начале общения, так как обращение к коммуниканту выполняет контактоустанавливающую функцию. И дальше, обращаясь к собеседнику, нужно называть его, выбрав подходящую для данной коммуникации формулу именования. Это предполагает русский речевой этикет, потому что считается невежливым во время разговора не называть своего коммуниканта. Это является универсалией и для других европейских культур.

В первую очередь, для студентов следует выявить особенности официальной / неофициальной ситуации общения. Неофициальные ситуации представлены семейным и дружеским общением. Дружеское общение чаще всего осуществляется между ровесниками. Они называют друг друга по имени. Личное имя в этой ситуации используется в сокращенной гипокористической форме. По нашим наблюдениям, иностранные студенты, общаясь с русскими друзьями, быстро запоминают и используют сокращённое имя.

Намного сложнее дело обстоит с официальными ситуациями общения. И это мы знаем, наблюдая коммуникацию иностранных студентов и преподавателей. В этих ситуациях у нас принято использовать формулу «имя + отчество». Это часто не соотносится с тем, что принято в их национальных культурах. В официальных ситуациях общения у многих народов используется фамилия с детерминантами *господин, госпожа* или званиями *доктор, профессор, генерал*. В русском общении часть этих официальных позиций занимает формула «имя + отчество». При представлении в торжественной или официально-протокольной ситуации могут использоваться номинации *профессор Петров, господин Иванов* и др. Но в контактной ситуации общения называть так коммуниканта не принято. Это слишком официально и отчужденно. Нужно использовать формулу «имя + отчество», даже если мы лично не знакомы с человеком и просто пришли на приём к врачу или мэру. Никто не будет использовать номинацию «господин мэр». Так на брифингах говорят только иностранные журналисты. А вот обращение по имени и отчеству — это официально, но в то же время переводит коммуникацию в плоскость межличностного общения.

А. Вежицкая в монографии «Язык. Культура. Познание» отметила: «Стиль преобладающих в обществе межличностных отношений находит свое отражение в употреблении имен» [3, с. 47]. Русская коммуникация очень сильно направлена на личность. Значимость антропонимов при таком общении очень велика. Это проявляется в том, что в русских текстах, как письменных, так и устных, используется много антропонимов. Например, Г. Г. Молчанова, сравнивая русскую паремию с английской, отмечает, что «большое количество антропонимов (около 3 %) можно считать характерной чертой русской паремии, резко отличающей ее от английской, в которой антропонимы составляют всего 0,4 %» [7, с. 87].

Итак, основная задача — это объяснить иностранным студентам особенности русской коммуникации и добиться, чтобы они заменили отчуждённое «преподаватель» на имя и отчество. Конечно, студенту для этого надо приложить усилия и запомнить наши длинные именованные. Также нужно обратить внимание, что в формуле «имя + отчество» личное имя должно быть в полной, а не сокращенной форме, то есть нельзя употребить номинацию «Таня Владимировна». Следует ознакомить учащихся с тем, что в разговорном стиле нормой является сжатие имён и отчеств, выпадение из них целых слогов, например, *Пал Палыч, Марь Ванна* и др. Имена и отчества нужно записать в транскрипции или буквами, отобразив реальное произношение. Это облегчит задачу и будет способствовать частому и правильному использованию иностранными студентами имён и отчеств в современной русской коммуникации.

Следующим этапом является выполнение заданий репродуктивного и продуктивного типа, подготовленных дома и выполняемых в аудитории. Это чтение и комментирование диалогов из учебных пособий и художественных текстов, в которых русские именованные представлены в официальных и неофициальных ситуациях общения. Для заданий продуктивного типа следует использовать различные ролевые игры, построение диалогов, в которых обратить внимание на именование коммуникантов. Полезно строить диалоги в разных сферах общения, например, неофициальная коммуникация — диалог друзей. В официальной коммуникации это может быть брифинг или интервью, и тогда строится диалог журналиста и интервьюируемого. Ещё одной

сферой официальной коммуникации являются бизнес-переговоры и — шире — общение в бизнесе. Для коммуникации в области образования подходит диалог преподаватель — студент.

Таким образом, при изучении использования русской антропонимной формулы в коммуникации иностранные студенты должны соотнести традиции русского этикета с выбором номинации в тех же ситуациях в своих родных языках, выявив общие и различные черты. Следует отличать общение в официальных и неофициальных ситуациях. В официальных ситуациях общения нужно выделить отдельно конкретные сферы: публицистику, бизнес-коммуникацию, общение в области образования. Построение диалогов в этих конкретных ситуациях с особым вниманием к номинации коммуниканта поможет усвоить закономерности употребления антропонимной формулы и добиться достижения эффективного общения.

Литература

1. Андреева К. А. Русское личное имя в коммуникативно-прагматическом аспекте: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2011. 20 с.
2. Бондалетов В. Д. Русская ономастика. Москва: Просвещение, 1983. 224 с.
3. Вежбицкая А. Язык, культура, познание: пер. с англ. Москва: Русские словари, 1996. 412 с.
4. Клущина Н. И. Имя собственное на газетной полосе. *Русская речь*. Москва, 2002. № 1. С. 53–56.
5. Кронгауз М. А. Изменения в современном речевом этикете. *Жизнь языка*. Москва: Языки славянской культуры, 2001. С. 263–268.
6. Кронгауз М. А. Русский язык на грани нервного срыва. Москва: Знак, 2009. 232 с.
7. Молчанова Г. Г. Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак. *Вестник МГУ. Серия 19. Филология*. Москва, 2004. № 4. С. 86–96.
8. Мурадян И. В. Обусловленность механизмов речевого употребления русской антропонимической формулы межличностными отношениями в обществе. *Мова*. Одесса, 2007. № 12. С. 198–201.
9. Пак С. М. Личное имя в лингвокогнитивном освещении. *Вестник МГУ. Серия 9. Филология*. Москва, 2004. № 1. С. 161–171.
10. Толстой А. Н. Пётр Первый. *Полное собр. соч.:* в 15 т. Москва: ОГИЗ, 1946. Т. 9. 586 с.
11. Формановская Н. И. Нужно ли русскому человеку отчество? *Русская речь*. Москва, 2004. № 5. С. 67–76.

Reference

1. Andreeva, K. A. (2011), *Russian personal name in the communicative and pragmatic aspect: Author's thesis [Russkoye lichnoye imya v kommunikativno-pragmaticheskom aspekte: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01]*, Moscow, 20 p.
2. Bondaletov, V. D. (1983), *Russian Onomastics [Russkaya onomastika]*, Prosveshchenie, Moscow, 224 p.
3. Wierzbicka, A. (1996), *Semantics, Culture and Cognition*, transl. from English [*Yazyk, kul'tura, poznaniye*, perevod s angl.], Russian dictionaries Publ. House, Moscow, 412 p.
4. Klushina, N. I. (2002), "Proper name on the newspaper page", *Russian speech* ["Imya sobstvennoye na gazetnoy polose", *Russkaya rech'*], Moscow, No. 1, pp. 53–56.
5. Krongauz, M. A. (2001), "Changes in modern speech etiquette", *Language life* ["Izmeneniya v sovremennom rechevom etikete", *Zhizn' yazyka*], Languages of Slavic culture, Moscow, pp. 263–268.
6. Krongauz, M. A. (2009), *Russian language on the verge of a nervous breakdown [Russkiy yazyk na grani nervnogo sryva]*, Znak, Moscow, 232 p.
7. Molchanova, G. G. (2004), "Anthroponymic paremia as an iconic sign and culturological feature", *Bulletin of Moscow State University* ["Antroponimicheskaya paremiya kak ikonicheskiy znak i kul'turologicheskiy priznak", *Vestnik MGU, Series 9, Philology*], Moscow, No. 4, pp. 86–96.
8. Muradyan, I. V. (2007), "Determination of mechanisms of Russian personal name speech using form from the viewpoint of interpersonal society relations", *Mova* ["Obuslovlennost' mekhanizmov rechevogo upotrebleniya russkoy antroponimicheskoy formuly mezhlichnostnymi otnosheniyami v obshchestve", *Mova*], Odessa, 2007. No. 12, pp. 198–201.
9. Pak, S. M. (2004), "Personal name in linguo-cognitive lighting", *Bulletin of Moscow State University* ["Lichnoye imya v lingvokognitivnom osveshchenii", *Vestnik MGU, Series 9, Philology*], Moscow, No. 1, pp. 161–171.
10. Tolstoy, A. N. (1946), "Peter I", *Complete works: in 15 vol.* ["Petr Pervyy", *Polnoye sobr. soch.:* v 15 t.], OGIZ, Moscow, vol. 9, 586 p.
11. Formanovskaya, N. I. (2004), "Does a Russian person need a patronymic?", *Russian speech* ["Nuzhno li russkomu cheloveku otchestvo?", *Russkaya rech'*], Moscow, No. 5, pp. 67–76.

МУРАДЯН Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38(048)7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

РОСІЙСЬКА АНТРОПОНІМНА ФОРМУЛА В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ

Анотація. Мета статті — дослідити функціонування російської антропонімної формули в різних ситуаціях спілкування для використання в іноземній аудиторії. Об'єктом дослідження є російська антропонімна формула, предметом — виявлення причин правильного і неправильного вибору варіантів антропонімної формули іноземними студентами. Матеріалом вивчення послужили спостереження над офіційним і неофіційним спілкуванням іноземних учнів. У результаті дослідження автор приходять до наступних висновків. Вивчаючи питання функ-

ціонування російської антропонімної формули в комунікації іноземні студенти мають співвідносити традиції російського етикету з подібними традиціями в їхніх рідних мовах та виявляти риси спільного й відмінного. Слід відрізнити спілкування в офіційних і неофіційних ситуаціях. В офіційних ситуаціях потрібно відокремити різні сфери: публіцистику, бізнес-комунікацію, спілкування в галузі освіти. Побудова діалогів у цих конкретних ситуаціях з особливою увагою до номінації комуніканта допомагає засвоїти закономірності вживання антропонімної формули та досягти ефективного спілкування. Результати дослідження мають значення у практиці навчання іноземних учнів живій комунікації в різних ситуаціях.

Ключові слова: російська мова, антропонімна формула, варіювання номінацій, офіційні та неофіційні ситуації спілкування.

Iryna V. MURADIAN,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 (048) 7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

RUSSIAN ANTHROPONYMIC FORMULA IN MODERN COMMUNICATION AND ITS STUDY IN FOREIGN AUDIENCE

Summary. The *purpose* of this article is to investigate the study of Russian anthroponymic formula in different situations of communication in a foreign audience. The *goal* is to teach foreign students to use suitable nominations for communicators in official and unofficial communicative situations. The *object* of research is Russian anthroponymic formula. The *subject* is to identify the causes of the correct and incorrect choice of options anthroponymic formula. The *material* served as observations on the official and unofficial communication of foreign students. As a *result* of the study, the author comes to the following *conclusions*. When studying the use of Russian anthroponymic formula in communication, foreign students should relate the traditions of Russian etiquette to the choice of nomination in the same situations in their native languages, revealing the common and the difference. It is necessary to distinguish communication in formal and informal situations. In official situations of communication, it is necessary to single out specific areas separately: journalism, business communication, communication in the field of education. Constructing dialogues in these specific situations with particular attention to the nomination of the communicator will help to assimilate the patterns of using an anthroponymic formula and achieve effective communication.

Key words: the Russian language, anthroponymic formula, variation of nominations, situations of formal and informal communication.

Статтю отримано 12.04.2019 р.

Часопис виходить 2 рази на рік

Вимоги до змісту та оформлення статей і рецензій, що подаються до редакції наукового часопису «Мова» для опублікування, розміщено на веб-сайті: mova.onu.edu.ua.

Стосовно придбання минулих випусків наукового часопису «Мова» просимо звертатися до видавництва або до редакції.

Журнал выходит 2 раза в год

Требования к содержанию и оформлению статей и рецензий, подаваемых в редакцию научного журнала «Мова» («Язык») для опубликования, размещены на веб-сайте: mova.onu.edu.ua.

По вопросу приобретения прошлых выпусков научного журнала «Мова» («Язык») просьба обращаться в издательство или в редакцию.

The journal is published twice a year

Author's guidelines and technical requirements for articles and reviews submitted to the editorial board of the academic journal «Mova» («Language») for publication are posted on the website: mova.onu.edu.ua.

On the problem of acquiring the previous issues of the academic journal «Mova» («Language»), please contact the publishing house or the editorial office.

Українською, російською, англійською, болгарською мовами

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Двічі перереєстровано: постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній наукометричній системі Index Copernicus (ICV 2014: 67,85; 2015: 65,51; 2016: 68,55; 2017: 94,36; Standard Value: 6.75), а також у наукометричних системах e-LIBRARY, Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar. Журнал «Мова» входить також до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело».

*Рекомендовано до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 3 від 27.11.2018 р.)*

Формат 60×84/8. Тираж 100 прим. Зам. № 605.

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26,
кімн. 111, 113, Одеса, Україна, 65058
Телефон / Phone: +38 (048) 776-22-77;
Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: rus_lang@onu.edu.ua; stepanov.odessa@gmail.com; lovis007@mail.ru

Видавництво і друкарня «Астропринт». 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua; e-mail: astro_print@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307-4558; ISSN 2414-9489. Мова. 2019. № 31. 1—84.